

Onderzoek stand van zaken digitale toegankelijkheid en gebruik Nederlands erfgoed

Eindrapport
18 maart 2019

Onderzoek stand van zaken digitale toegankelijkheid en gebruik Nederlands erfgoed

Eindrapport

Den Haag, 18 / 03 / 2019

Auteurs: Janine Mulder, MSc.

Ir. Bill van Mil

Sietse Compagner, MSc.

Lisa Wolters, MSc.

Samenvatting

KWINK groep heeft in opdracht van het Ministerie van OCW een onderzoek uitgevoerd naar de stand van zaken (ook wel: nulmeting) met betrekking tot de digitale toegankelijkheid en het gebruik van digitaal Nederlands erfgoed. De hoofdvraag waarop dit onderzoek een antwoord formuleert is: *Hoe groot is de digitale toegankelijkheid en het digitale gebruik van Nederlands erfgoed?*

Voor de beantwoording van de hoofdvraag zijn acht deelvragen geformuleerd. Deze vragen geven richting aan de beantwoording van de hoofdvraag door deze op te delen in drie onderwerpen: de beschikbaarheid van digitaal erfgoed, de toegankelijkheid en vindbaarheid van digitaal erfgoed en het gebruik van digitaal erfgoed. Daarnaast gaan we in op de factoren die een belemmering vormen voor de toegankelijkheid van digitaal erfgoed.

Beschikbaarheid

De eerste deelvraag, “*Wat is er digitaal beschikbaar aan erfgoed?*”, heeft betrekking op de omvang van de digitale collectie.

De omvang van de Nederlandse digitale erfgoedcollectie is moeilijk vast te stellen. Bestaande onderzoeken naar de omvang van hun (digitale) erfgoedcollectie zijn gebaseerd op (vaak beperkt representatieve) steekproeven onder erfgoedinstellingen. Zo geven bijvoorbeeld ondervraagde instellingen in het ENUMERATE onderzoek uit 2017 aan dat gemiddeld 35% van hun collectie gedigitaliseerd is en gemiddeld is 74% van hun collectie digitaal ontsloten via een collectiedatabase. Deze percentages geven de relatieve omvang van de digitale collectie weer ten opzichte van de totale erfgoedcollectie, maar ze geven nog geen goed beeld van de absolute omvang van de digitale collectie. Tot slot geeft het ENUMERATE onderzoek geen inzicht in de omvang van de digital born collecties van erfgoedinstellingen. De hierboven genoemde kanttekeningen gelden voor de meerderheid van de bestaande onderzoeken.

De beschikbaarheid van digitaal erfgoed is afhankelijk van het type erfgoed en het type erfgoedinstelling. Afbeeldingen en krantenmateriaal zijn bijvoorbeeld relatief eenvoudig in grote hoeveelheden te digitaliseren. Driedimensionale objecten daarentegen vereisen meer maatwerk. Bij archieven speelt verder mee dat zij doorgaans een grote collectie beheren, waardoor volledige digitalisering geen realistisch doel is.

Toegankelijkheid en vindbaarheid

Deelvraag twee, “*Op welke wijze is het beschikbare erfgoed toegankelijk en vindbaar gemaakt?*”, heeft betrekking op de verschillende gradaties waarin digitale collecties toegankelijk zijn.

Een deel van de digitale collecties is enkel toegankelijk voor de medewerkers van de beherende instelling zelf. In andere gevallen is de volledige digitale collectie publiek toegankelijk, maar alleen te raadplegen binnen de muren van de instelling. Tot slot is een deel van de collecties online (buiten de muren van de instelling) te raadplegen, in sommige gevallen tegen betaling en in andere gevallen gratis. Een belangrijke overweging die bij instellingen meespeelt bij het toegankelijk maken van digitaal erfgoed is de auteursrechtelijke status van het erfgoedmateriaal. Veel recente werken vallen nog onder de Auteurswet, waardoor deze niet publiekelijk beschikbaar gemaakt mogen worden zonder toestemming van de rechthebbenden. Ook onduidelijkheid over de auteursrechtelijke status speelt een rol. Wanneer deze niet bekend is, vormt het voor instellingen een risico om materiaal publiekelijk beschikbaar te maken.

Instellingen gebruiken steeds vaker zowel hun eigen kanalen als ook andere kanalen (bijvoorbeeld aggregatoren) om hun digitale collecties toegankelijk en vindbaar te maken. Een koppeling van online digitale collecties van instellingen met populaire zoekmachines ontbreekt vaak echter, waardoor materiaal beperkt vindbaar is via bijvoorbeeld Google. Daarnaast hebben zoekmachines van erfgoedwebsites vaak beperkte functionaliteiten. In aanvulling hierop moet worden opgemerkt dat professionele gebruikersgroepen veelal goed weten welk materiaal via welk kanaal te verkrijgen is, waardoor zij gericht kunnen zoeken.

De toegankelijkheid van digitaal erfgoed verschilt, net als de beschikbaarheid, sterk per type instelling. Audiovisuele archieven digitaliseren bijvoorbeeld veel, maar kunnen dit materiaal beperkt toegankelijk maken omdat auteursrechthebbenden moeilijk te achterhalen zijn en/of het moeilijk is om toestemming te krijgen voor publicatie van auteursrechthebbenden. Bibliotheken maken daarentegen veel van hun digitale collectie toegankelijk.

Deelvraag drie, *“Voor welke gebruikersgroepen is het beschikbare digitale erfgoed toegankelijk gemaakt?”*, heeft betrekking op de verschillende doelgroepen. Veel erfgoedinstellingen onderscheiden verschillende doelgroepen in de mate waarin zij toegang bieden tot hun collecties. Publiek (en gratis) beschikbare collecties kennen bijvoorbeeld beperkingen voor commercieel gebruik, waarvoor gebruikers in veel gevallen apart een offerte dienen aan te vragen. Aan de andere kant kennen veel betaalde of beperkt toegankelijke collecties uitzonderingen voor gebruik betreffende educatieve of wetenschappelijke toepassingen. In de erfgoedsector in zijn geheel wordt verder echter weinig gedaan met het identificeren en bedienen van gebruikersgroepen. Hierin is wel een omslag merkbaar.

Gebruik

Aan de hand van de vierde deelvraag, *“Door welke gebruikersgroepen wordt het beschikbare digitale erfgoed gebruikt?”*, zijn verschillende gebruikersgroepen geïdentificeerd. Binnen de nulmeting zijn vijf gebruikersgroepen geïdentificeerd: de informatie- en ervaringzoekende burger, het onderwijs, de wetenschap, creatieve bedrijven en beroepen en de erfgoedsector.

Het antwoord op deelvraag vijf, *“Welke gebruiksmogelijkheden biedt het beschikbare digitale erfgoed aan professionele gebruikers en het brede publiek?”*, hangt samen met het antwoord op deelvraag vier. Erfgoedinstellingen hebben beperkt zicht op de gebruikers van hun digitale materiaal. De gebruiksmogelijkheden die erfgoedinstellingen bieden zijn dan ook niet altijd afgesteld op verschillende doelgroepen. Voor professionele gebruikers bieden sommige erfgoedinstellingen de mogelijkheid een offerte aan te vragen voor commercieel (her)gebruik van materiaal. Ook bieden – vooral de grotere – erfgoedinstellingen lespakketten aan die door scholen kunnen worden gebruikt. Voor de informatie- en ervaringzoekende burger bieden instellingen veelal de mogelijkheid delen van de digitale collectie of de metadata ervan online in te zien, voor zover de auteursrechtelijke status van het materiaal dit toestaat, en te doorzoeken. In een enquête onder 1.562 Nederlanders is gevraagd welke mogelijkheden respondenten interessant vinden voor websites waarop cultureel erfgoed te vinden is. De meest gekozen opties zijn het gebruik maken van de zoekfunctie (42%), het bekijken/beluisteren van hoge kwaliteit afbeeldingen en video's (34%) en het bekijken van hoogtepunten van collecties/tentoonstellingen (26%).

Deelvraag zes, *“Hoe wordt het beschikbare digitale erfgoed door de verschillende gebruikersgroepen gebruikt en sluiten de gebruiksmogelijkheden van het digitale erfgoed aan bij de wensen van de gebruikers?”*, heeft betrekking op de gebruikerskant. Erfgoedinstellingen zelf hebben vaak beperkt zicht op de mate en wijze waarop hun collecties worden gebruikt. Statistieken beperken zich veelal tot algemene website-statistieken. Om inzicht te krijgen in het gebruik van digitaal erfgoed is een online enquête uitgezet onder 1.562 Nederlanders.

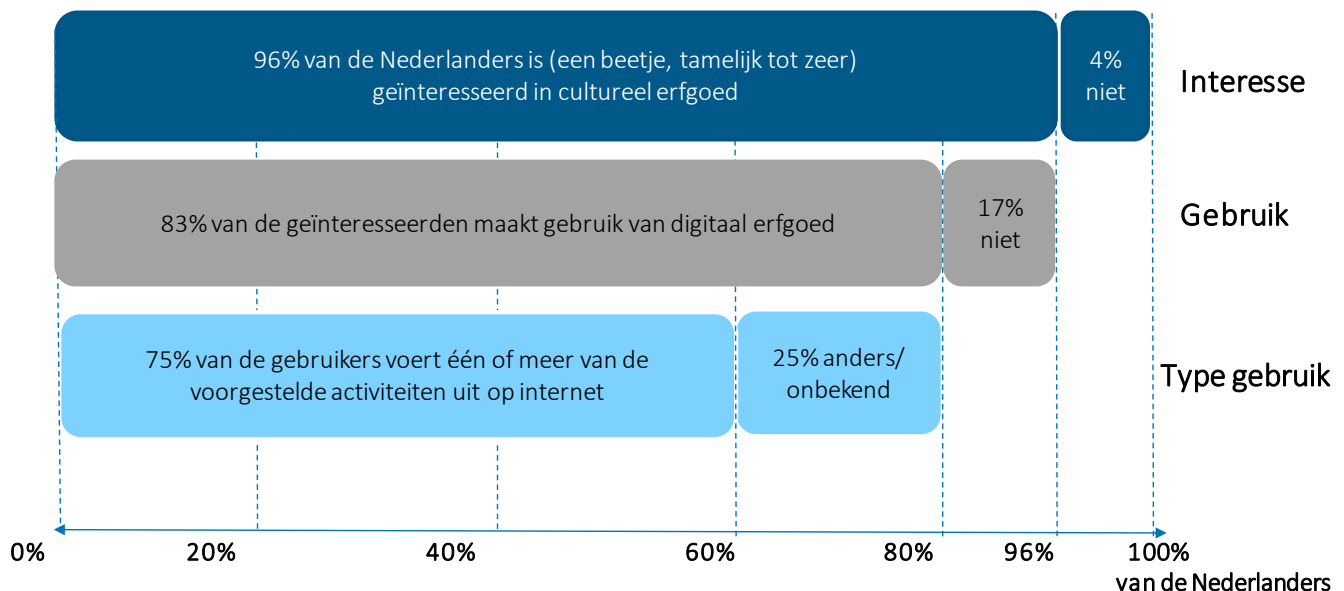
Uit het onderzoek komt dat de interesse in cultureel erfgoed onder de Nederlandse bevolking groot is.

Slechts 4% van de respondenten geeft aan geen enkele interesse te hebben in cultureel erfgoed. Dat betekent dat 96% (een beetje, tamelijk tot zeer) geïnteresseerd is in cultureel erfgoed. Respondenten zijn bijvoorbeeld in enige mate geïnteresseerd in historische steden, dorpen of gebouwen in Nederland (85%), respondenten in lokale en regionale geschiedenis (84%) en/of in familiegeschiedenis (79%). Van de respondenten is 71% een beetje, tamelijk tot zeer geïnteresseerd in historische voorwerpen, 76% in oude Nederlandse gebruiken, tradities of ambachten en 73% in audio- of filmfragmenten over vroeger.

Van de 96% geïnteresseerden in erfgoed maakt 83% gebruik van digitaal erfgoed. Het gaat dan om 80% van de Nederlanders. Gebruikers van digitaal erfgoed zijn respondenten die gebruik maken van het internet bij hun interesse en activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed.

Van de gebruikers van digitaal erfgoed voert 75% activiteiten uit op internet rondom digitaal erfgoed. Het gaat dan om 60% van de Nederlanders. Activiteiten zijn rondkijken en zoeken naar informatie over digitaal erfgoed (40% van de Nederlanders). Een groot deel van de gebruikers leest artikelen (33% van de Nederlanders) en kijkt naar online afbeeldingen en video's (31% van de Nederlanders). Een klein deel van de respondenten is online actief door het deelnemen aan groepsdiscussies en/of gesprekken (2% van de Nederlanders), online volgen van cursussen/trainingen (2% van de Nederlanders), vragen stellen aan deskundigen (2% van de Nederlanders) of het beschrijven van historische objecten/voorwerpen (2% van de Nederlanders) en het creëren van apps/datasets (minder dan 1%) met digitaal erfgoed. 20% van de Nederlanders voert geen van de voorgestelde activiteiten op internet rondom digitaal erfgoed uit. De belangrijkste reden om het internet niet te gebruiken is dat respondenten niet aan de mogelijkheid hebben gedacht, geen behoefte hebben aan informatie van het internet en/of niet weten waar ze de juiste en betrouwbare informatie kunnen vinden. Het versnipperde aanbod van digitaal erfgoed kan het gebruik hinderen.

Het aantal respondenten dat geïnteresseerd is in cultureel erfgoed, gebruik maakt van digitaal erfgoed en een of meerdere van de voorgestelde activiteiten uitvoert op internet is weergegeven in figuur 1.

Figuur 1. Interesse in cultureel erfgoed, gebruik van digitaal erfgoed en activiteiten van gebruikers. Resultaten zijn afkomstig uit een kwantitatief gebruiksonderzoek onder 1.562 Nederlanders van 16 jaar en ouder uitgevoerd door KWINK groep.

Professionele gebruikersgroepen maken meer intensief gebruik van digitaal erfgoed dan de gebruikersgroep het brede publiek. De manier waarop digitaal erfgoed wordt gebruikt verschilt per groep. Wetenschappers bijvoorbeeld gebruiken digitaal erfgoed veelal als naslagwerk of als bron. Creatieve professionals gebruiken digitaal erfgoed als bron van informatie en als input voor nieuwe producties, bijvoorbeeld kunstuitingen of televisieprogramma's. In het onderwijs wordt digitaal erfgoed hoofdzakelijk gebruikt als materiaal voor lespakketten, om (historische) context te bieden maar ook als op zichzelf staande bron van informatie. Voor alle bovengenoemde professionele gebruikersgroepen geldt dat digitaal erfgoed aanvullende gebruiksmogelijkheden biedt ten opzichte van fysiek erfgoed. Met bijvoorbeeld tekstanalysetechnieken kunnen grote hoeveelheden materiaal geanalyseerd worden. Ook is er meer materiaal op afstand beschikbaar. Het is in veel gevallen niet meer nodig af te reizen naar de fysieke locatie van een erfgoedinstelling om materiaal te verkrijgen. De gebruikswensen die worden uitgesproken door de gebruikersgroepen hebben met name betrekking op de vindbaarheid en doorzoekbaarheid van materiaal. Denk hierbij aan tekst- en beeldherkenningstechnieken, die het mogelijk maken om gescande documenten, maar ook video- en audiomateriaal tekstueel te doorzoeken. Dergelijke technieken kennen op dit moment nog een vrij grote foutmarge, met name waar het gaat om audiovisueel materiaal. Een andere veelbelovende ontwikkeling die veel genoemd wordt is *linked open data*. Dit proces heeft als doel het beter doorzoekbaar maken van materiaal van verschillende bronnen, onder andere door labels en zoektermen te harmoniseren.

Deelvraag acht luidt "Hoe groot is het bereik onder gebruikersgroepen van het beschikbare digitale erfgoed op andere dan de eigen kanalen van de collectie-eigenaren en hoe groot is het op de eigen kanalen?". Het is niet bekend hoe groot het bereik onder de gebruikersgroepen wetenschap, erfgoed, onderwijs en creatieve bedrijven en beroepen is op de eigen kanalen van instellingen en andere kanalen. Dit ligt met name aan het feit dat het bereik van digitale objecten via verschillende kanalen zich moeilijk laat aggregeren. Vooral het gebruik via open kanalen als YouTube of Wikipedia, waarop materiaal geüpload kan worden buiten de regie van de beherende instelling, is moeilijk in kaart te brengen.

Belemmeringen

Deelvraag zeven, "*Welke factoren vormen een belemmering voor de toegankelijkheid van digitaal erfgoed? Maak hierbij onderscheid tussen juridische, technische, institutionele, organisatorische en andere drempels.*", heeft betrekking op de belemmeringen in de toegankelijkheid van digitaal erfgoed.

De belangrijkste *juridische belemmering* heeft betrekking op onduidelijkheid over de auteursrechtelijke status van (digitale) objecten. Vaak is onduidelijk wie rechthebbenden zijn en is dit moeilijk te achterhalen, waardoor instellingen niet weten of een werk beschermd is. Deze onduidelijkheid maakt dat het online toegankelijk maken van deze objecten een risico is voor de instelling. Verder maakt de AVG-wetgeving het moeilijker om materiaal te publiceren dat betrekking heeft op nog levende personen.

De belangrijkste *technische belemmeringen* zijn het gebrek aan aandacht voor duurzame digitale opslag van materiaal en de kwetsbaarheid van born digital materiaal, beperkte doorzoekbaarheid van collecties en het ontbreken van gestandaardiseerde digitaliseringsprocessen.

Institutionele belemmeringen zijn de angst voor inkomstenderving bij online (gratis) publicatie en de noodzaak trefwoordenlijsten (thesauri) af te stemmen tussen instellingen.

Organisatorische belemmeringen zijn het gebrek aan expertise bij instellingen om collecties digitaal te ontsluiten, het ontbreken van een sectorbrede minimumeis waaraan digitale reproducties moeten voldoen en de omvang van fysieke collecties die van digitalisering een langdurig proces maakt.

Overige belemmeringen zijn de extra beheerkosten die het beheer van een digitale collectie met zich meebrengt en de beperkt geachte toegevoegde waarde van digitalisering in het geval het gaat om het deel van de fysieke collectie dat zelden worden ingezien.

Inhoud

Samenvatting	3
1. Introductie	8
1.1. Aanleiding en achtergrond	8
1.2. Onderzoeksvragen	8
1.3. Onderzoeksmethoden	9
1.4. Leeswijzer	10
2. Definities	11
3. Beschikbaarheid	15
3.1. Overkoepelende beelden	15
3.2. Beschikbaarheid naar vormen van digitaal erfgoed	17
3.3. Beschikbaarheid van digitaal erfgoed bij typen erfgoedinstellingen	19
4. Toegankelijkheid en vindbaarheid	23
4.1. Overkoepelende beelden	23
4.2. Toegankelijkheid	25
4.3. Open kanalen, aggregatoren en verzamelwebsites	26
4.4. Gebruikersgroepen	28
5. Gebruik	30
5.1. Overkoepelende beelden	30
5.2. Interesse in erfgoed	32
5.3. Erfgoedbezoek	34
5.4. Activiteiten op het gebied van erfgoed	35
5.5. Bezoek van websites en sociale media	38
5.6. Gebruik door gebruikersgroepen	40
5.7. Gebruiksmogelijkheden en wensen	44
6. Belemmerende factoren	47
6.1. Juridisch	47
6.2. Technisch	49
6.3. Institutioneel	51
6.4. Organisatorisch	51
6.5. Overige belemmeringen	53
Bijlage 1. Overzicht gebruikte literatuur	54
Bijlage 2. Overzicht gesprekspartners	56
Bijlage 3. Toelichting gebruiksonderzoek	57
Bijlage 4. Toelichting casusonderzoek	59
Bijlage 5. Resultaten casusonderzoek	61
Bijlage 6. Onderzoeksprotocol	66

1. Introductie

1.1. Aanleiding en achtergrond

In het regeerakkoord staat over digitale toegang tot erfgoed het volgende: ‘monumenten, kunstwerken en archieven willen we beschermen en toegankelijk maken, ook met behulp van digitalisering’. In de brief ‘Cultuur in een open samenleving’¹ heeft het kabinet daarom middelen beschikbaar gemaakt voor de digitale toegankelijkheid van erfgoed, archieven en collecties.

De extra middelen voor digitaal erfgoed uit de brief ‘Cultuur in een open samenleving’ worden gebruikt om de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed te intensiveren. Deze strategie richt zich op de ontwikkeling van een stelsel van generieke, landelijke voorzieningen en diensten die de zichtbaarheid, bruikbaarheid en houdbaarheid van digitaal erfgoed bevorderen. De gedachte achter deze strategie is dat digitalisering de waarde en toegankelijkheid van collecties van erfgoedinstellingen kan vergroten maar dat mogelijkheden om voorzieningen te koppelen, kosten te besparen, kennis te delen en impact te vergroten nog onvoldoende gebruikt worden.

Om voor de verantwoording na 2020 een basis te hebben voor de beoordeling van de bijdrage van de intensivering en om de kennisopbouw rondom digitaal erfgoed te vergroten, is een nulmeting naar de huidige stand van zaken rondom de digitale toegankelijkheid en digitale gebruik van erfgoed noodzakelijk. De nulmeting geeft zicht op mogelijke indicatoren als het gaat om het bereik van digitaal erfgoed en de actieve participatiegraad van Nederlanders. Het ministerie van OCW heeft KWINK groep gevraagd voor het uitvoeren van deze nulmeting.

1.2. Onderzoeksvragen

De nulmeting heeft als doel de stand van zaken op het gebied van digitaal erfgoed te inventariseren, door antwoord te geven op de volgende hoofdvraag:

Hoe groot is de digitale toegankelijkheid en het digitale gebruik van Nederlands erfgoed?

Voor de beantwoording van de hoofdvraag zijn de onderstaande acht deelvragen geformuleerd. Deze vragen geven richting aan de beantwoording van de hoofdvraag door deze op te delen in drie onderwerpen: de beschikbaarheid van digitaal erfgoed, de toegankelijkheid en vindbaarheid van digitaal erfgoed, en het gebruik van digitaal erfgoed. De deelvragen luiden:

1. Wat is er digitaal beschikbaar aan erfgoed?
2. Op welke wijze is het beschikbare erfgoed toegankelijk en vindbaar gemaakt?
3. Voor welke gebruikersgroepen is het beschikbare digitale erfgoed toegankelijk (gemaakt)?
4. Door welke gebruikersgroepen wordt het beschikbare digitale erfgoed gebruikt?
5. Welke gebruiksmogelijkheden biedt het beschikbare digitale erfgoed aan professionele gebruikers (erfgoedsector, onderwijssector en wetenschap) en het brede publiek?

¹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (2018). Cultuur in een open samenleving.

6. Hoe wordt het beschikbare digitale erfgoed door de verschillende gebruikersgroepen gebruikt en sluiten de gebruiksmogelijkheden van het digitale erfgoed aan bij de wensen van de gebruikers?
7. Welke factoren vormen een belemmering voor de toegankelijkheid van digitaal erfgoed? Maak hierbij onderscheid tussen juridische, technische, institutionele, organisatorische en andere drempels.
8. Hoe groot is het bereik onder gebruikersgroepen van het beschikbare digitale erfgoed op andere dan de eigen kanalen van de collectie-eigenaren en hoe groot is het op de eigen kanalen?

1.3. Onderzoeksmethoden

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen zijn de volgende onderzoeksmethoden ingezet:

- **Documentanalyse.** Het onderzoek is gestart met een documentanalyse van bestaand onderzoeksmateriaal op het gebied van digitaal erfgoed. Hiervoor zijn zowel openbare als interne documenten geraadpleegd. In bijlage 1 is een literatuurlijst opgenomen.
- **Verkennde gesprekken.** De onderzoekers hebben gesproken met de vijf knooppunten in het Netwerk Digitaal Erfgoed en enkele andere relevante partijen, zoals de museumvereniging en CLICKNL. In bijlage 2 is een overzicht van gesprekspartners opgenomen.
- **Enquête.** Om inzicht te krijgen in het gebruik van digitaal erfgoed is in samenwerking met marktonderzoeksbureau Motivaction een enquête uitgezet onder 1.562 Nederlanders met interesse in cultureel erfgoed. De respondenten behoren tot de gebruikersgroep 'informatie- en ervaringzoekende burger'. De respondenten zijn geselecteerd na vragen over hun erfgoedinteresse. Het gebruiksonderzoek is opgezet in samenwerking met het NDE. Het sluit aan bij een kwalitatief onderzoek dat NDE heeft uitgevoerd over gebruiksprofielen (zie paragraaf 4.4). Het kwantitatieve onderzoek bouwt voort op de resultaten uit eerdere onderzoeken. Zo is bij de vraagstellingen gebruik gemaakt van dezelfde formuleringen en antwoordcategorieën als het SCP hanteert in de Vrijetijdsomnibus.² In bijlage 3 is meer informatie over de enquête opgenomen. De enquêteresultaten zijn verwerkt in hoofdstuk 5 van de rapportage.
- **Interviews.** In aanvulling op de enquête zijn interviews gevoerd met professionele gebruikers van digitaal erfgoed. De geïnterviewde gebruikersgroepen zijn: de wetenschap (twaalf interviews), creatieve bedrijven en beroepen (zeven interviews), de erfgoedsector (drie interviews) en het onderwijs (twee interviews).
- **Casusonderzoek.** Er is een casusonderzoek uitgevoerd waarin vijf digitale erfgoedobjecten in detail zijn behandeld. In het casusonderzoek is onder andere gekeken naar de vindbaarheid en de gebruiksmogelijkheden van de verschillende digitale objecten. Een overzicht van het casusonderzoek is opgenomen in bijlagen 4 en 5. Bevindingen uit het casusonderzoek zijn verder opgenomen in het rapport in verschillende tekstvakken.

² Zie: https://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Vrijetijdsomnibus_VTO.

1.4. Leeswijzer

Allereerst volgt in hoofdstuk 2 een uiteenzetting van de belangrijkste definities en indelingen die gehanteerd worden in dit rapport. In de hoofdstukken 3 tot en met 6 worden de bovenstaande hoofd- en deelvragen beantwoord op basis van een analyse van bestaande onderzoeken en relevante literatuur. In de verschillende hoofdstukken zijn soms ter illustratie voorbeelden opgenomen.

In hoofdstuk 3 wordt de beschikbaarheid van digitaal erfgoed behandeld. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de omvang van de Nederlandse digitale erfgoedcollectie. Er wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van digitaal erfgoed en verschillende typen erfgoedinstelling. Hoofdstuk 4 heeft betrekking op de toegankelijkheid en vindbaarheid van digitaal erfgoed. Dit hoofdstuk behandelt de verschillende kanalen via welke digitaal erfgoed toegankelijk wordt gemaakt, en de gebruikersgroepen waarvoor digitaal erfgoed toegankelijk wordt gemaakt. Hoofdstuk 5 heeft betrekking op het gebruik van digitaal erfgoed. Bij het gebruik van digitaal erfgoed wordt gekeken naar interesse in erfgoed, erfgoedbezoek, activiteiten op het gebied van erfgoed, het bezoek van websites en sociale media. Ook wordt ingegaan op het gebruik door de verschillende gebruikersgroepen en de wensen van gebruikers. Tot slot worden in hoofdstuk 6 belemmerende factoren genoemd op juridisch, technische, institutioneel en organisatorisch gebied. In de bijlagen is een overzicht van de gebruikte literatuur en gesprekspartners te vinden. Ook wordt het gebruiksonderzoek nader toegelicht en ingegaan op het casusonderzoek.

2. Definities

Dit hoofdstuk geeft de scope van de nulmeting weer. Omwille van de herkenbaarheid, herhaalbaarheid en vergelijkbaarheid sluiten we zoveel mogelijk aan bij de definities/ operationalisering van de kernbegrippen van dit onderzoek uit eerdere onderzoeken naar de digitalisering van cultureel erfgoed. Daarnaast sluiten we aan bij de afbakening van OCW als het gaat om welke typen collecties van erfgoedinstellingen en verschijningsvormen van cultureel erfgoed.

- **Definitie van cultureel erfgoed:** *“Uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden.”*³
- **Definitie van digitaal erfgoed:** Digitale verschijningsvorm van cultureel erfgoed. Er kunnen drie vormen worden onderscheiden:⁴
 - **Born digital erfgoed:** erfgoedmateriaal dat van origine al digitaal is, zoals elektronische archieven, digitale kunst of foto's die met een digitale camera zijn gemaakt (maar bijvoorbeeld ook websites).
 - **Gedigitaliseerd erfgoed:** erfgoedmateriaal dat van origine niet digitaal is, maar waarvan met digitalisering een reproductie is gemaakt. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen verschillende vormen van gedigitaliseerd erfgoed.⁵
 - **Digitale reproducties:** dit zijn bijvoorbeeld scans van twee- of driedimensionale objecten, of audio(visuele) bestanden.
 - **Transcripties:** dit zijn gesproken of geschreven teksten die ‘machineleesbaar’ zijn gemaakt als tekstbestand. Vaak worden zowel scans als tekstbestanden van objecten gemaakt. Transcripties maken het mogelijk objecten tekstueel te doorzoeken.
 - **Gestructureerde data:** de inhoud van een bron wordt weergegeven in tabelvorm, dit geldt bijvoorbeeld voor registers of lijsten.
 - **Digitale informatie over erfgoed (metadata):** beschrijvingen van erfgoedobjecten. Deze informatie wordt meestal in een geordende vorm (bijvoorbeeld een collectiedatabase) beschikbaar gesteld. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen verschillende vormen van digitale informatie.⁶
 - **Beschrijvende metadata:** data die nodig is voor het vinden en identificeren van objecten.
 - **Structurele metadata:** deze leggen de relatie vast tussen individuele objecten die gezamenlijk een eenheid vormen.
 - **Technische metadata:** informatie over de vervaardiging van een object.
 - **Administratieve metadata:** deze richten zich op het beheer en management van objecten.

De verschillende vormen van digitalisering kunnen in meer of mindere mate aan elkaar gerelateerd zijn. Een collectiedatabase is een overzichtelijk en digitaal toegankelijk systeem, waarin is

³ Erfgoedwet 2016.

⁴ Digitaal Erfgoed Nederland (2009). ABC-DE, woordenboek voor digitaal erfgoed. Via: http://www.den.nl/art/uploads/files/DEN/2009_02_27_ABC-Volledig.pdf

⁵ Netwerk Oorlogsbronnen (2015). Overzicht van informatietechnologie voor het toegankelijk maken van oorlogsbronnen, p. 10.

⁶ Netwerk Digitaal Erfgoed (2018). DERA: Digital Erfgoed Referentie Architectuur, p. 23.

weergegeven welk materiaal de instelling in beheer heeft. Dit kan informatie over de fysieke collectie zijn, wanneer instellingen bijhouden waar ze welk object in een archief of magazijn hebben opgeslagen.

Het kan echter ook betrekking hebben op de digitale collectie: een systeem dat inzicht in en toegang tot gedigitaliseerd en born digital materiaal geeft.⁷

- **Typen erfgoedinstelling:** Digitaal erfgoed is in beheer van erfgoed- en kennisinstellingen, waarvan Nederland er volgens het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) in totaal 1.400 kent.⁸ In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen vijf typen erfgoedinstellingen:⁹
 - **Archieven.** De populatie archieven in Nederland is gebaseerd op de Almanak van het Nederlandse Archiefwezen 2018/2019 en telt 206 instellingen. Dit aantal omvat het Nationaal Archief, kerkelijke archieven, semi-statische archieven van het Rijk, gemeente- en streekarchieven, regionale historische centra, polder- en waterschapsarchieven en overige archiefbeherende instellingen.¹⁰
 - **Bibliotheken.** Alle bibliotheekinstellingen die een erfgoedcollectie beheren werken samen met de Koninklijke Bibliotheek. Deze instellingen omvatten:¹¹
 - Dertien universiteitsbibliotheken die digitaal erfgoed beheren.
 - Openbare bibliotheken met een erfgoedcollectie.¹²
 - Speciale wetenschappelijke bibliotheken, zoals de Rijksmuseumbibliotheek.¹³
 - Hogeschoolbibliotheken met een erfgoedcollectie.¹⁴
 - **Kennisinstellingen.** Onder kennisinstellingen vallen alle instellingen die aangesloten zijn bij het KNAW en de NWO.
 - **Media.** Onder dit type erfgoed vallen alle audiovisuele instellingen zoals deze geïdentificeerd zijn in de Almanak van het Nederlands Archiefwezen. Deze Almanak omvat vijftien audiovisuele instellingen.
 - **Musea.** De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Museumvereniging (MV) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hebben per 2015 de museumpopulatie herijkt en langs nieuwe criteria gelegd. De gezamenlijk vastgestelde museumpopulatie bestond in 2017 uit 697 musea.¹⁵ Hiervan waren er aan het eind van dat jaar 493 geregistreerd in het Museumregister. De overige 202 instellingen waren (nog) ongeregistreerd. Deze 697 musea beheerden volgens de Erfgoedmonitor van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed in 2017 bijna 83 miljoen objecten.¹⁶ Een kanttekening hierbij is echter dat niet elk object op dezelfde manier geregistreerd is; een servies kan bijvoorbeeld in de ene instelling als één object geregistreerd zijn, maar in de andere als een serie losse objecten.

⁷ Panteia (2016). Inventarisatie digitalisering cultuurproducerende instellingen, p. 28.

⁸ Zie: <https://www.netwerkdigitaal erfgoed.nl/over-het-netwerk/partners/nationaal/>.

⁹ Deze afbakening houdt in dat we geen collecties meenemen van monumenten, landschap, archeologie en immaterieel erfgoed.

¹⁰ Bedrijfsarchieven worden in dit onderzoek niet meegenomen om drie redenen: (1) De lijst van bedrijfsarchieven opgenomen in de Almanak van het Nederlands Archiefwezen 2018/2019 omvat 30 bedrijfsarchieven en is daarmee waarschijnlijk niet compleet; (2) Bedrijfsarchieven bevatten naar verwachting voornamelijk bedrijfsgerelateerde stukken en geen of een zeer kleine digitale erfgoedcollectie; (3) Bedrijfsarchieven zijn private instellingen, niet publiek gefinancierd en niet publiekelijk beschikbaar.

¹¹ Bedrijfsbibliotheken worden in de context van dit onderzoek niet tot de erfgoedinstellingen gerekend. Deze instellingen zijn niet publiekelijk gefinancierd en worden daarom niet meegenomen.

¹² Het exacte aantal is onbekend. Deze instellingen zijn niet verenigd in bijvoorbeeld een werkgroep.

¹³ Het exacte aantal is onbekend. Collecties van deze instellingen worden niet centraal bijgehouden.

¹⁴ Het samenwerkingsverband hogeschoolbibliotheken (SHB) telt 32 leden, het is niet bekend hoeveel van deze leden over een erfgoedcollectie beschikken. Een informatie-uitvraag via e-mail leert echter dat weinig Hogeschoolbibliotheken over een erfgoedcollectie beschikken.

¹⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek (2018). Musea naar provincie en type, 2009-2017. Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2018/42/musea-naar-provincie-en-type-2009-2017>.

¹⁶ Erfgoedmonitor (2018). Museale collecties – totaal aantal objecten. Zie: <https://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/museale-collecties-totaal-aantal-objecten>. Zie ook Centraal Bureau voor de Statistiek (2018). Musea naar provincie en type, 2009-2017. Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2018/42/musea-naar-provincie-en-type-2009-2017>.

- **Digitale infrastructuur.** Er zijn op nationale schaal vijf instellingen die de rol van knooppunt vervullen binnen het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE). Deze knooppunten vertegenwoordigen de bovengenoemde typen erfgoedinstellingen:
 - De **Koninklijke Bibliotheek (KB)** heeft een wettelijke verantwoordelijkheid voor het bibliotheekstelsel (openbare en wetenschappelijke bibliotheken) en kernexpertise op het gebied van publicaties.
 - **Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschap (KNAW)** is aanspreekpunt voor de sector wetenschap (in afstemming met onder andere NWO en VSNU), penvoerder voor de CLARIAH-infrastructuur¹⁷ (grootschalig data-onderzoek in de geesteswetenschappen) en heeft kernexpertise op het gebied van digitale onderzoeksgegevens.
 - Het **Nationaal Archief (NA)** is rijksarchiefbewaarplaats, heeft een wettelijke taak voor het archiefbestel en heeft kernexpertise op het gebied van digitale archivering van overheidsinformatie.
 - Het **Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid** heeft een verantwoordelijkheid als media-archief op basis van de Mediawet en kernexpertise op het gebied van audiovisueel erfgoed.
 - De **Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)** heeft wettelijke taken voor onroerend erfgoed en de museale rijkscollectie en kernexpertise op het gebied van collectieregistratie en cultuurhistorische geodata.
- **Kanalen:** Erfgoedinstellingen maken digitale collecties toegankelijk en vindbaar via verschillende kanalen. In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen twee typen kanalen.
 - **Open kanalen.** Dit zijn in principe alle platformen die niet beheerd worden door erfgoedinstellingen zelf. Vaak hebben gebruikers van erfgoed zelf de mogelijkheid materiaal toe te voegen. Belangrijke open kanalen zijn bijvoorbeeld Wikipedia, maar ook sociale media als YouTube, Facebook en Instagram.¹⁸
 - **Eigen kanalen van instellingen.** Dit zijn eigen websites van erfgoedinstellingen waarmee ze de gebruiker toegang verschaffen tot de digitale collectie. Hieronder vallen ook sectorspecifieke verzamelwebsites of aggregatoren. Voorbeelden van deze platformen zijn Europeana, Collectie Nederland (in beheer van de RCE) en Delpher (in beheer van de KB).
- **Gebruikersgroepen:** In het onderzoek worden de zes onderstaande gebruikersgroepen onderscheiden. De zesde doelgroep, 'de toekomstige burger' wordt niet meegenomen in dit onderzoek aangezien deze niet te bevragen is.
 - **De informatie- en ervaringzoekende burger.** Van de Nederlandse huishoudens heeft 98% toegang tot het internet.¹⁹ Er wonen 17 miljoen mensen in Nederland, hiervan zijn 4 miljoen mensen jonger dan 20 jaar.
 - **Het onderwijs.** De onderwijssector telt in 2017 bijna 525.000 banen.²⁰
 - **De wetenschap.** Er werkt in Nederland ruim 24.000 fte wetenschappelijk personeel bij universiteiten.
 - **Creatieve bedrijven en beroepen.** Volgens het CBS telt de Nederlandse creatieve industrie in 2017 207.000 banen in 2017; 2,4 % van het totaal aantal banen in Nederland.²¹ De CBS-definitie van creatieve bedrijven en beroepen omvat: bibliothecarissen en conservatoren (7.000 banen); auteurs en taalkundigen (32.000 banen); journalisten (29.000 banen); beeldend kunstenaars

¹⁷ Zie: <https://www.clariah.nl/>.

¹⁸ Een kanttekening bij de open kanalen is dat deze kanalen vaak gebruik maken van algoritmes die (deels) bepalen wat een gebruiker te zien krijgt.

¹⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek (2018). Nederland koploper in Europa met internettoegang. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nieuws/2018/05/nederland-koploper-in-europa-met-internettoegang>.

²⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek (2018). Statline: banen van werknemers in december; economische activiteit. Via: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83582NED/table?ts=1549274193094>. Cijfers over 2017 betreffen voorlopige cijfers.

²¹ Centraal Bureau voor de Statistiek (2018). Statline: werkzame beroepsbevolking; beroep. Via: <https://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=82808NED&VW=T>.

(11.000 banen); uitvoerend kunstenaars (49.000 banen); grafisch vormgevers en productontwerpers (54.000 banen); en fotografen en interieurontwerpers (24.000 banen).

- **De Erfgoedsector.**²² In de museale sector werken circa 6.000 medewerkers, evenals in de bibliotheeksector.²³ In de archieven is het circa 2.000 medewerkers. In totaal gaat om enkele tienduizenden medewerkers. De omvang van de erfgoedsector zelf is niet eenvoudig vast te stellen.²⁴
- **De toekomstige burger.** Het CBS verwacht in 2050 een bevolkingssomvang van circa 17 miljoen Nederlanders.

²² Het aantal werknemers in de erfgoedsector overlapt deels met de creatieve bedrijven en beroepen. Bibliotheacarissen en conservatoren worden door het CBS gerekend tot de creatieve industrie, maar zijn ook werkzaam in de erfgoedsector. De mate van overlap is echter niet vast te stellen.

²³ Het gaat hier met name om medewerkers in de openbare bibliotheeksector. Dit aantal heeft niet uitsluitend betrekking op erfgoed.

²⁴ Netwerk Digitaal Erfgoed (2016). Publieksbereik en zichtbaarheid van digitaal erfgoed, p. 5-6.

3. Beschikbaarheid

In dit hoofdstuk staat deelvraag 1 centraal: “Wat is digitaal beschikbaar aan erfgoed?”. Onder *beschikbaarheid* verstaan we of het erfgoed digitaal beheerd wordt; met andere woorden, de omvang van de digitale erfgoedcollectie. In het volgende hoofdstuk gaan we in op de wijze waarop het erfgoed aan gebruikers toegankelijk is gemaakt. We bekijken beschikbaarheid in termen van vormen van digitaal erfgoed en typen erfgoedinstellingen. We starten met een aantal overkoepelende beelden die naar voren komen uit het onderzoek. Vervolgens beschrijven we, waar mogelijk, de beschikbaarheid van de verschillende vormen van digitaal erfgoed.

3.1. Overkoepelende beelden

Hieronder sommen we de overkoepelende beelden op, met betrekking tot de beschikbaarheid van de verschillende vormen van digitaal erfgoed:

- **Er is een versnipperd beeld van de digitale beschikbaarheid van erfgoed.** Er zijn verschillende onderzoeken die een beeld geven van een deel van de digitale erfgoedcollecties. Bestaande onderzoeken zijn gebaseerd op (beperkt representatieve) steekproeven onder erfgoedinstellingen, waarbij respondenten gevraagd zijn een schatting te maken van de omvang van hun (digitale) erfgoedcollectie. Zo geven ondervraagde instellingen in het ENUMERATE onderzoek uit 2017 aan dat gemiddeld 35% van hun collectie gedigitaliseerd is en gemiddeld 74% van hun collectie digitaal ontsloten is via een collectiedatabase.²⁵
- **De beschikbaarheid aan gedigitaliseerd erfgoed is sterk afhankelijk van de aard van het fysieke erfgoed.** Afbeeldingen en krantenmateriaal zijn bijvoorbeeld relatief eenvoudig in grote hoeveelheden te digitaliseren. Driedimensionale (museum)stukken vereisen maatwerk. In het ENUMERATE onderzoek schatten bevraagde musea in dat gemiddeld 46% van hun collecties is gedigitaliseerd.²⁶ In hetzelfde onderzoek geven archiefinstellingen aan dat 11% van de fysieke collectie is gedigitaliseerd. Een andere factor die hierin meespeelt is de omvang van fysieke collecties, die maakt dat volledige digitalisering een tijdrovende klus is.
- **Er is met name weinig zicht op de born digital collectie van erfgoedinstellingen.** Schattingen van de omvang van digitale collecties worden hoofdzakelijk gegeven als percentage van de fysieke erfgoedcollectie. De (impliciete) aanname hierachter is dat de digitale collectie van instellingen uitsluitend gedigitaliseerd fysiek materiaal omvat en geen born digital materiaal. We weten echter wel dat erfgoedinstellingen steeds vaker ook over born digital collecties beschikken. De verwachting is ook dat de omvang van born digital collecties in de toekomst zal toenemen. Voor audiovisueel materiaal geldt dat de TrendMonitor Audiovisuele Collecties in Nederland over 2017 reeds een toenemende aanwas van born digital AV-materiaal rapporteert. Precieze cijfers met betrekking tot de omvang van de born digital collectie zijn niet bekend.²⁷

²⁵ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017).

²⁶ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 12.

Gebaseerd op een respons van 77 museuminstellingen. Benaderde instellingen is gevraagd een schatting te maken van het percentage van de digitale collectie dat digitaal gereproduceerd is, nog digitaal gereproduceerd moet worden, of niet digitaal gereproduceerd hoeft te worden.

²⁷ Beeld en Geluid (2018). TrendMonitor Audiovisuele Collecties in Nederland, p. 41.

- **Veel instellingen werken aan digitalisering door middel van een digitaliseringsbeleid. Minder aandacht is er voor duurzame digitalisering en integratie van digitale collecties.** Ongeveer de helft van de ondervraagde instellingen in het ENUMERATE onderzoek heeft een digitaliseringsbeleid geformuleerd. Dit digitaliseringsbeleid heeft betrekking op wat er op welke manier gedigitaliseerd wordt, maar ook op hoe instellingen waarborgen dat digitale collecties op de lange termijn beschikbaar blijven. In minder dan de helft van de gevallen omvat het digitaliseringsbeleid ook het aspect 'digitale duurzaamheid'.²⁸ Daar komt bij dat projecten binnen instellingen niet altijd onderdeel zijn van een overkoepelende strategie, waardoor verschillende digitale collecties niet altijd goed op elkaar afgestemd zijn.
- **De uitdagingen op het gebied van digitalisering en het beheer van digitale collecties zijn afhankelijk van het type materiaal en instelling.**
 - Archiveren beheren veel documenten die gebruikt worden voor onderzoeksdoeleinden. Bij het digitaliseren van deze documenten zit de uitdaging in het doorzoekbaar maken van de digitale reproductie (bijvoorbeeld door gebruik te maken van transcriptie). Ook komt naar voren dat **het digitaliseren van de volledige archiefcollectie een utopie is**. Archiefinstellingen geven aan dat van nagenoeg de helft (46%) van hun collectie het niet de moeite waard is deze te digitaliseren.²⁹ Een genoemde reden is de grote omvang van de fysieke collectie en de hoge eisen die gesteld worden aan digitale reproducties. Ook wordt aangegeven dat digitaliseren leidt tot dubbele beheerkosten omdat stukken zowel fysiek als digitaal worden opgeslagen.³⁰ Daarnaast is het voor archiveren vooral **relevant dat de metadata van hun gehele (digitale) collectie beschikbaar zijn, zodat de collectie online doorzoekbaar is**.³¹ De gebruiker kan dan online zoeken naar de documenten op basis van metadata, om de fysieke stukken vervolgens te gaan inzien op de locatie van de archiefinstelling.
 - **Voor audiovisuele collecties is het digitaliseren van materiaal belangrijk met het oog op conservering.** Draggers van dit type materiaal zijn in de regel kwetsbaar. Bij dragers van AV-materiaal bestaat het risico dat ze niet compatibel zijn met moderne hardware. Het digitaliseren van de gehele collectie vereist een groot budget, waardoor een afweging moet worden gemaakt tussen het digitaliseren van nieuw materiaal en het digitaliseren van oude collecties.³² Het bovengenoemde argument geldt in principe voor elke vorm van fysiek erfgoed, zij het in mindere mate. Bijvoorbeeld boeken en andere documenten hebben een langere levensduur.
 - Musea beheren minder tekst maar meer driedimensionale objecten, die moeilijk digitaal te reproduceren zijn.³³ Een probleem dat voorkomt bij veel erfgoedinstellingen, maar vooral bij musea, is het **ontbreken van een duidelijke definitie van een object**. Wanneer het niet duidelijk is wanneer een object als object of als collectie gezien wordt, is het lastig een inschatting te maken van de omvang van de digitale collectie. Een instelling kan bijvoorbeeld

²⁸ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 7-8. Aan het ENUMERATE onderzoek hebben 156 Nederlandse respondenten deelgenomen. De respons per vraag varieert. In het onderzoek worden de volgende sectoren onderscheiden: bibliotheken, archiveren, musea en overige erfgoedinstellingen. De benaderde instellingen is onder andere gevraagd of ze beschikken over een digitale collectie en of er een digitale strategie geformuleerd is.

²⁹ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 12. Gebaseerd op een respons van 32 archiefinstellingen. Benaderde instellingen is gevraagd een schatting te maken van het percentage van de digitale collectie dat digitaal gereproduceerd is, nog digitaal gereproduceerd moet worden, of niet digitaal gereproduceerd hoeft te worden.

³⁰ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

³¹ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

³² Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

³³ Een digitale reproductie van een object dient het gehele fysieke object zo goed mogelijk te vatten. Voor driedimensionale objecten betekent dit bijvoorbeeld dat het belangrijk is diepte te vatten in een digitale reproductie. Een (tweedimensionale) digitale foto van een driedimensionaal object weergeeft dus niet alle karakteristieken van het object. Een digitale foto geldt in dit geval dus niet als een volwaardige digitale reproductie.

een compleet servies registreren als een object, maar kan er ook voor kiezen om elk onderdeel van het servies apart te registreren of te digitaliseren.

3.2. Beschikbaarheid naar vormen van digitaal erfgoed

Volgens een onderzoek van ENUMERATE beheert 81% van de ondervraagde Nederlandse erfgoedinstellingen digitale collecties. Van de 140 Nederlandse erfgoedinstellingen die deelnamen aan het onderzoek geeft 58% aan het digitaliseringsbeleid ook formeel gedocumenteerd te hebben.³⁴

35%

Gedigitaliseerd erfgoed. Ondervraagde erfgoedinstellingen geven aan dat gemiddeld 35% van hun erfgoedcollectie gedigitaliseerd is.³⁵ Onderzoeken geven echter geen uniform beeld van de digitaliseringsgraad. Een onderzoek naar erfgoedinstellingen in Zuid-Holland laat bijvoorbeeld andere digitaliseringscijfers zien, deze zijn weergegeven in tabel 1.³⁶ De bovengenoemde digitaliseringscijfers zijn ongewogen gemiddelden, dus niet gecorrigeerd voor de omvang van individuele collecties.

Niet bekend

Born digital erfgoed. Bestaande onderzoeken geven geen beeld van de totale omvang van de born digital collectie. De helft van ondervraagde erfgoedinstellingen geeft aan born digital erfgoed in hun collecties te hebben.³⁷ Erfgoedinstellingen hebben geen op elkaar afgestemd beleid wat betreft de selectie en duurzame bewaring van born digital erfgoed. Zo zijn de eerste born digital objecten, gemaakt met de eerste beschikbare digitale technieken, in het algemeen niet gecollectieerd.³⁸ Wel bestaan verschillende initiatieven voor webarchivering, met als doel websites te conserveren.³⁹ Onder andere de KB en Beeld en Geluid bewaren websites. Rijks- en decentrale overheden zijn verder vanuit de Archiefwet verplicht tot het archiveren van hun

Deel gedigitaliseerd (% collectie)	Percentage respondenten
0-25%	28%
25-50%	16%
50-75%	18%
75-100%	31%
Geen opgave in percentages	7%

Tabel 1. Digitaliseringspercentages van erfgoedinstellingen in Zuid-Holland. De linker kolom geeft aan welk deel van de collectie gedigitaliseerd is, de rechterkolom geeft aan welk deel van de ondervraagden aangeeft een bepaald deel van de collectie gedigitaliseerd te hebben. Bron: Erfgoedhuis Zuid-Holland (n=122).

³⁴ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 7-8. Aan het ENUMERATE onderzoek hebben 156 Nederlandse respondenten deelgenomen. De respons per vraag varieert. In het onderzoek worden de volgende sectoren onderscheiden: bibliotheken, archieven, musea en overige erfgoedinstellingen. De benaderde instellingen is gevraagd of ze beschikken over een digitale collectie en of er een digitale strategie geformuleerd is.

³⁵ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 12. Gebaseerd op een respons van 127 erfgoedinstellingen, waarin de volgende sectoren onderscheiden worden: bibliotheken (n=5), archieven (n=32), musea (n=77) en overige erfgoedinstellingen (n=13). Erfgoedinstellingen is gevraagd een schatting te maken van het percentage van de digitale collectie dat digitaal gereproduceerd is, nog digitaal gereproduceerd moet worden of niet digitaal gereproduceerd hoeft te worden. De omvang van de gedigitaliseerde collectie is een niet-gewogen gemiddelde, er is dus niet gecorrigeerd voor de omvang van verschillende collecties.

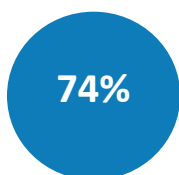
³⁶ Erfgoedhuis Zuid-Holland (2017). Verkenning haalbaarheid digitalisering erfgoedcollecties, p. 7. Het onderzoek omvat een enquête uitgevoerd onder 341 erfgoedinstellingen, met een respons van 122. De volgende erfgoedinstellingen worden onderscheiden: Musea (43%), Oudheidkamers (4%), Historische Verenigingen (29%) en Overige instellingen (24%).

³⁷ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 9. Gebaseerd op een respons van 131 erfgoedinstellingen. In het onderzoek zelf wordt echter al aangegeven dat de samenstelling van de groep respondenten wellicht anders is dan in eerdere onderzoeken; in het onderzoek van 2016-2017 is een relatief groot aantal kleine instellingen opgenomen ten opzichte van 2014-2015.

³⁸ CCDD (2014). Born digital erfgoed is bedreigd erfgoed, p. 8.

³⁹ Zie: <https://www.netwerkdigitaal erfgoed.nl/kennis-en-voorzieningen/digitaal-erfgoed-houdbaar/webarchivering/>, geraadpleegd op 8 februari 2019.

websites. Middels het project Coördinatie Webarchivering houdt het NDE een overzicht bij van de initiatieven op het gebied van de archivering van websites; het Nationaal Register voor webarchieven.⁴⁰ Deze initiatieven hebben echter alleen betrekking op websites, niet op ander digital born erfgoed.

Metadata. Respondenten bevestigd in een onderzoek van ENUMERATE geven aan dat gemiddeld 74% van hun collectie digitaal ontsloten is middels een collectiedatabase.⁴¹ Dit percentage betreft echter geen gewogen gemiddelde; er is geen rekening gehouden met de omvang van de collecties van de instellingen die zijn meegenomen in het onderzoek. Ook specificeert het onderzoek niet om welke metadata het gaat.⁴²

Kanttekeningen

We plaatsen een aantal kanttekeningen die relevant zijn voor de interpretatie van bovenstaande cijfers:

- De percentages zijn gebaseerd op de Nederlandse inbreng in het ENUMERATE onderzoek en een regionaal onderzoek van erfgoedhuis Zuid-Holland. Het aantal onderzoeken waarop de cijfers gebaseerd zijn is beperkt. Daarnaast geven de gebruikte onderzoeken geen eenduidig beeld.
- De genoemde onderzoeken vragen respondenten in hun enquêtes om een schatting te maken van de omvang van de digitale erfgoedcollectie. In de enquêtevragen worden geen gedetailleerde (minimum)definities gegeven van de verschillende vormen van digitaal erfgoed, waardoor deze verschillend geïnterpreteerd kunnen worden door respondenten.
- De bovengenoemde tekortkomingen zijn typerend voor onderzoeken naar de omvang van de (digitale) erfgoedcollectie. De cijfers zijn echter de best beschikbare informatie.

⁴⁰ Zie: <https://www.netwerkdigitaal erfgoed.nl/activiteiten/digitaal-erfgoed-houdbaar/coordinatie-webarchivering/>, geraadpleegd op 8 februari 2019.

⁴¹ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 11. Gebaseerd op een respons van 134 erfgoedinstellingen, waarin de volgende sectoren onderscheiden worden: bibliotheken (n=5), archieven (n=35), musea (n=81) en overige erfgoedinstellingen (n=13).

⁴² Zie de uiteenzetting van de verschillende vormen van metadata in hoofdstuk 2: Definities.

3.3. Beschikbaarheid van digitaal erfgoed bij typen erfgoedinstellingen

In deze paragraaf wordt de beschikbaarheid van digitaal erfgoed per type erfgoedinstelling nader omschreven.

Archieven

Nederlandse archieven aangesloten bij het platform Archieven.nl beheren samen meer dan 197 miljoen digitale beschrijvingen van archiefstukken.⁴³ Het aantal organisaties aangesloten bij Archieven.nl (86) omvat echter niet de gehele archiefpopulatie vastgesteld in hoofdstuk 2 van dit rapport.⁴⁴ De omvang van de complete (digitale) collectie van Nederlandse archieven is dan ook niet bekend. In een onderzoek van ENUMERATE uit 2017 geeft 97% van de bevroegde archiefinstellingen aan een digitale collectie te hebben, verder geeft 72% aan born digital erfgoed te verzamelen. Deze percentages zeggen echter niets over de totale omvang van respectievelijk de digitale en born digital collectie.⁴⁵ Volgens een schatting van bevroegde archiefinstellingen is 11% van de fysieke collectie gedigitaliseerd.⁴⁶ Over de beschikbaarheid van metadata bij archieven is weinig informatie te vinden. Volgens een ENUMERATE onderzoek is 74% van de collectie van archieven ontsloten middels een collectiedatabase. Dit cijfer is gebaseerd op een schatting van respondenten, waarbij geen rekening is gehouden met de absolute omvang van collecties.⁴⁷ Naar eigen zeggen heeft het Nationaal Archief haar gehele collectie digitaal geïnventariseerd. We gaan er daarbij van uit dat ten minste de beschrijvende metadata beschikbaar zijn.⁴⁸ De inschatting van het Nationaal Archief is dat ook provinciale archieven hun gehele collectie digitaal geïnventariseerd hebben. Dit geldt waarschijnlijk niet voor gemeentelijke archieven, die vaak minder financiële middelen beschikbaar hebben om te digitaliseren.

Het is belangrijk enkele kanttekeningen te plaatsen bij de hierboven gegeven beschrijving van de archiefcollecties. De gegeven informatie is gebaseerd op cijfers uit het ENUMERATE onderzoek en een gesprek met het Nationaal Archief. De informatie uit het ENUMERATE onderzoek is gebaseerd op een schatting van respondenten, waarbij geen rekening is gehouden met de absolute omvang van collecties. Verder komt in gesprekken naar voren dat de digitaliseringsgraad van 11%, genoemd in het ENUMERATE onderzoek, wellicht een optimistische inschatting is. Zo heeft het Nationaal Archief minder dan 2% van de collectie gedigitaliseerd. De digitaliseringsgraad kan opgestuwd zijn door overschatting van respondenten of doordat de steekproef een groot aantal kleine instellingen omvat. Deze instellingen hebben kleinere te digitaliseren collecties, wat het digitaliseringsproces makkelijker maakt.

⁴³ Zie: <https://www.archieven.nl/nl/zoeken>, geraadpleegd op 15 november 2018. Het precieze aantal beschrijvingen op moment van raadplegen is 197.277.930.

⁴⁴ Zie: <https://www.archieven.nl/nl/>, geraadpleegd op 15 november 2018.

⁴⁵ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 8-9. Gebaseerd op een respons van 35 archiefinstellingen. De benaderde instellingen is gevraagd of ze beschikken over een digitale collectie en of er een digitale strategie geformuleerd is. Een kanttekening bij deze cijfers is dat het hebben van een digitale collectie niet hoeft te betekenen dat een instelling erfgoed digitaliseert. De digitale collectie zou ook volledig uit born digital of digitale informatie over erfgoed kunnen bestaan.

⁴⁶ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 12. Gebaseerd op een respons van 32 archiefinstellingen. De benaderde instellingen is gevraagd een inschatting te maken van de stand van hun digitale collectie.

⁴⁷ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 11. Gebaseerd op een respons van 134 erfgoedinstellingen, waarin de volgende sectoren onderscheiden worden: bibliotheken (n=5), archieven (n=35), musea (n=81) en overige erfgoedinstellingen (n=13). Respondenten is gevraagd te schatten welk percentage van de collectie is opgenomen in een collectiedatabase. De percentages opgegeven door respondenten zijn niet gewogen aan de hand van de omvang van de collecties.

⁴⁸ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

Bibliotheken

Over de born digital collectie van bibliotheekinstellingen is weinig bekend. Van de vijf bibliotheekinstellingen die hebben meegedaan aan het ENUMERATE onderzoek geven twee aan born digital erfgoed te verzamelen.⁴⁹ Er is geen informatie beschikbaar over de omvang van de born digital erfgoedcollectie van bibliotheekinstellingen. De KB heeft zelf ruim 14.400 Nederlandse websites gearchiveerd, een collectie van 35 terabyte.⁵⁰ Het Nationaal Register Webarchieven van het NDE biedt een overzicht van bibliotheekinstellingen die collecties van webarchieven bijhouden.⁵¹ Dit overzicht geeft echter geen inzicht in de totale omvang van deze collecties. Daarnaast omvatten dergelijke collecties niet al het digital born materiaal.

Periode	Gedigitaliseerd (% collectie)
voor 1900	77%
1900-1940	55%
1940-1959	8%
1959-2000	0,5%

Tabel 2. Stand van digitalisering van alle Nederlandse publicaties sinds de boekdrukkunst. Bron: Koninklijke Bibliotheek.

Volgens een eigen schatting van bibliotheken is 26% van de totale erfgoedcollectie gedigitaliseerd.⁵² De KB houdt verder zelf digitaliseringscijfers bij, deze zijn weergegeven in tabel 2.⁵³ De cijfers in tabel 2 hebben betrekking op alle Nederlandse publicaties sinds het begin van de boekdrukkunst. De lagere digitaliseringsgraad van recentere werken is toe te schrijven aan twee factoren: de exponentiële groei van het aantal publicaties in de loop van de 20^e eeuw en het feit dat op recentere publicaties vaak nog auteursrecht rust.⁵⁴ Oudere collecties zijn door hun kleinere omvang sneller te digitaliseren en vallen veelal buiten de Auteurswet. Dit laatste betekent veelal dat geen toestemming nodig is voor de publicatie van gedigitaliseerd werk. Een belangrijke kanttekening bij deze digitaliseringscijfers is dat ze betrekking hebben op Nederlandse gedrukte werken tot het jaar 2000. Bijzondere collecties⁵⁵ en niet-Nederlandse literatuur ontbreken, evenals publicaties na 2000. Tot slot zijn er geen onderzoeken bekend die inzicht geven in de omvang van de metadata van de bibliotheekcollectie. In principe is echter alle metadata met betrekking tot erfgoed in de bibliotheeksector, digitaal beschikbaar. Nederlandse bibliotheken houden al 50 jaar gezamenlijk hun catalogi bij in de nationale bibliotheekcatalogus.⁵⁶

Net als bij archieven, is informatie over (digitale) collecties van bibliotheekinstellingen via een beperkt aantal bronnen beschikbaar. Het ENUMERATE onderzoek geeft een beeld van de omvang van de totale collectie, maar is gebaseerd op schattingen en een kleine onderzoekspopulatie. De digitaliseringscijfers van de Koninklijke Bibliotheek zelf zijn preciezer en geven een goed beeld, maar omvatten niet de gehele erfgoedcollectie.

⁴⁹ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 9. Gebaseerd op een respons van 5 bibliotheekinstellingen. De benaderde instellingen is gevraagd of ze born digital erfgoed verzamelen.

⁵⁰ Zie: <https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/e-depot-duurzame-opslag/webarchivering>, geraadpleegd op 8 februari 2019. De genoemde omvang van de collectie is gemeten per september 2018.

⁵¹ Nationaal Register Webarchieven. Via:

https://www.registerwebarchieven.nl/register?utf8=%E2%9C%93&web_archives_search%5Bcompany_id%5D=4&web_archives_search%5Bname%5D=&web_archives_search%5Bwebsite_url%5D=&web_archives_search%5Barchive_tool_id%5D=&web_archives_search%5Barchive_access_id%5D=&web_archives_search%5Bmotive%5D=&web_archives_search%5Byear_from%5D=&web_archives_search%5Byear_to%5D=&commit=zoek. Geraadpleegd op 18 februari 2019.

⁵² DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 12. Gebaseerd op een respons van 5 bibliotheekinstellingen. De benaderde instellingen is gevraagd een inschatting te maken van de stand van hun digitale collectie.

⁵³ Koninklijke Bibliotheek (2017). Jaarverslag 2017, p. 78.

⁵⁴ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

⁵⁵ Bijzondere collecties zijn speciale werken die in de loop der tijd door de KB zijn verzameld, zoals Middeleeuwse handschriften of de schak- en damcollectie van de KB. Via: <https://www.kb.nl/bronnen-zoekwijzers/kb-collecties>. Geraadpleegd op 18 februari 2019.

⁵⁶ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

Media

In de TrendMonitor Audiovisuele Collecties in Nederland over 2017 wordt een toenemende aanwas van born digital AV-materiaal gerapporteerd. De sterke groei van productie van audiovisuele materialen lijkt zichtbaar te worden in de acquisitie van de collectionerende erfgoedinstellingen. Precieze cijfers met betrekking tot de omvang van de born digital collectie zijn niet bekend.⁵⁷ Cijfers met betrekking tot de digitaliseringsgraad van de gehele mediacollectie ontbreken eveneens.

Een van de media-instellingen waarover veel informatie beschikbaar is, is Beeld en Geluid. Dit instituut beheert naar eigen zeggen een van de grootste digitale audiovisuele archieven ter wereld, met ruim achttien petabytes (18.000 terabytes) aan materiaal.⁵⁸ De collectie van Beeld en Geluid omvat audiovisueel materiaal en ondersteunende werken. Ondersteunende werken bestaan uit foto's, scripts en andere documentatie, apparaten, objecten en artefacten.⁵⁹ De digitaliseringsgraad van de gehele collectie van Beeld en Geluid ligt rond de 55%.⁶⁰ Hoewel Beeld en Geluid verantwoordelijk is voor een belangrijk deel van de audiovisuele erfgoedcollectie in absolute zin, is de digitaliseringsgraad van het instituut niet representatief voor de populatie. Volgens de TrendMonitor Audiovisuele collecties in Nederland is digitaliseren van collecties is vooral een knelpunt voor instellingen met kleinere av-collecties (minder dan 5.000 fysieke dragers in de collectie).⁶¹ Het aantal daar nog te digitaliseren dragers wordt weliswaar op een relatief beperkt aantal geschat (25.000), maar de digitalisering lijkt bij een belangrijk deel van deze instellingen nagenoeg stil te liggen: meer dan de helft van deze instellingen heeft aangegeven dat in 2017 niets is gedigitaliseerd. Over de beschikbaarheid van metadata is weinig bekend, buiten het feit dat ongeveer 60% van de collectie van Beeld en Geluid digitaal beschreven is.⁶²

Een belangrijke kanttekening bij de bovenstaande informatie is dat deze hoofdzakelijk gebaseerd is op één instelling: Beeld en Geluid. De instelling beheert een groot deel van het Nederlandse audiovisuele erfgoed maar er zijn ook andere instellingen die audiovisueel erfgoed beheren.

Musea

In een onderzoek van ENUMERATE schatten bevraagde musea in dat gemiddeld 46% van hun collecties is gedigitaliseerd.⁶³ Een andere indicatie van de mate van digitalisering wordt gegeven door de Erfgoedinspectie. Volgens de Erfgoedmonitor is in 2017 het totale aantal museale objecten 82.937.000. Van deze objecten is 70% gedigitaliseerd en 40% is toegankelijk voor publiek.⁶⁴ Een kanttekening bij het aantal objecten en de genoemde percentages is dat de Nederlandse museale collectie sterk beïnvloed wordt door één museum: Naturalis. Dit museum beheert 37 miljoen (meer dan één derde) van de bijna 83 miljoen Nederlandse museale objecten. Het is niet bekend wat het effect is van de gedigitaliseerde collectie van Naturalis op de algemene digitaliseringsgraad. Door de collectie van Naturalis mee te nemen in de cijfers, kunnen deze een te positief of te negatief beeld geven van de totale digitaliseringsgraad van de collectie van alle instellingen.

⁵⁷ Beeld en Geluid (2018). TrendMonitor Audiovisuele Collecties in Nederland, p. 41.

⁵⁸ Beeld en Geluid (2016). Beleidsplan 2016-2020, p. 2.

⁵⁹ Beeld en Geluid (2013). Collectiebeleid, p. 20-21.

⁶⁰ Beeld en Geluid (2018). The Grand Tour, p. 6.

⁶¹ Beeld en Geluid (2018). Trendmonitor audiovisuele collecties in Nederland, p. 4.

⁶² Beeld en Geluid (2018). The Grand Tour, p. 8.

⁶³ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 12.

Gebaseerd op een respons van 77 museuminstellingen. Benaderde instellingen is gevraagd een schatting te maken van het percentage van de digitale collectie dat digitaal gereproduceerd is, nog digitaal gereproduceerd moet worden, of niet digitaal gereproduceerd hoeft te worden. De geschatte digitaliseringsgraad betreft een niet-gewogen gemiddelde.

⁶⁴ Erfgoedinspectie (2018). Erfgoedmonitor 2017.

Gedigitaliseerd (% collectie)	Percentage instellingen - 2011	Percentage instellingen - 2013	Percentage instellingen - 2017
75-100%	45%	64%	51%
50-75%	21%	3%	14%
0-50%	34%	33%	35%

Tabel 3. Overzicht van het deel van de museumcollecties dat gefotografeerd is. De linker kolom geeft het gedeelte van de collectie dat gefotografeerd is aan. De middelste en rechter kolom geven aan welk percentage van de bevraagde instellingen 0-50, 50-75 of 75-100 procent van de collectie heeft gedigitaliseerd. Het gaat om gewogen gemiddelden. Bron: Erfgoedinspectie & CBS.⁶⁵

Verdere digitaliseringscijfers van de Erfgoedinspectie en het CBS zijn weergegeven in tabel 3.⁶⁶ Deze percentages laten een groei van de digitaliseringsgraad tussen 2011 en 2013 zien, gevolgd door een afname in 2017. Veranderingen in de omvang van de digitale collecties vinden voornamelijk plaats in de categorieën 50-75% en 75-100%. Het aandeel van de musea met een kleine gedigitaliseerde collectie (0-50%) blijft stabiel. De cijfers in tabel 3 laten zien dat digitalisering niet gelijk verdeeld is over verschillende instellingen. De afnemende digitaliseringsgraad tussen 2013 en 2017 zou het gevolg kunnen zijn van een groei van de onderliggende (fysieke) collectie. Een alternatieve verklaring is dat de samenstelling van de respondenten verschilt tussen de verschillende jaren. Tot slot geven respondenten in de enquête museumstatistiek aan dat (landelijk gezien) 71% van alle museumobjecten is geregistreerd in een digitaal collectiesysteem.⁶⁷ Dit cijfer suggereert dat van 71% procent van de museumcollectie ten minste formele metadata in digitale vorm beschikbaar is.

Een kanttekening bij tabel 3 is dat de cijfers van de Erfgoedinspectie een indicatie geven van de digitalisering van de erfgoedcollectie. De percentages zijn niet gelijk aan de totale gedigitaliseerde collectie. Het fotograferen van een object staat niet gelijk aan het maken van een digitale reproductie. Een (tweedimensionale) foto vat bijvoorbeeld niet alle karakteristieken (zoals diepte) van een driedimensionaal object. Verder hebben de percentages alleen betrekking op fotografie, terwijl erfgoed ook op andere manieren digitaal gereproduceerd kan worden.

Kennisinstellingen

Over kennisinstellingen is weinig informatie bekend omtrent de beschikbaarheid van digitaal erfgoed. Een reden voor het feit dat het moeilijk is informatie te verzamelen over wetenschappelijk erfgoed is dat collecties van kennisinstellingen veel overlap vertonen met collecties van bibliotheken en archieven. Onderstaande informatie is gebaseerd op een gesprek met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), onderdeel van de KNAW. Ongeveer 10% van de archieven van het IISG is gedigitaliseerd. De stand van digitalisering hangt echter wel af van het type object. Nagenoeg al het audiovisuele materiaal in handen van het IISG is gedigitaliseerd. De reden hiervoor is dat dit type materiaal relatief makkelijk te digitaliseren en relatief moeilijk te behandelen is. Van de collectie boeken aan de andere kant is nagenoeg niks gedigitaliseerd. Verder zijn digitale beschrijvingen beschikbaar voor nagenoeg alle objecten in deze erfgoedcollectie.

⁶⁵ Erfgoedinspectie (2015). De staat van erfgoed en archieven, p. 25. Dit onderzoek omvat echter uitsluitend museale collecties binnen de Rijkscollectie. Data met betrekking tot 2017 zijn direct afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

⁶⁶ Erfgoedinspectie (2015). De staat van erfgoed en archieven, p. 25. Dit onderzoek omvat echter uitsluitend museale collecties binnen de Rijkscollectie. Data met betrekking tot 2017 zijn direct afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek die op verzoek van het ministerie van OCW zijn aangeleverd.

⁶⁷ Museumvereniging, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en het Centraal Bureau voor de Statistiek (2016). Museumstatistiek 2016, Via: <https://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/museale-collecties-digitalisering>. Toelichting: in totaal zijn 694 museale instellingen aangeschreven. Respons: 583. Non-respons: 111.

4. Toegankelijkheid en vindbaarheid

In dit hoofdstuk staan de deelvragen 2 en 3 centraal: “Op welke wijze is het beschikbare erfgoed toegankelijk en vindbaar gemaakt?” en “Voor welke gebruikersgroepen is het beschikbare digitale erfgoed toegankelijk gemaakt?”. Deze deelvragen hebben betrekking op de toegankelijkheid en vindbaarheid van digitaal erfgoed. *Toegankelijkheid* gaat in op de toegang van gebruikers tot een digitaal beschikbare collectie. Deze toegang kent verschillende gradaties. Een digitale collectie kan bijvoorbeeld online gepubliceerd worden, maar kan ook alleen (offline) toegankelijk zijn voor medewerkers van de beherende instelling. *Vindbaarheid* heeft betrekking op de wijze waarop gebruikers terecht komen bij bepaalde digitale collecties. Een object kan bijvoorbeeld vindbaar zijn als de metadata toegankelijk zijn en het gepubliceerd is.

In paragraaf 4.1 worden de overkoepelende beelden geschetst die betrekking hebben op de toegankelijkheid en vindbaarheid van digitaal erfgoed. Paragraaf 4.2 geeft een overzicht van de cijfers met betrekking tot de toegankelijkheid van digitaal erfgoed. Paragraaf 4.3 gaat in op de verschillende open en eigen kanalen. Tot slot gaat paragraaf 4.4 in op de verschillende gebruikersgroepen voor wie het beschikbare digitale erfgoed toegankelijk is gemaakt.

4.1. Overkoepelende beelden

Hieronder geven we de belangrijkste beelden met betrekking tot de toegankelijkheid en vindbaarheid van de verschillende vormen van digitaal erfgoed weer.

- **De mate waarin digitale collecties online toegankelijk zijn verschilt sterk per type erfgoed(instelling).** Zo zijn de collecties van audiovisuele archieven, zoals Beeld en Geluid, vaak voor een groot deel gedigitaliseerd maar niet vrij online toegankelijk wegens auteursrechten die rusten op het materiaal of onduidelijkheid over de auteursrechtelijke status.⁶⁸ Van de verschillende typen erfgoedinstellingen lijken bibliotheken het meest hun digitale collecties online toegankelijk te maken.⁶⁹ Een mogelijke verklaring die in gesprekken wordt genoemd is dat op veel publicaties geen auteursrechten meer rusten.
- **Er zijn verschillende gradaties te onderscheiden in de toegankelijkheid van digitale collecties.** Een deel van de digitale collecties is enkel toegankelijk voor het personeel van de beherende instelling.⁷⁰ In sommige gevallen, zoals bij Beeld en Geluid, is de gehele digitale collectie vrij toegankelijk maar alleen binnen de muren van de instelling.⁷¹ Andere digitale collecties zijn online (buiten de instelling) te

⁶⁸ Auteursrecht geldt tot 70 jaar na het overlijden van de auteur, gerekend vanaf 1 januari na de datum van overlijden. Auteursrechten worden in meer detail besproken in paragraaf 6.1.

⁶⁹ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 13-14. Gebaseerd op een respons van 5 bibliotheekinstellingen. Benaderde instellingen is gevraagd aan te geven welk percentage van hun objectbeschrijvingen (metadata) en digitale erfgoedobjecten online beschikbaar is voor algemeen gebruik.

⁷⁰ Erfgoedinspectie (2018). Via: <https://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/museale-collecties-digitalisering>. Genoemde bronnen: Museumstatistiek 2016, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Museumvereniging (MV) en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

⁷¹ Voor mediaprofessionals biedt Beeld en Geluid een betaald abonnement waarmee de gehele collectie online te bekijken is. Zie: <https://beeldengeluid.nl/collectie>.

raadplegen, soms alleen tegen betaling. Een laatste gradatie is dat instellingen het merendeel van hun digitale collecties online gratis toegankelijk maken.

- **Toegankelijkheid is ook afhankelijk van de aard van het gebruik.** Veel digitale collecties zijn gratis online te raadplegen. Voor commercieel gebruik van diezelfde collecties dient in sommige gevallen echter betaald te worden. Andersom zijn verschillende collecties die tegen betaling toegankelijk zijn, vrij te gebruiken voor educatieve of wetenschappelijke doeleinden.
- **Cijfers over (online) toegankelijkheid van digitale collecties zijn beperkt beschikbaar.** Informatie is gebaseerd op schattingen van instellingen en het is niet mogelijk een compleet beeld te schetsen van de toegankelijkheid tot digitale collecties voor de gehele erfgoedsector.
- **Erfgoedinstellingen gebruiken steeds vaker andere kanalen dan hun eigen website om hun digitale collecties voor hun doelgroepen toegankelijk te maken.** Bijna de helft van de ondervraagde erfgoedinstellingen geeft bijvoorbeeld aan dat hun digitale collectie in 2017 via een nationale aggregator toegankelijk is, een percentage dat in 2013 op ongeveer 12% lag. Europeana, een Europese aggregator, is na de eigen website en nationale aggregatoren het meest gebruikte kanaal. Daarnaast worden open kanalen zoals sociale mediaplatforms (bijvoorbeeld Flickr, YouTube, Facebook) en Wikipedia genoemd. De open kanalen worden volgens ondervraagde instellingen nog weinig gebruikt.⁷² **Ook de eigen kanalen van instellingen worden steeds meer gebruikt om digitale collecties toegankelijk te maken.** Bij ruim de helft van de ondervraagde erfgoedinstellingen is de digitale collectie in 2017 via de eigen website beschikbaar. Dit percentage is gestegen van ruim 30% in 2013 en zal volgens de erfgoedinstellingen zelf in 2019 oplopen tot 60%.⁷³ Het gebruik van verschillende kanalen sluit elkaar niet uit. **Een digitaal object van een instelling kan tegelijkertijd te vinden zijn op meerdere open en eigen kanalen.**⁷⁴
- **Uit interviews met verschillende professionele gebruikersgroepen komt naar voren dat digitaal erfgoed veelal als niet goed vindbaar wordt ervaren.** De twee redenen die het meest genoemd worden zijn niet goed functionerende zoekmachines op erfgoedwebsites en het ontbreken van een koppeling tussen online gepubliceerde collecties van instellingen en veelgebruikte zoekmachines als Google. Een kanttekening hierbij is echter dat professionele gebruikers veelal goed weten via welke kanalen materiaal toegankelijk is en daardoor gericht kunnen zoeken.⁷⁵
- **Verschillende erfgoedinstellingen bieden materiaal en gebruiksmogelijkheden aan dat is afgestemd op bepaalde gebruikersgroepen. De gebruikersgroepen onderwijs en creatieve bedrijven en beroepen worden het meest genoemd.** Deze groepen worden bijvoorbeeld bediend door respectievelijk het aanbieden van lesmateriaal of het verstrekken van heldere informatie omtrent de auteursrechtelijke status van een object (dit is een belangrijke factor in het commercieel gebruik van erfgoedmateriaal). Het zijn veelal de grotere erfgoedinstellingen die dergelijke verschillende gebruiksmogelijkheden bieden. Kleinere instellingen geven vaak aan zich ook te richten op bijvoorbeeld het onderwijs. Zij bieden dan geen andere gebruiksmogelijkheden aan.⁷⁶

⁷² DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 16.

⁷³ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 16. Gebaseerd op een respons van 81 erfgoedinstellingen. Benaderde erfgoedinstellingen is gevraagd aan te geven via welke van de volgende kanalen de online collectie beschikbaar is: website van de instelling, nationale aggregator, ander type aggregator, Europeana, Wikipedia/Wikimedia, andere sociale media platforms, institutionele API, API van derden, anders. Verder wordt in het onderzoek vermeld dat de data over de inzet van sociale media door een programmeerfout ontbreken.

⁷⁴ Netwerk Digitaal Erfgoed (2017). Inventarisatie provinciale en thematische portals, p. 7.

⁷⁵ Gebaseerd op twaalf interviews met wetenschappers en zeven interviews met creatieve professionals.

⁷⁶ Gebaseerd op drie interviews met partijen uit de erfgoedsector.

4.2. Toegankelijkheid

37%

Gedigitaliseerd en born digital erfgoed. In het ENUMERATE onderzoek uit 2017 is respondenten gevraagd naar de toegang tot de digitale collecties voor algemeen gebruik. Erfgoedinstellingen geven aan dat van hun digitale collecties 37% online toegankelijk is.⁷⁷ In deze vraagstelling wordt echter geen onderscheid gemaakt tussen gedigitaliseerd erfgoed en born digital erfgoed.

58%

Metadata. Respondenten schatten in dat gemiddeld 58% van de metadata waarover ze beschikken, online toegankelijk is.

Belangrijk om te noemen is dat bovenstaande percentages geen gewogen gemiddelden betreffen. Er is dus geen rekening gehouden met de omvang van individuele collecties van respondenten. In aanvulling op de bovengenoemde cijfers is de volgende informatie beschikbaar met betrekking tot de toegankelijkheid van digitaal erfgoed per type erfgoedinstelling:

- **Archiefinstellingen** geven aan dat 43% van hun digitale collectie online toegankelijk is. Naar eigen zeggen is 71% van de metadata in de collectie online toegankelijk.⁷⁸
- **Bibliotheekinstellingen** geven aan dat gemiddeld 57% van hun digitale erfgoedcollectie online toegankelijk is. Voor de beschikbare metadata geldt dat 90% hiervan online toegankelijk is.⁷⁹
- Over de online beschikbaarheid van **media-instellingen** is weinig bekend. De belangrijkste media-instelling is Beeld en Geluid. De digitale collectie van dit instituut is volledig en kosteloos toegankelijk, maar alleen in te zien op de locatie van het instituut in Hilversum. Als alternatief kan er een download voor privégebruik aangevraagd worden. Voor een deel van de collectie geldt dat deze publiekelijk toegankelijk is op de website [in.beeldengeluid.nl](https://beeldengeluid.nl).⁸⁰ Voor bepaalde gebruikersgroepen, zoals mediaprofessionals en het onderwijs, gelden uitzonderingen. Voor mediaprofessionals is het bijvoorbeeld mogelijk de gehele collectie online in te zien met een (betaald) abonnement.

Online bibliotheekcollecties

“Metamorphosis insectorum Surinamensium” is een boek uit 1705 dat (onder andere) beheerd wordt door de KB. Een volledige digitale weergave van dit werk is door de KB gratis online toegankelijk gemaakt als ‘digitaal topstuk’ voor het brede publiek en voorzien van contextuele informatie over zowel het boek als de schrijver. Het boek is online door te bladeren in een digitale widget. Ook is het boek beschikbaar als gratis, legale download via DBNL.

Dit voorbeeld is onderdeel van een casusonderzoek. Voor meer informatie zie bijlagen 4 en 5.

⁷⁷ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 14. Gebaseerd op een respons van 91 erfgoedinstellingen, waarin de volgende sectoren worden onderscheiden: bibliotheken (n=5), archieven (n=28), musea (n=49) en overige erfgoedinstellingen (n=9). Benaderde erfgoedinstellingen is gevraagd een schatting te maken van het percentage van de digitale collectie (inclusief born digital) dat online beschikbaar is voor algemeen gebruik.

⁷⁸ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 13-14. Gebaseerd op een respons van 28 archiefinstellingen. Benaderde instellingen is gevraagd aan te geven welk percentage van hun digitale collectie en welk percentage van hun metadata online beschikbaar is voor algemeen gebruik.

⁷⁹ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 13-14. Gebaseerd op een respons van 5 bibliotheekinstellingen. Benaderde instellingen is gevraagd aan te geven welk percentage van hun digitale collectie en welk percentage van hun metadata online beschikbaar is voor algemeen gebruik.

⁸⁰ Zie: <https://beeldengeluid.nl/collectie>.

- **Musea** geven aan dat gemiddeld 36% van de digitale collectie online beschikbaar voor algemeen gebruik.⁸¹ Verder geven musea aan dat 47% van de metadata online beschikbaar is.⁸² De online beschikbaarheid van metadata uit het ENUMERATE onderzoek is enigszins vergelijkbaar met de cijfers die naar voren komen in de enquête museumstatistiek (2016). Respondenten geven in deze enquête aan dat 71% van de museumcollectie digitaal geregistreerd is, terwijl 33% van de collectie via het internet toegankelijk is.⁸³ Minder dan de helft van de digitaal geregistreerde collectie is dus digitaal toegankelijk.

4.3. Open kanalen, aggregatoren en verzamelwebsites

De belangrijkste open kanalen, aggregatoren en verzamelwebsites worden in deze paragraaf beschreven. Gezien de omvang van het aantal eigen kanalen (elke instelling die via haar eigen kanaal collecties beschikbaar maakt heeft hiervoor een eigen website) is geen lijst opgenomen van de eigen kanalen van erfgoedinstellingen.

Open kanalen worden gekarakteriseerd door het feit dat het in principe voor iedere individuele gebruiker mogelijk is materiaal toe te voegen of te bewerken. Een van de bekendste open kanalen is wellicht Wikipedia, maar ook sociale media zoals Facebook, Instagram en YouTube vallen onder dit type kanalen. Een ander belangrijk kenmerk van open kanalen is dat ze niet uitsluitend erfgoedmateriaal bevatten. De belangrijkste open kanalen worden hieronder genoemd.

- **Wikipedia** is een gratis online encyclopedie waar gebruikers zelf informatie kunnen toevoegen of bewerken. Wikipedia telt op dit moment ruim 1,9 miljoen Nederlandstalige artikelen en heeft 4.069 actieve gebruikers⁸⁴ in Nederland.⁸⁵
- **Wikimedia Commons** is een centrale database voor afbeeldingen, video, geluid en andere bestanden. De website telt bijna 70 miljoen pagina's en heeft 31.812 actieve gebruikers.⁸⁶ Volgens cijfers uit januari 2017 stellen dertig Nederlandse erfgoedinstellingen actief een of meer digitale collecties voor (her)gebruik beschikbaar via dit kanaal. Deze instellingen zijn goed voor circa 900.000 naar Wikimedia Commons geüploade digitale objecten.⁸⁷
- **Wikidata** is een online open kennisdatabase met bijna 55 miljoen pagina's. Data op de website zijn vrij toegankelijk. De website fungeert als centrale opslag voor data van andere Wikipediaprojecten, zoals Wikimedia Commons en Wikipedia zelf.⁸⁸
- **Facebook** is een sociaal medium met 7,6 miljoen maandelijkse gebruikers in Nederland.⁸⁹ Dit medium wordt door verschillende instellingen meer beschouwd als een marketing- en communicatiekanaal dan als kanaal om digitale collecties toegankelijk te maken. **Instagram** is een sociaal medium voor het

⁸¹ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 14. Gebaseerd op een respons van 49 musea. Benaderde instellingen is gevraagd aan te geven welk percentage van hun digitale collectie en welk percentage van hun metadata online beschikbaar is voor algemeen gebruik.

⁸² DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 14. Gebaseerd op een respons van 49 musea. Benaderde instellingen is gevraagd aan te geven welk percentage van hun digitale collectie en welk percentage van hun metadata online beschikbaar is voor algemeen gebruik.

⁸³ Erfgoedinspectie (2018). Via: <https://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/museale-collecties-digitalisering>. Genoemde bronnen: Museumstatistiek 2016, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Museumvereniging (MV) en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

⁸⁴ Actieve gebruikers zijn gebruikers die in de laatste 30 dagen een handeling hebben uitgevoerd op de Wikipedia website. Gewone websitebezoekers vallen hier niet onder.

⁸⁵ Zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Hoofdpagina>. Geraadpleegd op 12-12-2018.

⁸⁶ Zie: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Special:Statistics?uselang=nl>. Geraadpleegd op 12-12-2018.

⁸⁷ BOEKMAN EXTRA (2017). Digitale erfgoed collecties en de jacht op de gebruikscijfers. Wat we weten van meten, p. 8.

⁸⁸ Zie: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Main_Page. Geraadpleegd op 14-02-2019.

⁸⁹ Zie: <https://www.statista.com/statistics/639790/social-media-active-user-penetration-in-the-netherlands-by-social-network/>. Geraadpleegd op 12-12-2018.

delen en bekijken van foto's en heeft in Nederland ruim twee miljoen maandelijkse gebruikers.⁹⁰ **YouTube** is een sociaal medium voor het delen en bekijken van video's en heeft in Nederland ruim twee miljoen maandelijkse gebruikers.⁹¹ **Flickr** is een website voor het delen van foto's en videofragmenten. Bij het uploaden van foto's kunnen gebruikers verder aangeven onder welke voorwaarden anderen de foto mogen gebruiken.⁹²

Aggregatoren en verzamelwebsites zijn kanalen van de erfgoedsector zelf. Aggregatoren en verzamelwebsites zijn platformen waarop het materiaal van meerdere instellingen verzameld wordt op basis van een bepaald thema of type erfgoed. Een belangrijk kenmerk van aggregatoren en eigen kanalen is dat deze uitsluitend materiaal vanuit de erfgoedsector zelf beheren. Dit in tegenstelling tot open kanalen, die ook veel niet-erfgoedmateriaal weergeven. Hieronder worden enkele van de belangrijkste aggregatoren genoemd.

- **Europeana** is een Europese metadata-aggregator die een digitale collectie van ruim 58 miljoen objecten uit 3.500 Europese musea, galerijen, bibliotheken en archieven beheert en doorzoekbaar maakt.⁹³ Digitale objecten zelf zijn toegankelijk via een link naar de beherende instelling. De Nederlandse bijdrage aan Europeana omvat in 2018 ruim tien miljoen (10.282.935) objecten.⁹⁴ In 2017 werden de collecties op de website van Europeana tussen de 300.000 en 350.000 keer vanuit Nederland bezocht.⁹⁵ Deze gebruikscijfers hebben betrekking op de gehele Europeana collectie, niet uitsluitend de Nederlandse bijdrage hieraan.
- **Collectie Nederland** wordt beheerd door de RCE. Bij dit kanaal zijn meer dan 100 collecties van musea, monumenten en archeologische instellingen aangesloten, met in totaal ongeveer zes miljoen objecten. Het systeem van de Collectie Nederland is gebaseerd op de Europese richtlijnen voor digitale presentatie van collecties: Europeana. De metadata van Collectie Nederland zijn omgezet naar het metamodel van Europeana en zijn dus ook op Europees niveau beschikbaar.⁹⁶ Collectie Nederland is een metadata-aggregator en verzamelt gegevens over erfgoedwerken.
- **Geheugen van Nederland** is een beeldbank met schilderijen, tekeningen, foto's, beeldhouwwerken, keramiek, postzegels, affiches en krantenknipsels uit meer dan honderd Nederlandse musea, archieven en bibliotheken.⁹⁷
- **Delpher** is een website die voor iedereen de gedigitaliseerde teksten uit meer dan ruim 1,3 miljoen kranten, 4,4 miljoen tijdschriftpagina's en meer dan 320.000 boeken uit de 15^e tot de 21^e eeuw aanbiedt.⁹⁸ Delpher is een samenwerking tussen tientallen erfgoedinstellingen, die gedrukte publicaties in hun bezit toegankelijk maken.

Open kanalen en audiovisueel materiaal

"De Tweede Langspeelplaat van het Simplistic Verbond" is een creatie van het cabaretduo Van Kooten en De Bie. Dit werk is online direct te beluisteren, maar uitsluitend via open kanalen als YouTube. Voor sommige kanalen, zoals muziekstreamingdiensten, is een betaald abonnement vereist.

Dit voorbeeld is onderdeel van een casusonderzoek. Voor meer informatie zie bijlagen 4 en 5.

⁹⁰ Zie: <https://www.statista.com/statistics/639790/social-media-active-user-penetration-in-the-netherlands-by-social-network/>. Geraadpleegd op 12-12-2018.

⁹¹ Zie: <https://www.statista.com/statistics/639790/social-media-active-user-penetration-in-the-netherlands-by-social-network/>. Geraadpleegd op 12-12-2018.

⁹² Zie: <https://www.flickr.com/>.

⁹³ Europeana. Zie: <https://www.europeana.eu/portal/nl>. Geraadpleegd op 01-02-2019.

⁹⁴ Europeana. Collectiedatabase, alleen Nederlandse collecties zijn geselecteerd. Zie: <https://www.europeana.eu/portal/nl/search?q=&f%5BCOUNTRY%5D%5B%5D=Netherlands>. Geraadpleegd op 01-02-2019.

⁹⁵ Europeana. Zie: <https://pro.europeana.eu/page/usage-statistics-q-4-2017>. Geraadpleegd op 01-02-2019.

⁹⁶ Zie: <http://www.collectienederland.nl/>.

⁹⁷ Het Geheugen van Nederland werd gefinancierd door het ministerie van OCW en liep van 1999-2009. De KB voerde het programma uit en blijft de website vooralsnog onderhouden. In 2012 zijn de laatste collecties aan de website toegevoegd. Sindsdien is het niet meer mogelijk nieuwe collecties aan het Geheugen toe te voegen. Zie: <https://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/pages/webpage/over%20het%20geheugen>.

⁹⁸ Zie: <https://www.delpher.nl/nl/platform/pages/helpitems?nid=462>.

4.4. Gebruikersgroepen

Uit verschillende gesprekken komt naar voren dat de erfgoedsector in zijn geheel nog weinig bezig is met het identificeren en bedienen van gebruikersgroepen. Hierin is echter wel een verandering merkbaar. Zo heeft het NDE een onderzoek laten uitvoeren naar verschillende gebruiksprofielen. Het doel van deze profielen is om de verschillende manieren waarop digitaal erfgoed door het brede publiek gebruikt wordt in kaart te brengen. Op basis van literatuuronderzoek en workshops zijn acht gebruiksprofielen onderscheiden. Daarnaast zijn twee profielen (delen en rondom fysiek bezoek) aangedragen als aandachtspunten voor vervolgonderzoek. Onderstaande tabel noemt de verschillende gebruiksprofielen en beschrijft het gedrag per profiel. In paragraaf 5.6 is meer informatie te vinden over het gebruik van deze profielen in de praktijk.

Gebruiksprofiel	Gedrag
1. Gericht informatie verwerven	Gerichte zoekacties, gedreven door specifieke, content-gerelateerde doelen, voortbouwende op vaak bij de gebruiker reeds bestaande kennis over specifieke onderwerpen of om vaardigheden (verder) te ontwikkelen.
2. Browsen & ontdekken	Dwalen om stil te staan en zich te verdiepen bij objecten/zaken die interesse opwekken.
3. Intens beleven	Onderdompelende ervaring (' <i>immersive experience</i> ') en/of contemplatieve, esthetische of spirituele ervaring, die ontspant en die 'de batterij weer oplaadt'.
4. Creëren met objecten	Iets creëren op basis van content op het internet of uploaden eigen creaties online.
5. Creëren met datasets	Creëren van apps of verrijkte datasets op basis van erfgoeddata.
6. Co-creëren in een community	Erfgoedbeoefening online door middel van co-creatieprojecten (metadata toevoegen, foto's beschrijven et cetera.)
7. Leren	Zowel kennis en vaardigheden verwerven als doen verwerven in een educatief kader (formeel/non-formeel leren in tegenstelling tot informeel leren).
8. Gamen	Spelen gebaseerd op/ gebruikmakend van erfgoedmateriaal. Het doel van het spel kan overigens vallen onder een ander gebruiksprofiel zoals serieus gamen met leerdoelen, games om metadata te creëren bij erfgoedobjecten en dergelijke.
X. Delen	Anderen deelgenoot maken van eigen belevenis, ervaring of mening. Maakt in veel gevallen integraal onderdeel uit van de andere gebruiksprofielen.
Y. Rondom fysiek bezoek	Digitaal voorbereiden, plannen van een fysiek bezoek en/of na het fysieke bezoek een digitaal bezoek om aanvullende informatie te zoeken en/of na te genieten.

Tabel 4. Overzicht gebruiksprofielen. Bron: Pleiade (2018). Generieke gebruiksprofielen voor digitaal erfgoed.

Ook zijn er verschillende voorbeelden van instellingen die zich inspannen om hun gebruikers te bedienen, bijvoorbeeld door bepaalde functionaliteiten te bieden die zijn toegespitst op specifieke gebruikersgroepen zoals het onderwijs of de creatieve sector.

Vooraf grotere erfgoedinstellingen bieden gebruiksmogelijkheden die zijn toegespitst op bepaalde gebruikersgroepen. Zo bieden verschillende instellingen materiaal aan voor **educatieve doeleinden**, dat door leraren gebruikt kan worden in lesmateriaal.⁹⁹ Een voorbeeld hiervan is Erfgoed Brabant, een archiefinstelling die lespakketten aanbiedt via haar website Erfgoedbrabantacademie.nl. Beeld en Geluid biedt educatief

⁹⁹ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

materiaal door bepaalde delen van de collectie beschikbaar te maken voor lessen of presentaties. Via Academia hebben docenten en leerlingen gratis toegang tot dit deel van de collectie.¹⁰⁰

Ook bieden grotere instellingen materiaal aan voor **commercieel gebruik**, veelal door de mogelijkheid te bieden een offerte aan te vragen voor het gebruik van bepaalde objecten uit de collectie. Mediaprofessionals krijgen bij Beeld en Geluid bijvoorbeeld inzicht in de volledige collectie wanneer zij een (betaald) abonnement afsluiten. Aan bestellingen van materiaal voor commercieel gebruik zijn vervolgens extra kosten verbonden voor techniek, dienstverlening en licenties.

Commercieel gebruik via Beeld en Geluid

“De Tweede Langspeelplaat van het Simplisties Verbond” is aan te vragen voor commercieel gebruik via de website van Beeld en Geluid. Hiervoor is een betaald abonnement nodig op de digitale catalogus van het instituut, DAAN. Met dit abonnement kunnen professionele gebruikers materiaal aanvragen. Gebruikers dienen een aanvraag in, waarna Beeld en Geluid een prijsopgave geeft.

Dit voorbeeld is onderdeel van een casusonderzoek. Meer informatie is te vinden bijlagen 4 en 5.

Verder bieden veel instellingen collecties aan voor het **brede publiek** (de informatie- en ervaringzoekende burger). Voorbeelden hiervan zijn onder meer Delpher en DBNL, beiden beheerd door de KB, of Gahetna.nl van het Nationaal Archief. Voor een gespecialiseerd publiek zijn er verder API's (programmeerbare toegangen) waarmee de digitale collecties bevraagd kunnen worden. Deze worden vooral gebruikt door onderzoekers die digitale collecties analyseren met geautomatiseerde analysetechnieken (*Digital Humanities*). Dit gespecialiseerde publiek bestaat hoofdzakelijk uit **wetenschappers**, die deels gebruik maken van dezelfde platformen als het brede publiek. Delpher is bijvoorbeeld een website die veel gebruikt wordt voor historisch literatuuronderzoek.¹⁰¹

Voor **archieven** zijn twee gebruikersgroepen belangrijk: de informatie- en ervaringzoekende burger en de wetenschap.¹⁰² De eerste gebruikersgroep is de grootste en omvat de 'gewone onderzoeker' en de 'bewijszoekende burger'. Deze groep kan voor een groot deel toe met basale digitale informatie over de erfgoedcollectie. De wetenschap is een kleine groep, maar een die intensief gebruik maakt van de archiefcollectie. Voor de wetenschap is een hoge mate van detail en goede doorzoekbaarheid van digitaal materiaal van groot belang. De digitale collectie van archieven voldoet niet altijd aan deze eisen, waardoor deze doelgroep nog veel gebruik maakt van de fysieke collectie.

Als het gaat om de aansluiting van het aanbod van **audiovisuele materialen** voor gebruikersgroepen dan valt Beeld en Geluid op. Beeld en Geluid identificeert drie gebruikersgroepen en biedt deze groepen verschillende gebruiksmogelijkheden: de informatie- en ervaringzoekende burger, het onderwijs en creatieve bedrijven en beroepen. De eerste groep kan de volledige collectie van Beeld en Geluid online doorzoeken en binnen de muren van de instelling bekijken. Voor de doelgroep onderwijs selecteert Beeld en Geluid materiaal uit de collectie dat beschikbaar gemaakt wordt voor lessen of presentaties. Via Academia hebben docenten en leerlingen gratis toegang tot dit deel van de collectie.¹⁰³ Tot slot krijgen mediaprofessionals toegang tot de collectie van Beeld en Geluid met een (betaald) abonnement. Aan bestellingen voor professioneel gebruik zijn extra kosten verbonden voor techniek, dienstverlening en licenties.

¹⁰⁰ Zie: <https://www.academia.nl/>.

¹⁰¹ Informatie gebaseerd op interviews gevoerd met twaalf wetenschappers.

¹⁰² Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁰³ Zie: <https://www.academia.nl/>.

5. Gebruik

In dit hoofdstuk staat het gebruik van digitaal erfgoed centraal. De volgende deelvragen staan centraal:

- *Door welke gebruikersgroepen wordt het beschikbare digitale erfgoed gebruikt?*
- *Welke gebruiksmogelijkheden biedt het beschikbare digitale erfgoed aan professionele gebruikers (erfgoedsector, onderwijssector en wetenschap) en het brede publiek?*
- *Hoe wordt het beschikbare digitale erfgoed door verschillende gebruikersgroepen gebruikt en sluiten de gebruiksmogelijkheden van het digitale erfgoed aan bij de wensen van de gebruiker?*
- *Hoe groot is het bereik onder gebruikersgroepen van het beschikbare digitale erfgoed op andere dan de eigen kanalen van de collectie-eigenaren en hoe groot is het op de eigen kanalen?*

In dit hoofdstuk starten we met een aantal overkoepelende beelden. Vervolgens wordt gekeken naar het interesse in erfgoed in Nederland. We behandelen daarna het erfgoedbezoek van Nederlanders en gaan in op activiteiten op het gebied van digitaal erfgoed. We gaan in op het bezoek van websites en het gebruik van sociale media. Vervolgens kijken we naar het gebruik door gebruikersgroepen. Het hoofdstuk sluit af met informatie over de gebruiksmogelijkheden en wensen van deze groepen.

Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op resultaten uit eigen kwantitatief onderzoek onder gebruikers dat is uitgezet als onderdeel van deze nulmeting. Dit gebruiksonderzoek betreft een enquête uitgezet onder ruim 1.500 Nederlanders met een interesse in cultureel erfgoed. Het gebruiksonderzoek is opgezet in samenwerking met het NDE. Het sluit aan bij een kwalitatief onderzoek dat NDE voorafgaand aan het kwantitatieve onderzoek heeft uitgevoerd over gebruiksprofielen (zie paragraaf 4.4). Het kwantitatieve onderzoek bouwt voort op de resultaten uit eerdere onderzoeken. Zo is bij de vraagstellingen gebruik gemaakt van dezelfde formuleringen en antwoordcategorieën als het SCP hanteert in de Vrijetijdsomnibus.¹⁰⁴ Afwijkingen in de resultaten vallen deels te verklaren doordat de enquête is uitgezet onder Nederlanders met een interesse in cultureel erfgoed. Meer informatie over de betrouwbaarheid, validiteit en achtergrondkenmerken van respondenten is te vinden in bijlage 3 van dit rapport. Aanvullend zijn in dit hoofdstuk de resultaten opgenomen van bestaande onderzoeken naar het gebruik van (digitaal) erfgoed en interviews die gevoerd zijn met verschillende gebruikersgroepen.

5.1. Overkoepelende beelden

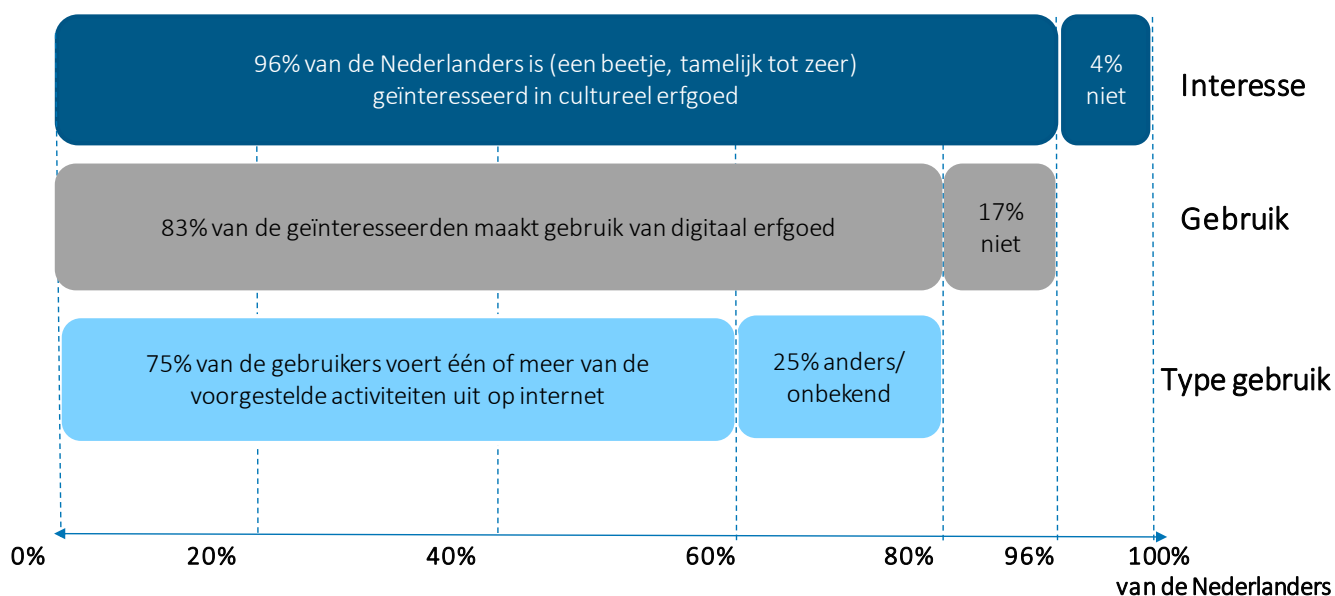
Hieronder zijn de overkoepelende beelden met betrekking tot het gebruik van de verschillende vormen van digitaal erfgoed weergegeven:

- **Erfgoedinstellingen hebben weinig zicht op de manier waarop hun digitaal erfgoed wordt gebruikt.** Er zijn geen gedetailleerde gegevens beschikbaar omtrent het gebruik van digitaal erfgoed in onderzoeken en rapportages. **Beschikbare informatie omtrent digitaal gebruik beperkt zich veelal tot algemene websitestatistieken die inzicht geven in de duur en frequentie van bezoeken.** Ook geeft een deel van de erfgoedinstellingen aan te kijken naar het aantal ‘volgers’ en ‘likes’ op de eigen sociale-mediakanalen.
- **De interesse in cultureel erfgoed onder de Nederlandse bevolking is groot.** Slechts 4% van de respondenten geeft aan geen enkele interesse te hebben in cultureel erfgoed. Dat betekent dat 96% (enigszins) geïnteresseerd is in cultureel erfgoed. Respondenten zijn bijvoorbeeld geïnteresseerd in

¹⁰⁴ Zie: https://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Vrijetijdsomnibus_VTO.

historische steden, dorpen of gebouwen in Nederland, lokale en regionale geschiedenis en/of familiegeschiedenis.

- **Van de 96% geïnteresseerden in erfgoed maakt 83% gebruik van digitaal erfgoed.** Het gaat dan om 80% van de Nederlanders. Het gaat dan om respondenten die bij activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed gebruik maken van het internet. Denk aan onderzoek naar lokale of regionale geschiedenis (69% van de Nederlanders), onderzoek naar historische personen of gebeurtenissen (71% van de Nederlanders), stamboomonderzoek (62% van de Nederlanders) en fotografie, film, videokunst en grafisch ontwerp (53% van de Nederlanders).
- **Van de gebruikers van digitaal erfgoed voert 75% activiteiten uit op internet rondom digitaal erfgoed.** Het gaat dan om 60% van de Nederlanders. Activiteiten zijn rondkijken en zoeken naar informatie over digitaal erfgoed (40% van de Nederlanders). Een groot deel van de respondenten leest artikelen (33% van de Nederlanders) en kijkt naar online afbeeldingen en video's (31% van de Nederlanders). Een klein deel van de respondenten is online actief door het deelnemen aan groepsdiscussies en/of trainingen (2% van de Nederlanders), vragen stellen aan deskundigen (2% van de Nederlanders) of het beschrijven van objecten (2% van de Nederlanders) en het creëren van apps/datasets (minder dan 1%) met digitaal erfgoed. 20% van de Nederlanders voert geen van de voorgestelde activiteiten op internet rondom digitaal erfgoed uit. De belangrijkste reden om het internet niet te gebruiken is dat respondenten niet aan de mogelijkheid hebben gedacht, geen behoefte hebben aan informatie van het internet en/of niet weten waar ze de juiste en betrouwbare informatie kunnen vinden. Het versnipperde aanbod van digitaal erfgoed kan het gebruik hinderen.

Figuur 2. Interesse in cultureel erfgoed, gebruik van digitaal erfgoed en activiteiten van gebruikers op internet. Resultaten zijn afkomstig uit een kwantitatief gebruiksonderzoek onder 1.562 Nederlanders van 16 jaar en ouder uitgevoerd door KWINK groep.

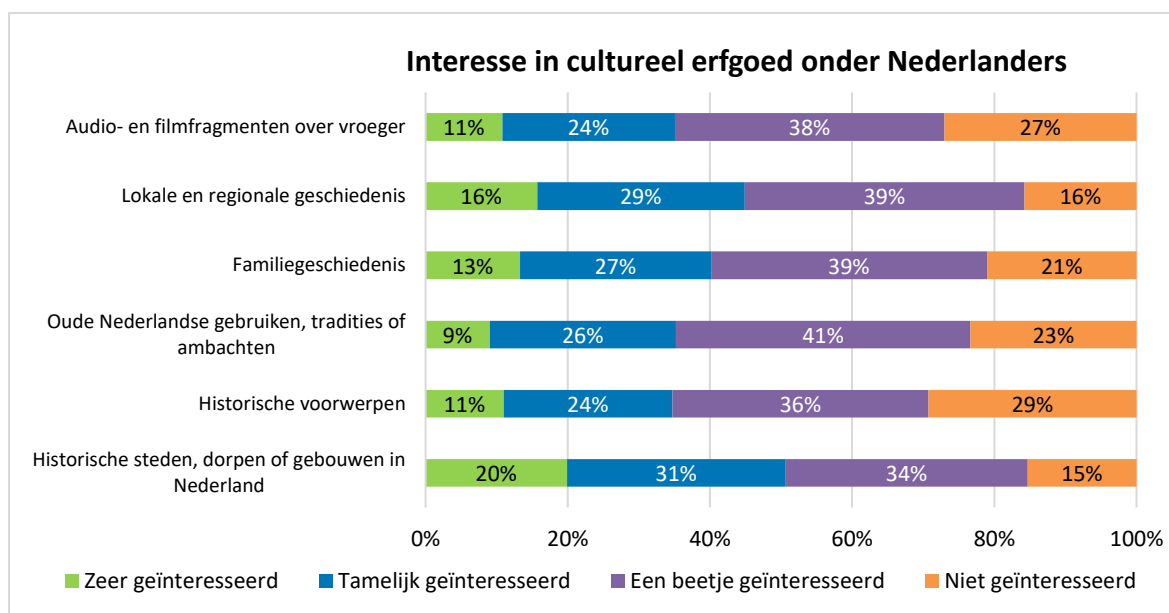
- **Binnen de wetenschap maken vooral onderzoekers in de geesteswetenschappen veel gebruik van digitaal erfgoed.** Erfgoed speelt een belangrijke rol in bijvoorbeeld geschiedkundig onderzoek, taalkunde of politicologie. Onderzoekers maken gebruik van digitaal erfgoed als naslagwerk en als bron voor datasets. De toenemende beschikbaarheid van digitaal materiaal biedt nieuwe onderzoeksmogelijkheden, maar brengt ook risico's¹⁰⁵ met zich mee.
- **Het gebruik van erfgoed in het onderwijs kan globaal in twee categorieën worden ingedeeld.** **Erfgoedgebruik dat voortvloeit uit het curriculum**, als belangrijke bron in lesmateriaal. Bijvoorbeeld het gebruik van historische objecten in vakken als geschiedenis en culturele en kunstzinnige vorming (ckv). Ook kan erfgoed worden gebruikt om **context te bieden aan het lesmateriaal**.

¹⁰⁵ Deze risico's worden toegelicht in hoofdstuk 5.6 van deze rapportage.

- **Binnen de creatieve sector wordt digitaal erfgoed volgens gesprekspartners hoofdzakelijk gebruikt voor hergebruik en worden eigen creaties als digitaal erfgoed geüpload.** Verder wordt digitaal erfgoed gebruikt als naslagwerk, bijvoorbeeld ter voorbereiding van producties. Door de grote beschikbaarheid van digitaal materiaal hebben gebruikers nu meer informatie tot hun beschikking. Dit leidt tot meer gebruik van AV-materiaal in producties, omdat digitaal beeldmateriaal makkelijker te kopiëren en te verkrijgen is dan fysiek materiaal. De verwachting is dat door technologische ontwikkelingen er nog meer mogelijkheden komen voor het hergebruiken van digitaal erfgoed voor deze gebruikersgroep.
- **De professionals in de erfgoedsector zien zichzelf veelal niet als gebruiker van digitaal erfgoed.** Zij stellen het digitale erfgoed beschikbaar via platforms voor andere gebruikersgroepen zoals onderwijs, wetenschap en het brede publiek.
- **Veel erfgoedinstellingen geven tevens aan weinig zicht te hebben op de wensen van verschillende gebruikersgroepen.** In de enquête onder de gebruikersgroep 'breed publiek' is gevraagd welke mogelijkheden ze interessant vinden voor websites waarop cultureel erfgoed te vinden is. De meest gekozen opties zijn het gebruik maken van de zoekfunctie (42%), het bekijken/beluisteren van hoge kwaliteit afbeeldingen en video's (34%) en het bekijken van hoogtepunten van collecties/tentoonstellingen (26%).
- **Ten aanzien van de professionele gebruikers (erfgoed, onderwijs en wetenschap) worden verschillende ontwikkelingen genoemd die bijdragen aan meer mogelijkheden voor het gebruik van digitaal erfgoed.** Aangaande het onderwijs wordt het gebruik van adaptief en interactief lesmateriaal genoemd. Dit biedt de mogelijkheid om lessen af te stemmen op individuele leerlingen. Voor het onderwijs wordt daarnaast de wens geuit om het digitale erfgoed beter inpasbaar te maken binnen bestaande materialen. Een van de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van digitaal erfgoed voor de wetenschap is *linked open data*: het koppelen en doorzoekbaar maken van verschillende datasets. In gesprekken met medewerkers die werkzaam zijn in de creatieve sector wordt de innovatie op het gebied van beeldherkenning genoemd. De meest genoemde tekortkoming voor de verschillende professionele gebruikersgroepen is de vindbaarheid van materiaal. Veel gedigitaliseerd materiaal is niet goed vindbaar doordat het aanbod is versnipperd over verschillende collecties en instituten. Ten aanzien van de verbetering van de vindbaarheid wordt regelmatig als wens genoemd dat materialen beter doorzoekbaar zouden moeten zijn.
- Het is **niet bekend hoe groot het bereik en gebruik onder de gebruikersgroepen wetenschap, erfgoed, onderwijs en creatieve bedrijven en beroepen** is op de eigen kanalen van instellingen en andere kanalen. Dit ligt met name aan het feit dat het bereik en gebruik van digitale objecten via verschillende kanalen zich moeilijk laat aggregeren. Vooral het bereik en gebruik via open kanalen als YouTube of Wikipedia, waarop materiaal geüpload kan worden buiten de regie van de behorende instelling, is moeilijk in kaart te brengen.

5.2. Interesse in erfgoed

De interesse in erfgoed is uitgevraagd in een gebruiksonderzoek onder ruim 1.500 Nederlanders van 16 jaar en ouder. De interesse in cultureel erfgoed is groot in Nederland. Slechts 4% van de respondenten geeft aan geen enkele interesse te hebben in cultureel erfgoed. Dat betekent dat 96% (enigszins) geïnteresseerd is in cultureel erfgoed. Figuur 3 laat zien dat 51% van de Nederlanders tamelijk tot zeer geïnteresseerd is in historische steden, dorpen of gebouwen in Nederland, 45% in lokale en regionale geschiedenis en 40% in familiegeschiedenis. Van de Nederlanders is 35% tamelijk tot zeer geïnteresseerd in historische voorwerpen, oude Nederlandse gebruiken, tradities of ambachten en in audio- of filmfragmenten over vroeger.

Figuur 3. Interesse in cultureel erfgoed onder 1.562 Nederlanders van 16 jaar en ouder. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruiksonderzoek van KWINK groep.

Het SCP heeft in 2012 Nederlanders van 16 jaar en ouder gevraagd naar hun interesse in erfgoed. Een klein deel van de Nederlanders (22%) geeft aan heel erg geïnteresseerd te zijn in één of meerdere categorieën van erfgoed, vooral in historische steden, dorpen en gebouwen (12%). Minder populair zijn familiegesciedenis en lokale en regionale geschiedenis (9%), oude gebruiken, tradities of ambachten (8%) en historische voorwerpen (7%). Circa 20% van de bevolking is in geen van de vijf onderscheiden vormen van erfgoed geïnteresseerd (geschiedenis in het algemeen, familie-, regionale, lokale geschiedenis, historische steden, dorpen of gebouwen, historische voorwerpen, oude gebruiken tradities of ambachten). Circa 20% van de bevolking heeft een sterke interesse voor minstens één van de vormen.

Deze vragen zijn eind 2018 opnieuw gesteld in de Vrijetijdombibus met aangepaste antwoordcategorieën (zoals in bovenstaande grafiek). De resultaten komen later in 2019 beschikbaar. Dan kan worden gekeken of er verschillen zijn tussen de percentages en hoe deze verschillen kunnen worden verklaard.

Interesse in erfgoed	Percentage van de respondenten dat aangeeft <u>heel erg</u> geïnteresseerd te zijn in onderstaande onderwerpen
Onroerend erfgoed (historische steden, dorpen of gebouwen)	12%
Roerend erfgoed (historische voorwerpen)	7%
Immaterieel erfgoed (oude gebruiken, tradities of ambachten)	8%
Familiegesciedenis/ Lokale en regionale geschiedenis	9%

Tabel 5. Interesse in erfgoed onder Nederlanders vanaf 16 jaar in 2012. SCP heeft deze informatie aangeleverd op verzoek van het ministerie van OCW.

5.3. Erfgoedbezoek

In een onderzoek naar cultureel erfgoed van de Europese Commissie is aan 1.013 Nederlanders gevraagd op welke manier ze betrokken zijn bij cultureel erfgoed. Van de respondenten geeft 78% aan op een of andere manier betrokken te zijn bij activiteiten rondom cultureel erfgoed. Het kan gaan om het bezoeken van locaties maar ook om het schenken van geld of andere middelen aan organisaties die actief zijn op het gebied van cultureel erfgoed.¹⁰⁶

In het eigen kwantitatieve onderzoek onder gebruikers is gevraagd naar de locaties en/of evenementen waaraan respondenten de afgelopen 12 maanden in de vrije tijd een bezoek hebben gebracht. Het SCP heeft in de Vrijetijdombibus deze vraag ook gesteld aan Nederlanders van 16 jaar en ouder in de jaren 2014 en 2016. Deze zijn toegevoegd in onderstaande tabel. Een verklaring voor het grote verschil kan zitten in het feit dat in het gebruiksonderzoek deze vraag is gesteld aan respondenten die interesse hebben in erfgoed.

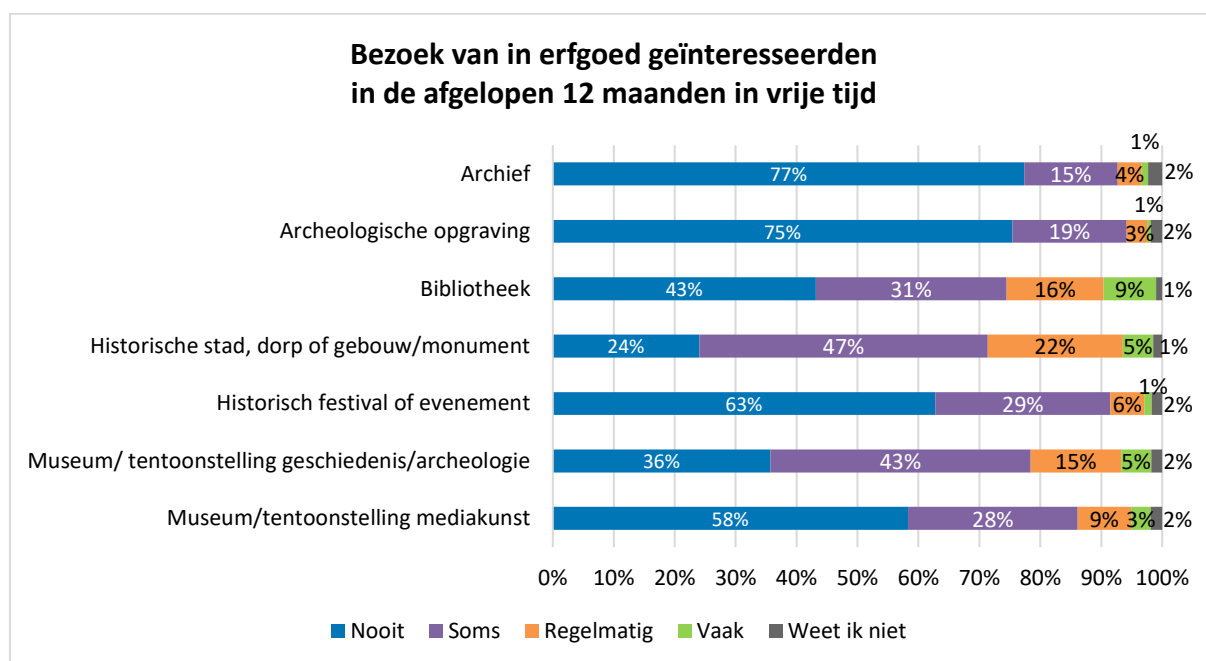
	Aandeel van de bevolking dat de afgelopen twaalf maanden minstens één keer deze locatie heeft bezocht (2014)	Aandeel van de bevolking dat de afgelopen twaalf maanden minstens één keer deze locatie heeft bezocht (2016)	Respondenten met een interesse in erfgoed die aangeven de afgelopen twaalf maanden minstens één keer deze locatie hebben bezocht (2019)
Archief	5%	4%	20%
Archeologische opgraving	12%	12%	23%
Bibliotheek ¹⁰⁷	34%	32%	56%
Historische stad, dorp of gebouw/monument	58%	55%	74%
Historisch festival of evenement	24%	25%	35%
Museum of tentoonstelling voor geschiedenis of archeologie	27%	26%	62%
Museum of tentoonstelling voor mediakunst	28%	27%	40%

Tabel 6. Voor 2014 en 2016 geeft het percentage bezoekers van 16 jaar en ouder onder de bevolking weer. Informatie aangeleverd door SCP op verzoek van het ministerie van OCW. Het culturele leven, p. 103. Voor 2019 bezoek aan locaties/evenementen onder 1.506 Nederlanders met interesse in erfgoed van 16 jaar en ouder.

¹⁰⁶ Europese Commissie (2017). Cultural Heritage. Special Eurobarometer 466, p. 9-10. Door middel van persoonlijke interviews zijn 1.013 Nederlanders bevraagd. De vraag was: Ben u, op welke manier dan ook, betrokken bij cultureel erfgoed? Kun u mij zeggen wat van toepassing is? Meerdere antwoorden waren mogelijk bij de antwoordopties.

¹⁰⁷ Voor bibliotheken gaat het om een bezoek van de bibliotheek in respondenten van 6 jaar en ouder.

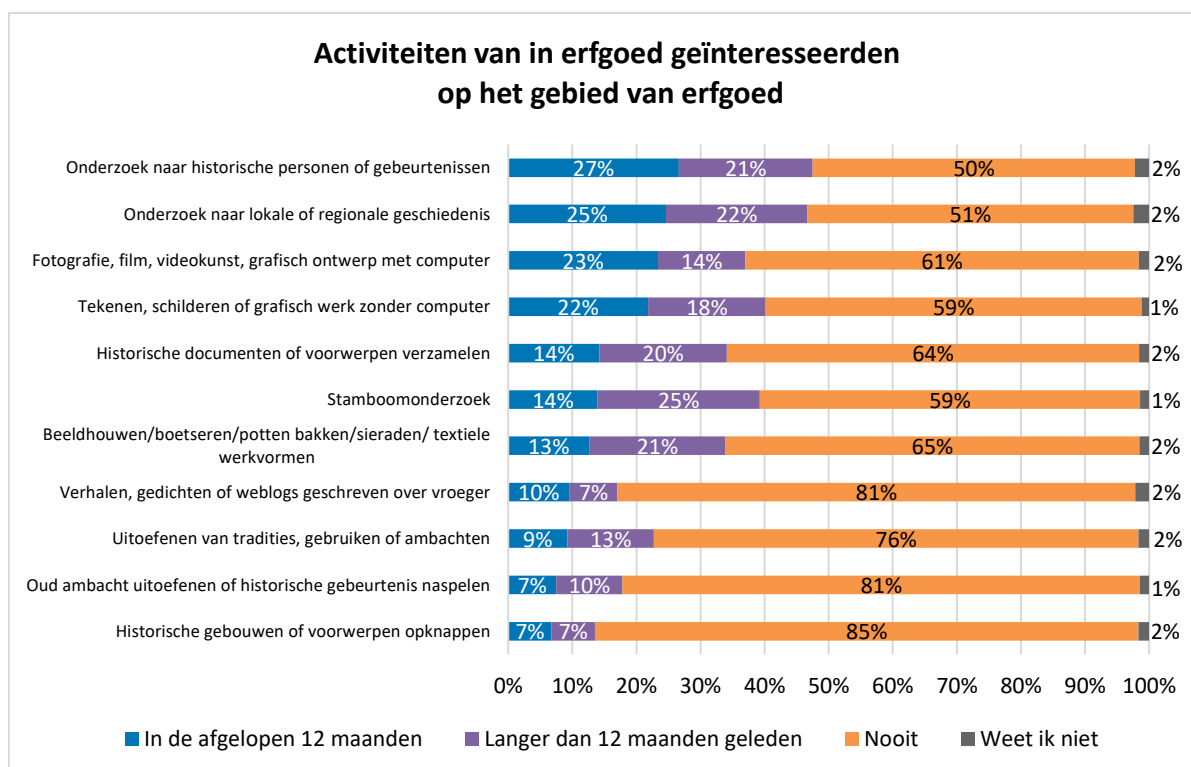
Onderstaande tabel laat zien hoe vaak in erfgoed geïnteresseerden de afgelopen twaalf maanden een bezoek maakten aan locaties/evenementen waar erfgoed te zien is.

Figuur 4. Bezoek aan locaties/evenementen in de afgelopen 12 maanden in de vrije tijd onder 1.506 Nederlanders van 16 jaar en ouder. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruiksonderzoek van KWINK groep.

5.4. Activiteiten op het gebied van erfgoed

Aan geïnteresseerden in erfgoed is in het eigen uitgevoerde kwantitatieve gebruiksonderzoek gevraagd naar de uitvoering van activiteiten op het gebied van erfgoed. Onderstaande grafiek laat zien welke activiteiten de respondenten in welke mate hebben uitgevoerd. Onderzoek naar historische personen of gebeurtenissen wordt het meest vaak in de vrije tijd uitgevoerd. Ruim een kwart van de geïnteresseerden in cultureel erfgoed (27%) heeft deze activiteit in het afgelopen jaar uitgevoerd. Ook 'onderzoek naar lokale of regionale geschiedenis' (25%), 'tekenen, schilderen of grafisch werk zonder computer' (22%) en aan 'film, videokunst, grafisch ontwerp met de computer en fotografie' (23%) wordt relatief vaak uitgevoerd.

Figuur 5. Activiteiten die respondenten met interesse in erfgoed uitvoeren in hun vrije tijd. n=1.506. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruiksonderzoek van KWINK groep.

Het SCP heeft in de Vrijetijdombibus de vraag gesteld aan Nederlanders over hoe vaak zij in de afgelopen 12 maanden als hobby activiteiten op het gebied hebben uitgevoerd. Onderstaande tabel laat zien hoeveel procent van de Nederlanders van 16 jaar en ouders minstens één keer deze activiteit heeft uitgevoerd.

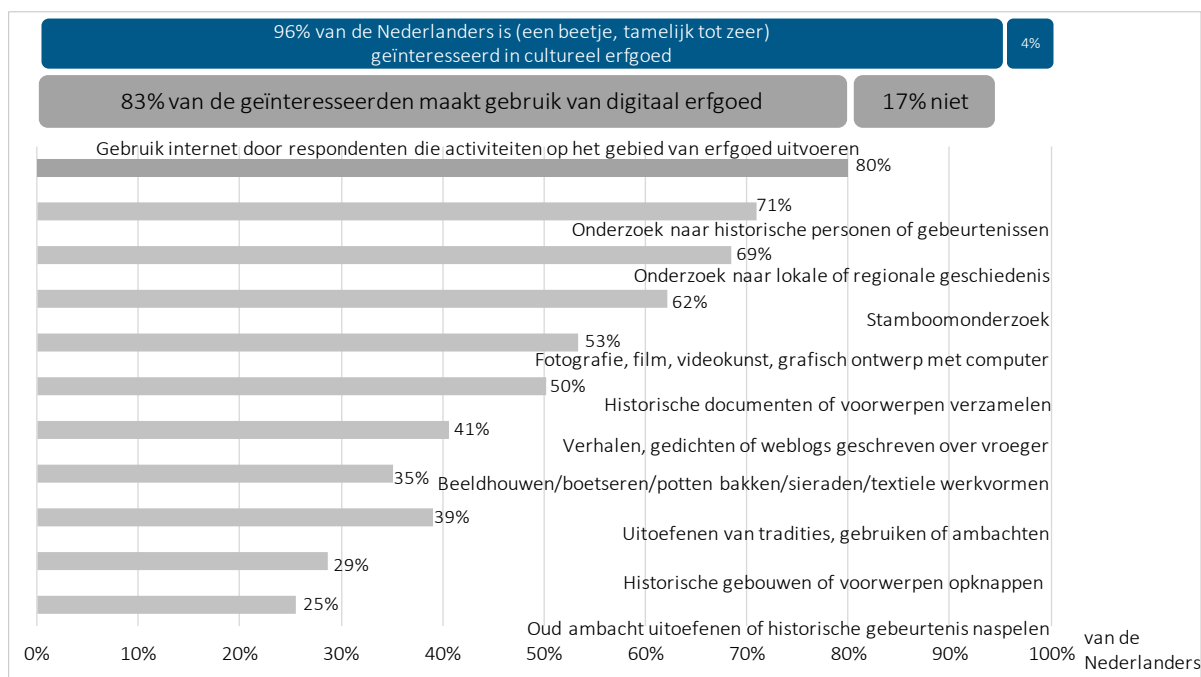
	2014	2016
Erfgoed totaal	32%	34%
Historische documenten of voorwerpen verzamelen	6%	6%
Historische gebouwen of voorwerpen opknappen	4%	5%
Oud ambacht uitoefenen of historische gebeurtenis naspelen	3%	4%
Stamboomonderzoek	7%	7%
Onderzoek naar lokale of regionale geschiedenis	14%	15%
Onderzoek naar historische personen of gebeurtenissen	20%	22%
Uitoefenen van tradities, gebruiken of ambachten	5%	7%

Tabel 7. SCP Voor 2014 en 2016 geeft het percentage bezoekers van 16 jaar en ouder onder de bevolking weer. Informatie aangeleverd door SCP op verzoek van het ministerie van OCW.

Gebruik van internet

Uit het gebruiksonderzoek komt 96% van de Nederlanders interesse heeft in erfgoed. Hiervan maakt 83% van de geïnteresseerden bij het uitvoeren van activiteiten op het gebied van erfgoed soms ook gebruik van internet. Het gaat dan om 80% van de Nederlanders (zie onderstaand figuur). Bij een aantal activiteiten wordt

veel gebruik gemaakt van internet, namelijk bij onderzoek naar lokale of regionale geschiedenis (71% van de Nederlanders), onderzoek naar historische personen of gebeurtenissen (69% van de Nederlanders), stamboomonderzoek (62% van de Nederlanders) en fotografie, film, videokunst en grafisch ontwerp (53% van de Nederlanders). Een aantal activiteiten leent zich minder voor het gebruiken van internet zoals het uitoefenen van een oud ambacht en het opknappen van historische gebouwen/voorwerpen. Het gebruik van internet is daar dan ook lager (25% en 29% van de Nederlanders).

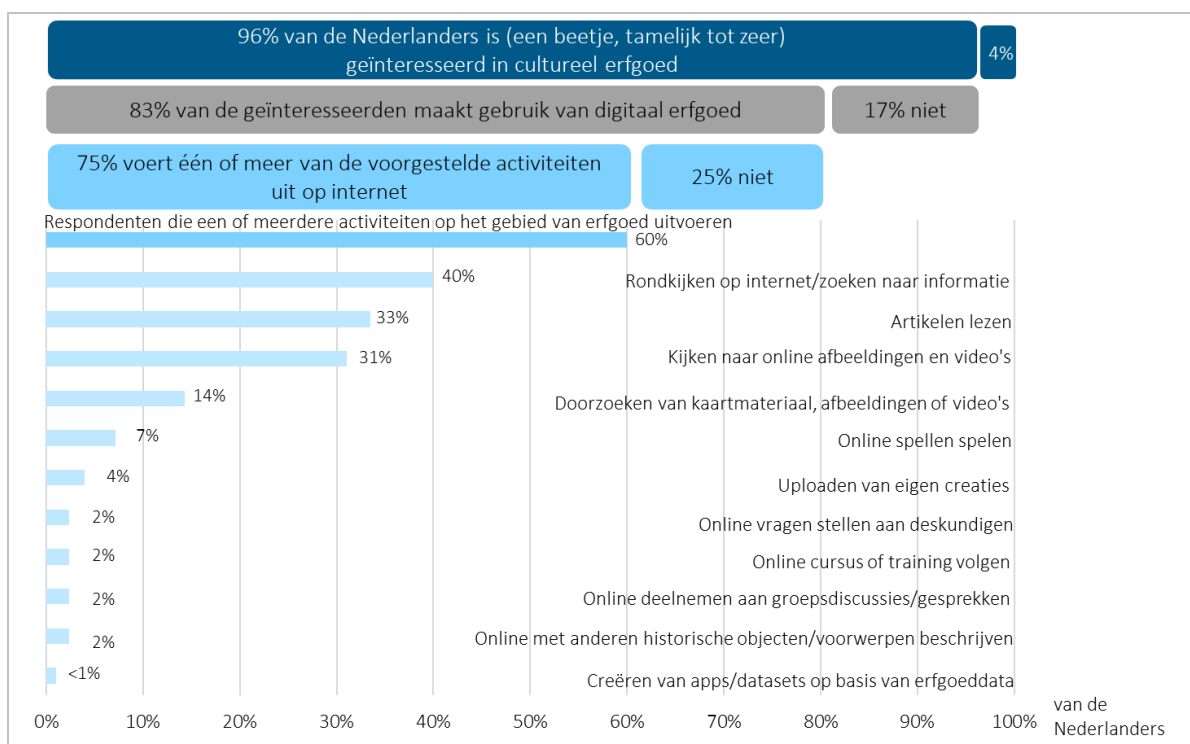

Figuur 6. Respondenten die eerder hebben aangegeven activiteiten op het gebied van erfgoed uit te voeren is gevraagd of zij hiervoor internet hebben gebruikt. Als respondenten enkel de optie 'tekenen, schilderen of aan grafisch werk zonder computer' hebben ingevuld, dan is de vraag of zij internet hebben gebruikt overgeslagen. Aantal respondenten per optie varieert van 102 tot 400. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruiksonderzoek van KWINK groep.

Activiteiten op internet op het gebied van erfgoed

In het gebruiksonderzoek is gestart met het stellen van een open vraag op welke manier respondenten de opgezochte informatie hebben gebruikt. Respondenten geven aan het internet te gebruiken voor het lezen van informatie (12%) en voor het opslaan en het bewaren van informatie (15%). Respondenten die aangeven geen gebruik te maken van het internet geven voornamelijk als reden aan dat ze geen behoefte hebben aan informatie van internet (30%) of dat ze niet aan de mogelijkheid hebben gedacht om informatie op internet op te zoeken (25%). Een andere reden is dat respondenten geen tijd hebben om informatie op te zoeken op het internet (19%). Een kleiner deel heeft moeite met het vinden van de juiste (9%) of betrouwbare (8%) informatie. Tot slot geeft 7% van de respondenten aan dat de informatie die hij/zij zoekt niet online beschikbaar is.

Vervolgens is gevraagd naar specifieke digitale activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed. Onderstaande grafiek geeft weer welke activiteiten Nederlanders op het internet uitvoeren. 80% van de Nederlanders voert namelijk één of meer van de voorgestelde activiteiten uit op internet. Het gaat dan om 75% van de 83% gebruikers van digitaal erfgoed (zie onderstaand figuur). 40% van de Nederlanders kijkt rond op het internet en zoekt naar informatie. Een groot deel leest artikelen (33%) en kijkt naar online afbeeldingen en video's (31%). Een klein deel van de Nederlanders is online actief door het deelnemen aan groepsdiscussies en/of gesprekken (2% van de Nederlanders), online volgen van cursussen/trainingen (2% van de Nederlanders), vragen stellen aan deskundigen (2%) of het beschrijven van objecten (2%) en het creëren van apps/datasets (minder dan 1%).

Figuur 7. Digitale activiteiten die gebruikers van erfgoed uitvoeren op het gebied van erfgoed. n = 1.562. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruiksonderzoek van KWINK groep.

Ook in het onderzoek van de Europese Commissie is specifiek gevraagd naar het gebruik van internet voor activiteiten gerelateerd aan cultureel erfgoed, met de vraag “*Have you used the internet during the last 12 months for the following cultural heritage purposes?*”. Uit de antwoorden kwam naar voren dat 65% van de respondenten algemene informatie over erfgoed opzocht, 44% het internet gebruikte voor het boeken van evenementen of activiteiten, 46% erfgoedgerelateerd materiaal bekijkt, 30% meer informatie opzoekt na een bezoek, 28% erfgoedmateriaal deelt of creëert en 9% een mening geeft over erfgoed (bijvoorbeeld door een review achter te laten).¹⁰⁸

5.5. Bezoek van websites en sociale media

Aan geïnteresseerden in cultureel erfgoed is in het gebruiksonderzoek gevraagd hoe respondenten informatie opzoeken over de onderwerpen die ze interessant vinden. Een meerderheid (89%) blijkt informatie op te zoeken over onderwerpen rondom cultureel erfgoed. Ze doen dit voornamelijk op websites (67%), gevolgd door boeken, tijdschriften of artikelen (39%). Ook het bezoeken van evenementen of locaties (38%) en gesprekken met vrienden/familie/kennissen (38%) zijn bronnen van informatie. Sociale media en radio of tv (beiden 25%) worden minder vaak gebruikt.¹⁰⁹

In 2016 heeft 81% van de Nederlandse bevolking tenminste eenmaal één erfgoedwebsite bezocht.¹¹⁰ De websites die het meest bezocht werden waren Museumkaart.nl en Myheritage.nl, door respectievelijk 11% en 9% van de respondenten. Een kanttekening hierbij is dat het bezoeken van een website niet gelijk staat aan het

¹⁰⁸ Europese Commissie (2017). Cultural Heritage. Special Eurobarometer 466, p. 107.

¹⁰⁹ Gebruiksonderzoek onder 1.506 Nederlanders die geïnteresseerd zijn in cultureel erfgoed.

¹¹⁰ Digitaal Erfgoed Nederland en GfK Nederland (2017). Nulmeting bereik digitaal erfgoed, p. 5. Onderzoek onder 5.950 respondenten, waarbij is gekeken welk percentage tenminste één keer in het jaar 2016 een van de websites uit een lijst met 2.029 erfgoedwebsites bezocht. De lijst met erfgoedwebsites is gecorrigeerd door voor verschillende websites alleen relevante onderdelen mee te tellen.

gebruiken van digitaal erfgoed. De twee bovengenoemde websites kunnen ook gebruikt worden voor het opzoeken van algemene praktische informatie, zoals openingstijden.

Volgens een onderzoek van GfK Nederland heeft 27% van de respondenten in 2016 berichten of artikelen gelezen op sociale-mediapagina's van archieven, bibliotheken, musea en kennisinstellingen.¹¹¹ Het is niet bekend wat de respondenten doen met deze informatie.

Gebruik van sociale media

Uit het hiervoor reeds aangehaalde onderzoek van GfK Nederland naar het bezoek van websites met cultureel erfgoed blijkt dat het meest gebruikte sociale medium Facebook is. Via dit medium bezocht 76% van de hiervoor reeds genoemde 27% van de respondenten de berichten of artikelen van archieven, bibliotheken, musea en kennisinstellingen. Facebook wordt gevolgd door YouTube (29%), Google (21%) en Whatsapp (20%).¹¹²

In het eigen uitgevoerde kwantitatieve gebruikersonderzoek is gevraagd of respondenten sociale media hebben gebruikt bij het bekijken, beluisteren of delen van informatie over cultureel erfgoed. 64% geeft aan de afgelopen 12 maanden geen gebruik te hebben gemaakt van sociale media voor dit doel. De respondenten die wel gebruik hebben gemaakt van sociale media, maken gebruik van Facebook (69%), YouTube (46%), Instagram (18%) en Whatsapp (18%).

Inzicht in gebruik vanuit erfgoedinstellingen

In totaal geeft 55% van de instellingen aan het gebruik van digitale collecties in meer of mindere mate te meten.

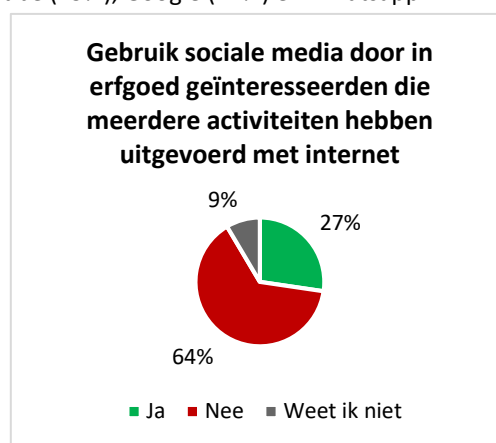
Instellingen houden gebruik bij op een globaal niveau,

bijvoorbeeld door het meten van websitestatistieken en het bijhouden van het aantal 'likes' op sociale media.

In het ENUMERATE onderzoek geeft verder een op de vijf instellingen aan te investeren in kwalitatief onderzoek naar het gebruik van hun digitale collecties.¹¹³ Uit verschillende gesprekken komt ook naar voren dat veel erfgoedinstellingen weinig zicht hebben op de wensen van verschillende gebruikers.¹¹⁴

Gebruik via open kanalen

Het toegankelijk maken van materiaal via open kanalen is een belangrijke factor in het bereik van digitale collecties. Precieze gebruikscijfers met betrekking tot het bereik van open en eigen kanalen zijn beperkt beschikbaar. Verschillende bronnen suggereren dat het gebruik van open kanalen een sterk positief effect heeft op het bereik van digitale erfgoedcollecties. Zo wordt materiaal van Nederlandse erfgoedinstellingen via Wikimedia-projecten per maand 67 miljoen keer bekeken. Dit is een groot verschil met het meer kleinschalige bezoek aan eigen beeldbanken en websites.¹¹⁵ Om het bereik van haar collecties te vergroten werkt de KB bijvoorbeeld samen met Wikimedia. De KB heeft zo'n 12.500 beelden toegevoegd aan Wikimedia, waarmee

Figuur 8. Respondenten met interesse in erfgoed. n=1.369. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruikersonderzoek van KWINK groep.

¹¹¹ Digitaal Erfgoed Nederland en GfK Nederland (2017). Nulmeting bereik digitaal erfgoed, p. 7. Onderzoek onder 5.950 respondenten, waaraan is gevraagd of ze in 2016 berichten of artikelen hebben gelezen op sociale-mediapagina's van archieven, bibliotheken, musea en kennisinstellingen.

¹¹² Digitaal Erfgoed Nederland en GfK Nederland (2017). Nulmeting bereik digitaal erfgoed, p. 7. Onderzoek onder 5.950 respondenten, waaraan is gevraagd of ze in 2016 berichten of artikelen hebben gelezen op sociale-mediapagina's van archieven, bibliotheken, musea en kennisinstellingen.

¹¹³ Digitaal Erfgoed Nederland (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 17-18.

¹¹⁴ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹¹⁵ Kennisland & Beeld en Geluid (2016). Open Data Reader 2016, p. 5.

rond de 1.300 artikelen geïllustreerd zijn. Deze artikelen worden elke maand wereldwijd zo'n twee miljoen keer gelezen.¹¹⁶

5.6. Gebruik door gebruikersgroepen

Als onderdeel van deze nulmeting zijn verschillende gebruikersgroepen door middel van interviews en een enquête bevraagd over hun gebruik van digitaal erfgoed. In deze paragraaf wordt dit gebruik voor verschillende gebruikersgroepen in kaart gebracht aan de hand van een aantal algemene beelden.

Informatie- en ervaringzoekende burger

NDE heeft een onderzoek laten uitvoeren naar verschillende gebruiksprofielen. Het doel van deze profielen is om de verschillende manieren waarop digitaal erfgoed door het brede publiek gebruikt wordt in kaart te brengen. In gesprekken met vijftien gebruikers zijn deze gebruiksprofielen getoetst en is gekeken in welke mate dit gebruiksprofiel naar voren kwam. Onderstaande tabel laat daar de resultaten van zien. De kernconclusie uit het kwalitatieve onderzoek was dat bijna de helft van de op basis van deskresearch gevonden gebruiksprofielen nadrukkelijk voorkomt in de praktijk. De andere profielen komen echter weinig voor. Dit heeft deels te maken met interesse in cultureel erfgoed in het algemeen maar vooral ook met onbekendheid over wat beschikbaar is aan digitaal erfgoed en welke mogelijkheden er zijn. Er lijkt ruimte om het gebruik van digitaal erfgoed in intensiteit te verhogen.¹¹⁷

Gebruiksprofiel	Profiel in de praktijk
1. Gericht informatie verwerven	Dit gebruiksprofiel wordt samen met 'browsen & ontdekken' het meest herkend. De aanleiding van een zoekopdracht is algemene nieuwsgierigheid en het ontbreken van benodigde informatie. Google is vaak het startpunt van dit profiel. Respondenten kennen vaak geen andere websites waarop informatie te vinden is.
2. Browsen & ontdekken	Dit gebruiksprofiel staat niet op zichzelf. Het is vaak een gevolg van 'gericht informatie verwerven' omdat er een trigger is om naar andere of meer informatie te zoeken. Dit profiel is een vorm van tijdverdrijf.
3. Intens beleven	Dit gebruiksprofiel komt af en toe voor. ¹¹⁸ Bij dit profiel wordt aangegeven dat vooral in musea cultureel erfgoed intens wordt beleefd. Online kan ook tijdelijk in een andere wereld worden geleefd door het kijken van filmpjes of documentaires.
4. Creëren met objecten	Respondenten kunnen zich weinig voorstellen bij dit gebruiksprofiel. Na een toelichting is er weinig/geen interesse in dit profiel. Een van de verklaringen is dat het als tijdrovend wordt gezien.
5. Creëren met datasets	Respondenten kunnen zich niets voorstellen bij dit gebruiksprofiel. Na een toelichting is er geen interesse in dit profiel.
6. Co-creëren in een community	Dit gebruiksprofiel komt weinig voor. Respondenten zijn onbekend met communities op het gebied van cultureel erfgoed. Enkele respondenten kunnen zich hier iets bij voorstellen en noemen als voorbeelden het gebruik van Facebook groepen of familie-apps.

¹¹⁶ Koninklijke Bibliotheek. Via: <https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/samenwerking-met-wikipedia>. Geraadpleegd op 18 februari 2019.

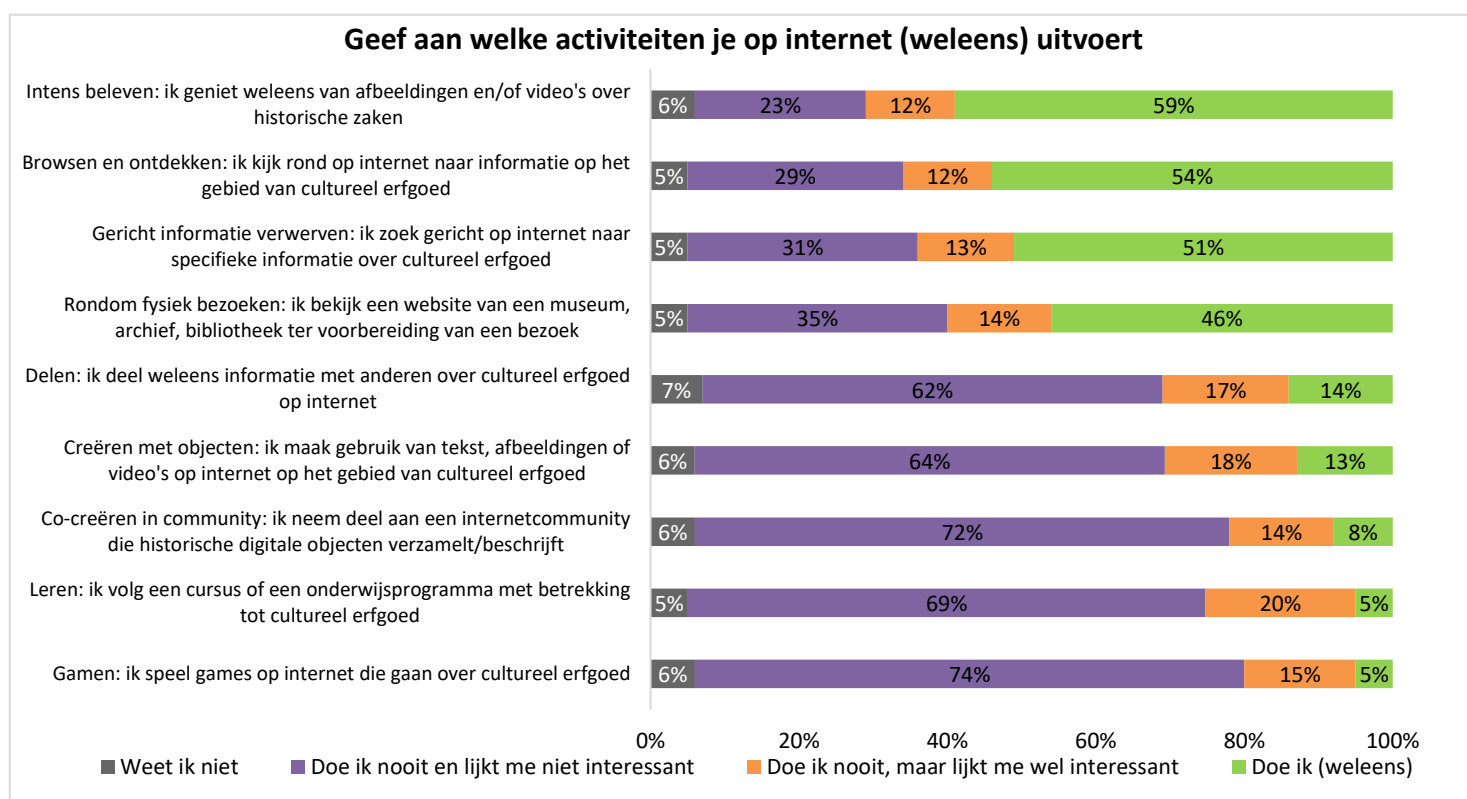
¹¹⁷ Motivation (2019). Digitaal cultureel erfgoed – gebruikersonderzoek. Rapportage van exploratief onderzoek naar de gebruiksprofielen van digitaal cultureel erfgoed. In opdracht van Netwerk Digitaal Erfgoed.

¹¹⁸ Uit het kwantitatieve onderzoek komt een ander beeld naar voren, namelijk dat 59% van de respondenten activiteiten uitvoert onder dit gebruiksprofiel. Het grote verschil valt te verklaren doordat verschillende beschrijvingen zijn gebruikt voor dit gebruiksprofiel. Het kwantitatieve onderzoek hanteert een ruimere definitie dan het kwalitatieve onderzoek.

7. Leren	Respondenten herkennen dit gebruiksprofiel en hebben hier in het verleden gebruik van gemaakt. Bijvoorbeeld tijdens hun opleiding voor het maken van een essay of werkstuk.
8. Gamen	Respondenten kunnen zich weinig voorstellen bij dit gebruiksprofiel. Na een toelichting is er weinig interesse in dit profiel. Kanttekening is dat er tussen re respondenten weinig gamers zaten.
X. Delen	Respondenten zeggen niet vaak informatie die ze online hebben gevonden over erfgoed te delen. Informatie wordt enkel gedeeld met anderen als het voor iemand anders ook relevant is. Het delen gebeurt liever niet online maar persoonlijk.
Y. Rondom fysiek bezoek	<i>Niet getoetst in het onderzoek.</i>

Tabel 8. Gebruiksprofielen in de praktijk. Bron: Motivaction (2019). Digitaal cultureel erfgoed – gebruikersonderzoek. Rapportage van een exploratief onderzoek naar de gebruiksprofielen van digitaal cultureel erfgoed.

Bij ieder gebruiksprofiel past een activiteit (zie ook paragraaf 4.4.). In het kwantitatieve gebruiksonderzoek is gevraagd aan respondenten in hoeverre men deze activiteit weleens uitvoert. Op basis van de activiteiten zijn de respondenten ingedeeld in gebruiksprofielen. Een respondent kan vallen onder meerdere gebruiksprofielen. Onderstaande grafiek geeft dit weer. Het gebruiksprofiel ‘intens beleven’ is het meest uitgevoerde gebruiksprofiel.¹¹⁹ De profielen gericht op kijken, zoeken en rondom fysiek bezoeken worden daarna het meest uitgevoerd. De profielen gericht op creëren, leren en gamen zijn aanzienlijk minder groot.

Figuur 9. Respondenten met interesse in erfgoed. n=1.369. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruiksonderzoek van KWINK groep.

¹¹⁹ Uit het kwalitatieve onderzoek komt een ander beeld naar voren, namelijk dat dit gebruiksprofiel af en toe voorkomt. Het grote verschil valt te verklaren doordat verschillende beschrijvingen zijn gebruikt voor dit gebruiksprofiel. Het kwantitatieve onderzoek hanteert een ruimere definitie dan het kwalitatieve onderzoek.

Wetenschap¹²⁰

Uit gesprekken komt naar voren dat de door ons geïnterviewde onderzoekers in de geesteswetenschappen veel gebruik maken van digitaal erfgoed. Erfgoed speelt een belangrijke rol in bijvoorbeeld geschiedkundig onderzoek, taalkunde of politicologie. Onderzoekers maken gebruik van digitaal erfgoed als naslagwerk en als bron voor datasets. Enkele voorbeelden van data die gebruikt worden door onderzoekers zijn:

- Historische data (zoals inventarissen of huizenprijzen);
- Parlementaire verslagen;
- Krantenmateriaal;
- Historische kaarten.

De toenemende beschikbaarheid van digitaal materiaal biedt nieuwe onderzoeksmogelijkheden. Digitaal materiaal is gemakkelijker op grote schaal te doorzoeken dan fysiek materiaal, onderzoeken die voorheen te tijdrovend waren kunnen nu in minder tijd worden uitgevoerd. Een voorbeeld dat werd genoemd is het op grote schaal scannen van historische kranten en parlementaire stukken op signaalwoorden, om zo te analyseren hoe er in het verleden over bepaalde onderwerpen werd gesproken.

Digitaal historisch materiaal

Verschillende historische kaarten, zoals de “Transisalanía provincia, vulgo Overijssel” uit 1743, zijn tegenwoordig online in hoge resolutie in te zien. Deze historische kaart van Overijssel kan gedetailleerd bekeken worden. Er zijn mogelijkheden om in te zoomen, filters toe te passen en gebruikers kunnen het object legaal en gratis downloaden in hoge resolutie. De kaart is online te bekijken op de website van het Gelders Archief.

Dit voorbeeld is onderdeel van een casusonderzoek. Voor meer informatie zie bijlagen 4 en 5.

Hoewel de toenemende beschikbaarheid van materiaal verschillende voordelen biedt, noemen gesprekspartners ook enkele risico's die deze toenemende beschikbaarheid met zich mee brengt. Onderzoekers zijn geneigd onderzoek te doen naar onderwerpen waarover veel materiaal digitaal beschikbaar is omdat dit minder tijdrovend is dan het uitvoeren van onderzoek waarbij veel materiaal geraadpleegd moet worden op locatie bij erfgoedinstellingen. De onderwerpen die prioriteit krijgen bij het digitaliseren, zijn hierdoor ook de onderwerpen die meer aandacht krijgen vanuit de onderzoekswereld. Een ander risico is dat het analyseren van digitale collecties met geautomatiseerde analysetechnieken (*Digital Humanities*) teveel aandacht krijgen, ten koste van 'meer traditioneel' kwalitatief onderzoek.

Creatieve bedrijven en beroepen¹²¹

Binnen de creatieve sector wordt digitaal erfgoed volgens gesprekspartners hoofdzakelijk gebruikt voor hergebruik en worden eigen creaties als digitaal erfgoed geüpload. Verder wordt digitaal erfgoed gebruikt als naslagwerk, bijvoorbeeld ter voorbereiding van producties. Door de grote beschikbaarheid van digitaal materiaal hebben gebruikers nu meer informatie tot hun beschikking. Dit leidt tot meer gebruik van AV-materiaal in producties, omdat digitaal beeldmateriaal makkelijker te kopiëren en te verkrijgen is dan fysiek materiaal. Ook is het door de grotere beschikbaarheid aan materiaal en informatie makkelijker voor individuele personen om zich te verdiepen in erfgoed. Over het algemeen sluit het digitale materiaal dat wordt aangeboden door instellingen goed aan op de gebruikswensen. In sommige gevallen is echter wel herdigitalisering nodig, bijvoorbeeld wanneer de resolutie van een video of afbeelding te laag is.

Hoewel de toenemende beschikbaarheid van digitaal materiaal leidt tot meer gebruik, lijkt deze slechts beperkt te leiden tot nieuwe toepassingen van erfgoedmateriaal. Er zijn veelbelovende technologische vernieuwingen, maar deze zijn nog in ontwikkeling. Beeldherkenning wordt door diverse gesprekspartners genoemd. Beeldherkenning maakt het mogelijk (bewegende) beelden van tekstuele labels te voorzien die het mogelijk

¹²⁰ Onderstaande beelden zijn gevormd op basis van interviews met twaalf wetenschappers.

¹²¹ Onderstaande beelden zijn gevormd op basis van interviews met zeven personen uit de creatieve sector.

maken daarop te zoeken. Een computer herkent bijvoorbeeld bepaalde gebaren in een video, of gezichten of kleuren in foto's.

Onderwijs¹²²

Een manier waarop erfgoed kan terugkomen in het onderwijs is via lesmethoden die educatieve uitgevers aanbieden. Andere vormen waarin erfgoed terugkomt in het onderwijs is via websites op het gebied van erfgoed maar ook in lespakketten die erfgoedbeherende instellingen ontwikkelen.¹²³ Ook kunnen scholen erfgoedinstellingen bezoeken. Dit zijn veelal musea. Het gebruik van erfgoed in het onderwijs kan globaal in twee categorieën worden ingedeeld.

- **Erfgoed waarvan het gebruik voortvloeit uit het curriculum.** Dit betreft het gebruik van erfgoed als belangrijke bron in lesmateriaal, bijvoorbeeld het gebruik van historische objecten in vakken als geschiedenis en culturele en kunstzinnige vorming (ckv).¹²⁴
- **Erfgoed dat gebruikt wordt om context te bieden.** Dit betreft niet-essentieel gebruik van erfgoed, bedoeld om het lesmateriaal meer context te bieden.¹²⁵ Erfgoedmateriaal is hier echter geen integraal onderdeel van het lesmateriaal.

Gebruik van digitaal erfgoed in onderwijstoepassingen is nog relatief beperkt en niet domeinoverstijgend, onder meer doordat erfgoedinstellingen niet eenvoudig aansluiting vinden op methodes en lesprogramma's.¹²⁶

In gesprekken wordt genoemd dat erfgoed een kleine rol speelt in de creatie van lesmateriaal. Hierin speelt mee dat educatieve uitgevers een afweging maken tussen de kosten (investeringen die nodig zijn om erfgoedmateriaal te verkrijgen) en de baten (de toegevoegde waarde van erfgoedmateriaal aan een lesmethode) van het opnemen van materiaal in lesmethoden. Wanneer er veel belemmeringen zijn in het opnemen van erfgoedmateriaal zullen de kosten van het opnemen van erfgoed in lesmethoden doorgaans de baten overstijgen. Dit geldt nog sterker wanneer het gebruik van erfgoed niet voortvloeit uit het curriculum, maar dient als context.

De toenemende beschikbaarheid van digitaal erfgoed betekent dat steeds meer materiaal beschikbaar komt via online kanalen. Hierdoor is het makkelijker de link te leggen tussen erfgoed en het onderwijs. Ook is het hierdoor makkelijker de terminologie van de metadata in de erfgoedsector te koppelen aan die van het onderwijs. Dit gebeurt door middel van automatische herkenning; wanneer in metadata van erfgoed bijvoorbeeld over vulkanen gesproken wordt, zijn de bijbehorende erfgoedstukken goed te koppelen aan het vak aardrijkskunde. Een ander belangrijk voordeel van digitaal materiaal is dat makers van lesmateriaal meer formats tot hun beschikking hebben om informatie over te brengen.

¹²² De beelden hieronder zijn gebaseerd op twee gesprekken met de onderwijssector, namelijk Kennisnet en de branchevereniging van educatieve uitgevers.

¹²³ Vooral grotere erfgoedinstellingen bieden eigen lespakketten aan. Het budget hiervoor is veelal niet toereikend bij kleinere instellingen.

¹²⁴ Cultuur wordt alleen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs gegeven als vak: culturele en kunstzinnige vorming (ckv). In het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs is cultuur geformuleerd als vakoverschrijdende einddoelen voor leerlingen.

¹²⁵ Niet essentieel voor het behalen van de leerdoelen.

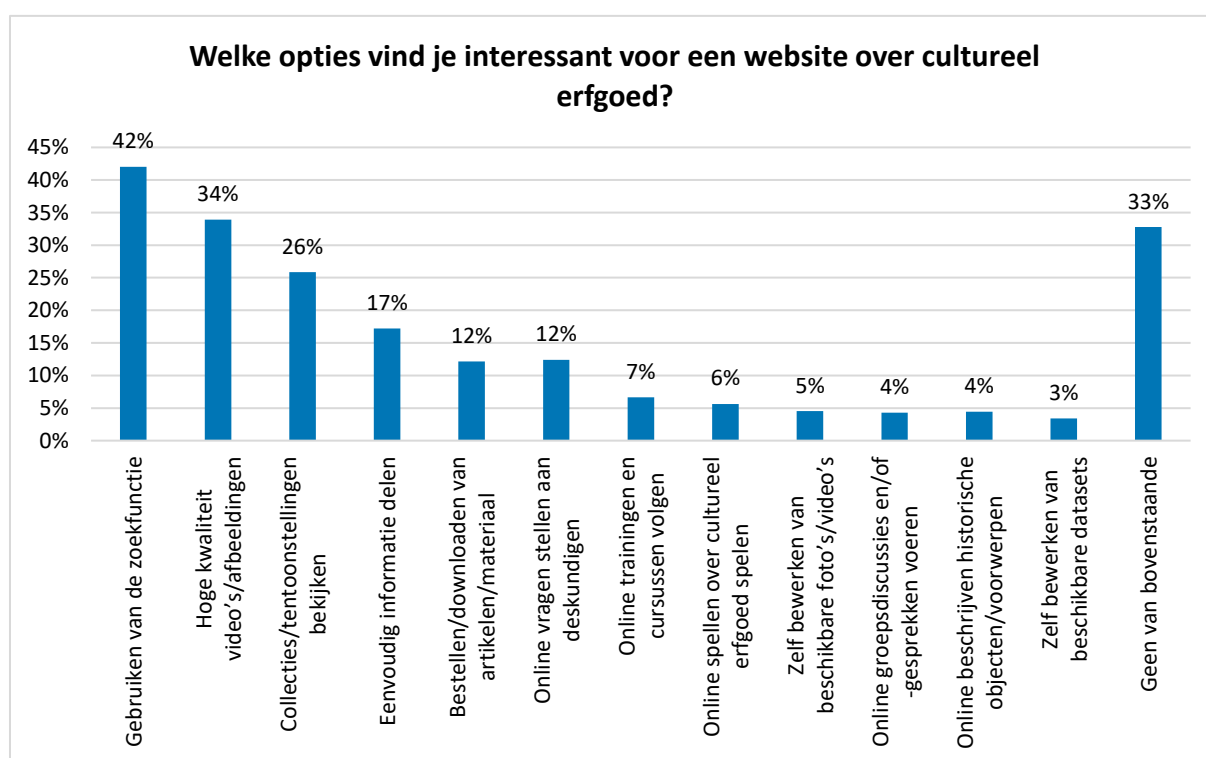
¹²⁶ NDE (2016). Publieksbereik en zichtbaarheid van digitaal erfgoed. Stand van de kennis, september 2016. Coördinatiegroep Digitaal Erfgoed Zichtbaar, p. 5.

5.7. Gebruiksmogelijkheden en wensen

Verschillende doelgroepen gebruiken digitaal erfgoed op verschillende manieren. In bijvoorbeeld het onderwijs heeft de gebruiker behoefte aan een beperkt aantal toepasselijke objecten, terwijl de wetenschap wellicht meer behoefte heeft aan een zo breed mogelijke collectie.¹²⁷

Onderzoeken naar het gebruik door deze verschillende doelgroepen zijn voor zover bekend niet beschikbaar. Dit beeld komt ook naar voren uit gesprekken met knooppunten, waar wordt aangegeven dat de erfgoedsector in het algemeen weinig tot geen zicht heeft op de manier waarop digitaal materiaal wordt gebruikt. Uit de interviews die gehouden zijn met de verschillende gebruikersgroepen kwamen een aantal wensen en belangrijke ontwikkelingen met betrekking tot digitaal erfgoed naar voren. Deze wensen en ontwikkelingen worden hieronder genoemd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende gebruikersgroepen.

In het gebruiksonderzoek is aan respondenten gevraagd welke mogelijkheden ze interessant vinden voor websites waarop cultureel erfgoed te vinden is. Op die manier zijn wensen en behoeften van website met cultureel erfgoed uitgevraagd. Hieruit blijkt dat er veel behoefte is aan een (uitgebreide en goede) zoekfunctie (42%), het bekijken/beluisteren van hoge kwaliteit afbeeldingen en video's (34%) en het bekijken van hoogtepunten van collecties/tentoonstellingen (26%). Een derde van de respondenten geeft aan geen van de opties interessant te vinden.

Figuur 10. Respondenten die gebruik maken van digitaal erfgoed. n=1.369. Resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve gebruiksonderzoek van KWINK groep.

Wetenschap

Een van de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van digitaal erfgoed voor de wetenschap is *linked open data*. Het doel van *linked open data* is om erfgoed informatie te kunnen koppelen over de grenzen van afzonderlijke collecties en instellingen heen. Dat wordt bereikt door het gebruik van gemeenschappelijke

¹²⁷ NDE (2016). Publieksbereik en zichtbaarheid van digitaal erfgoed. Stand van de kennis, september 2016. Coördinatiegroep Digitaal Erfgoed Zichtbaar, p. 6.

terminologie bij het beschrijven van erfgoed. Ook is het doel om gecombineerde datasets online op een toegankelijke manier te publiceren. *Linked open data* als concept is geen nieuwe uitvinding, maar heeft met het project CLARIAH¹²⁸ ingang gevonden bij onderzoekers die gebruik maken van digitaal erfgoed als bronmateriaal. Verder zijn technieken als handschriftherkenning en transcriptie veelbelovend. Met dit soort methoden kunnen grote hoeveelheden gescand materiaal digitaal doorzoekbaar gemaakt worden.

Naast de hierboven genoemde ontwikkelingen wordt in gesprekken een aantal tekortkomingen genoemd. De meest genoemde tekortkoming is de vindbaarheid van materiaal; veel gedigitaliseerd materiaal is niet goed vindbaar doordat het aanbod versnipperd is over verschillende collecties en instituten. De mogelijkheid om te kunnen zoeken over de grenzen van collecties heen ontbreekt, evenals een koppeling met populaire zoekmachines als Google. Een kanttekening hierbij is dat onderzoekers veelal goed weten welke informatie waar te vinden is, en dus gericht kunnen zoeken. Overige tekortkomingen die genoemd worden zijn:

- **Zoekmachines en interfaces van instituten zijn vaak niet toereikend.** Hoewel collecties en instituten veel informatie beheren, is deze slecht te vinden met trefwoorden. De ‘viewers’¹²⁹ van websites werken veelal niet gebruiksvriendelijk (‘onhandig’), en hoge-resolutieafbeeldingen zijn pas sinds twee á drie jaar downloadbaar van veel archiefwebsites.
- **Beschikbaarheid.** Hoewel er in de laatste jaren grote stappen zijn gezet in het digitaliseren van fysieke erfgoedcollecties, is zeker niet alles gedigitaliseerd. Het ontbreekt instellingen aan mankracht en budget. Niet-gedigitaliseerd materiaal wordt vaak beschikbaar gesteld door instellingen, maar is voor onderzoekers minder gemakkelijk te raadplegen omdat het simpelweg veel meer tijd vergt. Een risico dat wordt genoemd in gesprekken is dat onderzoekers vooral gebruik maken van digitale bronnen die op afstand te raadplegen zijn en nauwelijks nog van fysieke bronnen. Hierdoor zou een vertekend beeld kunnen ontstaan. Een uitzondering hierop zijn de parlementaire handelingen, die grotendeels digitaal beschikbaar zijn en die een goede bron zijn voor politieke geschiedenis. Er zijn ook al veel historische kranten digitaal beschikbaar (o.a. via Delpher), maar deze zijn nog verre van compleet; kranten zijn een belangrijke bron voor vele vormen van historisch, politiek, taalkundig en ander onderzoek.
- **Er ligt materiaal op niet-bereikbare plekken, bijvoorbeeld bij mensen thuis.** Dit geldt voor bijvoorbeeld persoonlijke objecten en briefcorrespondentie tussen familieleden. Deze objecten zijn relevant voor historisch onderzoek maar liggen veelal niet (gedigitaliseerd) bij een instelling.
- **Specialisatie.** Verschillende specialismen werken te weinig samen, terwijl deze samenwerking steeds belangrijker is geworden. Het groeiende aanbod van digitaal materiaal en het gebruik hiervan in onderzoek maakt dat er meer kwantitatieve kennis nodig is om vraagstukken te doorgronden.

Creatieve bedrijven en beroepen

De belangrijkste ontwikkeling die wordt genoemd in gesprekken met de creatieve sector is innovatie op het gebied van beeldherkenning. Deze techniek kan worden gebruikt om bijvoorbeeld de bron van een foto te achterhalen (reverse image search), of om vergelijkbare afbeeldingen te vinden. Een andere vorm van beeldherkenning is het doorzoeken van beeld op niet-semantische zaken. Een voorbeeld hiervan is het doorzoeken van beelden op basis van karakteristieken die los staan van het onderwerp, zoals een bepaald handgebaar dat in een film wordt gemaakt of een dominante aanwezigheid van specifieke kleuren in een foto. Een voorbeeld waar het doorzoeken van beeld op niet-semantische zaken is toegepast is SEMIA: een samenwerkingsproject van onder andere Beeld en Geluid, EYE en de Hogeschool van Amsterdam.

¹²⁸ Common Lab Research Infrastructure for the Arts and Humanities (CLARIAH) is een gedistribueerde onderzoeksinfrastructuur voor de geestes- en sociale wetenschappen. Onderzoekers hebben via de CLARIAH infrastructuur toegang tot grote verzamelingen digitale data en tot innovatieve en gebruiksvriendelijke innovaties voor de verwerking van deze data. CLARIAH is officieel gestart in 2015.

¹²⁹ Met ‘viewer’ wordt de (voor)vertoning van digitale stukken tekst of beeldmateriaal op websites bedoeld.

Ook in de gesprekken met de creatieve sector wordt de beperkte vindbaarheid van digitaal materiaal als belangrijkste tekortkoming genoemd. De beperkte vindbaarheid is voor een groot deel te wijten aan het functioneren van zoekmachines en websites van veel erfgoedbeherende instellingen. Collecties zijn vaak moeilijk te doorzoeken en een koppeling met grote zoekmachines als Google ontbreekt, waardoor veel materiaal niet goed vindbaar is via open kanalen. Net als voor de wetenschap, geldt voor de creatieve sector dat professionele gebruikers dankzij hun contacten en herhaaldelijk gebruik beter in staat zijn gericht te zoeken. Verder komt in gesprekken naar voren dat grotere instellingen veelal beter in staat zijn hun materiaal goed doorzoekbaar aan te bieden. Voorbeelden die genoemd worden zijn het Rijksmuseum, maar ook open (video)platformen zoals YouTube en Vimeo. Voor instellingen met een klein budget is het moeilijk het gebruiksgemak van dergelijke kanalen te evenaren. Overige tekortkomingen die genoemd worden zijn:

- **Beschikbaarheid.** Veel fysiek materiaal is nog niet gedigitaliseerd. Het is vaak mogelijk om fysiek materiaal op aanvraag te laten digitaliseren, maar dit brengt kosten met zich mee. Instellingen vragen de aanvrager vaak de digitaliseringskosten te dragen. Het komt ook nog voor dat procedures voor het verkrijgen van materiaal omslachtig zijn, of dat archieven bewust weinig materiaal delen uit angst voor inkomstenderving.
- **Auteursrechten.** Op het gebied van auteursrechten speelt een aantal kwesties. Het centrale thema hierin is dat auteursrechten over het algemeen nog niet ingesteld zijn op de nieuwe vraagstukken die digitalisering met zich mee brengt.
 - **Onduidelijkheid auteursrecht.** Instellingen zijn de laatste jaren voorzichtiger geworden in het verstrekken van materiaal waarvan de eigenaar niet bekend is. Nationale omroepen nemen op dit gebied meer risico en betalen eigenaren achteraf als die zich melden na de publicatie van een productie. Regionale omroepen hebben vaak het budget niet om dit risico te lopen.
 - **Verschillende toepassingen.** Het is niet altijd helder hoe auteursrechten gelden, de grens tussen privé-, commercieel en educatief gebruik is soms vaag.

Kleinere instellingen hebben vaak niet de (financiële) middelen om de auteursrechten op het materiaal uit te zoeken. Grotere instellingen doen dit vaker. Wikipedia wordt vaak genoemd als voorbeeld van een kanaal dat veel duidelijkheid verschaft over de auteursrechtenstatus van haar materiaal.

Onderwijs

Een belangrijke ontwikkeling in het onderwijs is het gebruik van adaptief of interactief lesmateriaal. Dit materiaal biedt de mogelijkheid lessen af te stemmen op individuele leerlingen, bijvoorbeeld door het niveau van vervolgvragen af te laten hangen van eerdere antwoorden. Deze technologische ontwikkeling is echter niet specifiek van toepassing op digitaal erfgoed, maar heeft betrekking op het gebruik van digitale middelen in het onderwijs in het algemeen.

Een van de punten die wordt genoemd in gesprekken heeft betrekking op auteursrechten. Educatieve uitgevers maken vaak geen aanspraak op uitzonderingen voor educatieve doeleinden, die vaak gelden voor auteursrechtdragend materiaal. Omdat educatieve uitgevers een belangrijke rol spelen in het aanbieden van lesmateriaal, bereikt erfgoedmateriaal op deze manier minder goed het klaslokaal. Een tweede tekortkoming die in gesprekken wordt genoemd is dat erfgoed niet goed binnen de bestaande onderwijsstructuur past. Dit uit zich op twee manieren:

- **Modulariteit.** Voor het gebruik van erfgoed is modulariteit belangrijk; het te gebruiken erfgoed moet goed aansluiten op leerdoelen.
- **Metadata.** Labels en termen van de erfgoedsector sluiten niet goed aan op die van het onderwijs. Voor het onderwijs is het bijvoorbeeld belangrijk dat de metadata informatie bevat als de lengte van een stuk en welk leerdoel het dient, en het vereiste niveau.

6. Belemmerende factoren

In dit hoofdstuk staat deelvraag 7 centraal: “Welke factoren vormen een belemmering voor de toegankelijkheid van digitaal erfgoed?” Deze deelvraag wordt hieronder breder beantwoord, aangezien gevonden belemmeringen niet alleen ook op de toegankelijkheid, maar ook op de beschikbaarheid en vindbaarheid van digitaal erfgoed van toepassing zijn. In dit hoofdstuk worden de belemmeringen uiteengezet en toegelicht aan de hand van vijf categorieën: juridisch, technisch, institutioneel, organisatorisch en overig.

6.1. Juridisch

Auteursrecht

Het auteursrecht op een werk geldt tot 70 jaar na het overlijden van de auteur, gerekend vanaf 1 januari volgend op het jaar van overlijden.¹³⁰ Bij een werk met meerdere auteurs geldt het auteursrecht tot 70 jaar na het overlijden van de laatste auteur. Als gevolg van de auteurswet is al het materiaal geproduceerd in en na de 20^e eeuw potentieel auteursrechtdragend. De auteurswet heeft op verschillende manieren gevolgen voor erfgoedinstellingen.

- **De juridische status is onduidelijk voor een deel van de objecten.** Bij acht beheerders van de rijkscollectie is bijvoorbeeld vastgesteld dat de registratie van de juridische status van objecten tekortkomingen vertoont. De registratie is in een aantal gevallen onvolledig, in andere gevallen betreft het (deel)collecties die bijvoorbeeld in zijn geheel zijn geschonken en waarvoor de herkomst voor het museum evident is. Enkele musea hebben achterstanden in het doen van onderzoek naar de herkomst van voorwerpen. Onduidelijkheid over de juridische status van objecten vormt een belemmering voor de toegankelijkheid van objecten.¹³¹ Volgens een onderzoek van ENUMERATE behoort 36% van de digitale collectie in Nederland tot het publieke domein en is 24% van het digitale erfgoed auteursrechtelijk in handen van de instelling. De overige 40% van het digitale erfgoed is auteursrechtelijk in handen van derden, of de auteursrechtelijke status is niet bekend.¹³² De genoemde percentages zijn niet-gewogen gemiddelden,
- **Risico op hoge claims.** Erfgoedinstellingen lopen een financieel risico als ze materiaal publiceren waarvan de auteursrechtstatus niet geheel duidelijk is. Dit werd onder meer duidelijk door een rechtszaak tegen Erfgoed Leiden. Deze instelling had foto's uit de jaren 1940 en 1950 in hun beeldbank online gezet. De rechthebbende werd in het gelijk gesteld, wat hoge kosten voor Erfgoed Leiden met zich meebracht.¹³³ Rechtszaken als de bovenstaande maken dat erfgoedinstellingen voorzichtig zijn met het publiceren van materiaal waarvan de auteursrechtelijke status niet helder is. De collectie is vaak wel te raadplegen, maar alleen binnen de muren van de instelling of alleen door het eigen personeel.¹³⁴

¹³⁰ Gebaseerd op gevoerde gesprekken, ook te vinden via: <https://www.auteursrecht.nl/auteursrecht/Duur-van-het-auteursrecht>.

¹³¹ Erfgoedinspectie (2016). Zicht op de rijkscollectie, p. 13.

¹³² DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 14. Aan het ENUMERATE onderzoek hebben 156 Nederlandse respondenten deelgenomen. De respons per vraag varieert. In het onderzoek worden de volgende sectoren onderscheiden: bibliotheken, archieven, musea en overige erfgoedinstellingen. De benaderde instellingen is gevraagd naar de percentages van hun collectie waarvoor de verschillende auteursrechtelijke voorwaarden gelden: publiek domein, bij de instelling, bij derden of onbekend.

¹³³ Zie: <https://informatieprofessional.nl/2018/04/erfgoed-leiden-ongelijk-gesteld-claim-auteursrechten/>. Geraadpleegd op 01-02-2019.

¹³⁴ Coördinatiegroep Digitaal Erfgoed Zichtbaar (2016). Publieksbereik en zichtbaarheid van digitaal erfgoed, p. 4.

- **Het is ondoenlijk alle rechthebbenden te achterhalen.** Als erfgoedinstellingen op grote schaal digitaliseren, dan is het ondoenlijk om van ieder werk te achterhalen of er nog auteursrecht op berust. Een extra complicatie is dat er bijvoorbeeld in boeken, tijdschriften of kranten stukken van veel verschillende auteurs en fotografen staan, die bovendien lang niet altijd staan vermeld. Daarom sluit bijvoorbeeld de KB koepelovereenkomsten met uitgevers en met belangenorganisaties van auteurs en fotografen om gedigitaliseerd materiaal online beschikbaar te kunnen stellen.
- **Met betrekking tot wetgeving zijn enkele ontwikkelingen gaande die het voor erfgoedinstellingen eenvoudiger maken hun collecties te digitaliseren en vervolgens te publiceren.** Zo is sinds 2014 een regeling in werking getreden voor zogenaamde ‘verweesde werken’,¹³⁵ die de ontsluiting van deze werken vergemakkelijkt. Deze regeling is gebaseerd op een Europese regeling inzake bepaalde toegestane gebruikswijzen van verweesde werken¹³⁶ en schrijft voor dat een werk na zorgvuldig onderzoek als verweesd kan worden aangeduid. Een dergelijk werk mag beschikbaar worden gesteld voor het publiek en gereproduceerd worden met als doel het digitaliseren, beschikbaar stellen, indexerende, catalogiserende, behouden of restaureren. Daarnaast is in 2016 een voorstel gedaan door de Europese Commissie dat bepalingen bevat die relevant zijn voor de digitale ontsluiting van cultureel erfgoed.¹³⁷ In dit voorstel staan maatregelen die het voor erfgoedinstellingen makkelijker maken om materiaal in hun collecties dat niet meer in de handel is te digitaliseren en vervolgens te ontsluiten.

Archiefwet (1995)

De Archiefwet wordt momenteel gemoderniseerd om te zorgen voor een betere aansluiting op een digitale omgeving. Het Ministerie van OCW geeft in een brief aan de Tweede Kamer aan dat een modernisering nodig is voor een duurzame toegankelijkheid van overheidsinformatie en een sterke archieffunctie.¹³⁸ De meest in het oog springende wijziging die genoemd wordt in deze kamerbrief is het voornemen de overbrengingstermijn in de Archiefwet te verkorten van twintig naar tien jaar.

De Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG)

De AVG vormt een tweede belangrijke juridische belemmering. Door deze wetgeving is het moeilijker om objecten over nog levende personen te publiceren. De AVG omvat een verbod om persoonsgegevens langer te bewaren in een identificeerbare vorm dan noodzakelijk is.¹³⁹ Bijvoorbeeld een audiotape van een interview met een inmiddels overleden persoon, kan niet zonder meer gepubliceerd worden. Het kan zijn dat in het interview nog levende personen besproken zijn, daarmee valt het stuk onder de AVG. Deze juridische belemmering is vooral zichtbaar bij archieven.¹⁴⁰ De AVG maakt een uitzondering voor archiefbewaarplaatsen, maar niet elk archief heeft deze status. Voor archiefinstellingen zonder de status van archiefbewaarplaats is het soms mogelijk een uitzondering te krijgen op wetenschappelijke grond.¹⁴¹ Tot slot bestaan er uitzonderingen voor de online publicatie van persoonsgegevens voor journalistieke doeleinden.¹⁴²

¹³⁵ Wijziging van de Auteurswet en de Wet op de naburige rechten in verband met de implementatie van Richtlijn nr. 2012/28/EU inzake bepaalde toegestane gebruikswijzen van verweesde werken. Zie: Kamerstuk (vergaderjaar 2014), 33892, nr. 5.

¹³⁶ Richtlijn nr. 2012/28/EU inzake bepaalde toegestane gebruikswijzen van verweesde werken.

¹³⁷ Voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad inzake auteursrechten in de digitale eengemaakte markt. Europese Commissie, 14 september 2016.

¹³⁸ Brief van Minister Slob met betrekking tot de Archiefwet 1995, gericht aan de Tweede Kamer. Zie: Kamerstuk (vergaderjaar 2018), 29362, nr. 272.

¹³⁹ Nederlandse Vereniging van Journalisten, via: <https://www.nvj.nl/privacy/avg/avg-en-journalistiek>. Geraadpleegd op 22 februari 2019.

¹⁴⁰ Informatie afkomstig uit gevoerde gesprekken. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁴¹ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁴² College Bescherming Persoonsgegevens (2007). CBP richtsnoeren – publicaties van persoonsgegevens op het internet, p.42-44; Nederlandse Vereniging van Journalisten, via: <https://www.nvj.nl/privacy/avg/avg-en-journalistiek>. Geraadpleegd op 22 februari 2019.

6.2. Technisch

Digitalisering en het beheren van een digitale collectie is een tijdrovend en kostbaar proces. Instellingen beschikken vaak over grote collecties en veel fysieke objecten zijn complex om digitaal te reproduceren. Digitalisering en het digitaal beschikbaar maken van collecties vergen dan ook grote investeringen in kennis en materiaal. De hieronder genoemde belemmeringen kunnen worden ingedeeld in twee categorieën: belemmeringen met betrekking tot de technische mogelijkheden van het digitaliseringsproces zelf en de belemmeringen omtrent het beheer en het toegankelijk maken van digitale collecties. Allereerst worden hieronder de belemmeringen met betrekking tot het **digitaliseringsproces** toegelicht.

- **Ontwikkelingen in technische mogelijkheden.** Door ontwikkelingen in de technische mogelijkheden ontstaan eerdere gedigitaliseerde objecten niet meer, dit leidt ertoe dat objecten in sommige gevallen opnieuw gedigitaliseerd worden. Bijvoorbeeld scans die in het verleden zijn genomen in een lage resolutie. Deze scans voldeden aan de toen geldende eisen, maar zijn slecht zichtbaar op huidige (grotere, scherpere) schermen.¹⁴³
- **Niveau van ontsluiting.** Voornamelijk audiovisuele collecties bevatten vaak grote bestanden die moeilijk doorzoekbaar zijn. Een belangrijke ontwikkeling in het beschikbaar maken van dit type bestanden is het trainen van computers om de inhoud van het bestand (tekst, video, audio) te herkennen.¹⁴⁴
- **Infrastructuur.** Deze belemmering geldt voornamelijk voor audiovisuele archieven. Wanneer deze archieven hun volledige audiovisuele collectie online beschikbaar zouden maken, is de streaming infrastructuur hier niet op berekend. Deze beperking is echter vooral theoretisch, omdat het niet waarschijnlijk is dat audiovisuele collecties snel in dergelijke grote mate online beschikbaar zullen zijn.¹⁴⁵
- **Kwetsbaarheid van born digital erfgoed.** Born digital erfgoed is digitaal gecreëerd en heeft daardoor geen fysiek equivalent. Door de snel veranderende technologie en door het feit dat ICT vaak op maat wordt gebruikt (bijvoorbeeld bij digitale kunst), is dit type erfgoed extra kwetsbaar. Hard- en software verouderen in snel tempo en raken op termijn in onbruik. Hierdoor kan het gebeuren dat het erfgoed in de toekomst niet meer geraadpleegd of hergebruikt kan worden. Deze problematiek speelt binnen alle domeinen van de culturele sector.¹⁴⁶ Ook de dragers van erfgoedmateriaal zijn in veel gevallen kwetsbaar. Deze kwetsbaarheid geldt in het bijzonder voor dragers van audiovisueel materiaal, zoals video- of audiotapes. Deze kwetsbaarheid heeft tot gevolg dat materiaal binnen een bepaalde tijd, afhankelijk van de mate van kwetsbaarheid, gedigitaliseerd dient te worden om het te conserveren.
- **Standaardisatie.** In de loop van de tijd hebben erfgoedinstellingen bij het digitaliseren verschillende bestandsformaten en metadatabestanden vervaardigd, soms volgens standaarden en soms volgens zelf ontwikkelde inzichten. Ook kan de kwaliteit van verschillende scans en transcripties variëren, vooral wanneer de laatste automatisch gemaakt zijn door middel van *optical character recognition* (OCR). Voor de herbruikbaarheid is het van belang dat het digitaliseren volgens algemeen aanvaarde standaarden gebeurt. Uniforme standaarden maken onder andere het gebruik van geautomatiseerde analysetechnieken mogelijk. Een positieve stap richting standaardisatie zijn de Metamorfozerichtlijnen, die een de facto standaard zijn geworden voor de technische kwaliteit van 2D-scans bij het digitaliseren.¹⁴⁷
- **Financiering.** Het digitaliseren van collecties is kostbaar en het is voor veel instellingen lastig dit te financieren. Vaak is behoefte aan afzonderlijke subsidiering voor digitalisering.

¹⁴³ Informatie afkomstig uit gevoerde gesprekken. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁴⁴ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁴⁵ Informatie gebaseerd op gesprekken gevoerd met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁴⁶ De Culturele Coalitie Digitale Duurzaamheid (2014). Born digital cultureel erfgoed is bedreigd erfgoed, p. 3.

¹⁴⁷ Van Dormolen, H. (2012). Richtlijnen Preservation Imaging Metamorfoze.

De volgende belemmeringen hebben betrekking op het **beheer en het toegankelijk maken** van digitale collecties.

- **Digitale duurzaamheid.** Het is belangrijk om bij het beheer van digitale collecties te zorgen dat deze ook op de lange termijn toegankelijk blijven. Bestanden kunnen immers verminkt raken, bestandsformaten raken verouderd, informatiedragers raken in onbruik of gaan kapot, en weblinks verdwijnen of veranderen van inhoud. Het langetermijnbeheer vereist een goed duurzaamheidsbeleid. Uit onderzoek van het NDE is gebleken dat 27 van 44 ondervraagde instellingen een digitaal archief voor langetermijnbeheer heeft.¹⁴⁸ Volgens een onderzoek van ENUMERATE heeft minder dan een kwart van de bevraagde instellingen een beleid geformuleerd dat het aspect digitale duurzaamheid omvat.¹⁴⁹
- **Professionaliteit van collectiebeheer.** De maatregelen die archiefvormende organisaties nemen om digitale archieven te beheren zijn in sommige gevallen nog gebaseerd op de oude ideeën over het fysiek archiveren van papier. De collectiebeheersystemen worden daardoor als niet gebruiksvriendelijk ervaren en het gevolg is dat medewerkers zoeken naar alternatieve manieren om hun werk makkelijker te kunnen doen. Informatie wordt dan (deels) elders opgeslagen, bijvoorbeeld op persoonlijke schijven of in een persoonlijke cloud-omgeving, en raakt hierdoor buiten beeld bij het archiefbeheer.¹⁵⁰
- **Vindbaarheid en doorzoekbaarheid van de collectie.** Volledige digitalisering van fysieke collecties wordt nog bemoeilijkt door technologische belemmeringen. Een gedigitaliseerde collectie dient goed doorzoekbaar te zijn om bruikbaar te zijn. Een belangrijke factor in het vergroten van de doorzoekbaarheid kan het toevoegen van meer metadata zijn. Voor een volledige digitalisering is het ook belangrijk dat fysiek materiaal zo gereproduceerd wordt dat de inhoud ‘machineleesbaar’ is. Voor bijvoorbeeld documenten en audiobestanden betekent dit dat ze getranscribeerd dienen te worden, zodat de inhoud digitaal tekstueel doorzoekbaar is.¹⁵¹ Er bestaan verschillende beeld- en tekstherkenningstechnieken die documenten en audiovisueel materiaal kunnen voorzien van trefwoorden of vertalen naar tekstbestanden.¹⁵² Deze technieken kennen echter nog een grote foutmarge.
- **Verskillende digitale erfgoedcollecties zijn vaak niet goed op elkaar afgestemd.** Veel digitale collecties zijn beschikbaar gesteld op eigen websites van erfgoedinstellingen, waarbij ieder zijn eigen manier van ontsluiten, zijn eigen standaarden en zijn eigen presentatiewijzen hanteert. Dat is een belemmering voor wie in een bepaald onderwerp geïnteresseerd is waarover in verschillende erfgoedcollecties informatie te vinden is. Als dit op zichzelf staande “silo’s” zijn, moet je in iedere digitale collectie op een andere manier zoeken en is het erg lastig om informatie te koppelen over de grenzen van collecties, instellingen en sectoren heen. Dit punt wordt bevestigd in gesprekken met professionele gebruikers van erfgoed, waaruit blijkt dat het als gebruiker belangrijk is te weten welk materiaal bij welke instelling te vinden is.
- **Verskillende indelingen gebruikt door erfgoed domeinen.** Erfgoedinstellingen in verschillende domeinen gebruiken andere manieren om hun collecties in te delen. Archiven registreren hun collectie bijvoorbeeld hiërarchisch, waarbij de nadruk wordt gelegd op hoe documenten zich tot

¹⁴⁸ Netwerk Digitaal Erfgoed (2018). SURVEY Digitale Archieven in Nederland.

¹⁴⁹ DEN (2017). De Digitale Feiten 2016-2017. Resultaten van de Nederlandse inbreng in ENUMERATE Core survey 4 (2016-2017), p. 7-8. Aan het ENUMERATE onderzoek hebben 156 Nederlandse respondenten deelgenomen. De respons per vraag varieert. In het onderzoek worden de volgende sectoren onderscheiden: bibliotheken, archieven, musea en overige erfgoedinstellingen. De benaderde instellingen is onder andere gevraagd of ze beschikken over een digitale collectie en of er een digitale strategie geformuleerd is. Zie ook paragraaf 3.1 van dit rapport.

¹⁵⁰ De Erfgoedinspectie (2015). De staat van, p. 10. Dit rapport van de Erfgoedinspectie gaat specifiek over instellingen die onder het toezicht van de erfgoedinspectie vallen.

¹⁵¹ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁵² Optical character recognition (OCR) en spraakherkenning worden gebruikt om tekstuele bestanden te vertalen naar tekstbestanden. Bij audiobestanden kan spraakherkenning worden gebruikt om ze om te zetten naar tekstbestanden.

elkaar verhouden. Bibliotheken en musea aan de andere kant zijn bijvoorbeeld meer objectgeoriënteerd. Deze verschillende tussen indelingen hebben tot gevolg dat collecties van verschillende erfgoed domeinen zich moeilijk samen laten voegen.¹⁵³

6.3. Institutioneel

Naast 'externe' factoren zoals technologische of juridische beperkingen, kunnen belemmeringen voortkomen uit erfgoedinstellingen zelf. Enkele belemmeringen worden hieronder genoemd.

- **Angst voor inkomstenderving.** Instellingen zijn niet altijd bereid materiaal publiekelijk beschikbaar te stellen, uit angst hierdoor inkomsten mis te lopen. Deze angst speelt erg bij de audiovisuele sector, waar publieke omroepen vaak niet bereid zijn hun materiaal publiekelijk beschikbaar te stellen.¹⁵⁴
- **Inhoud metadata.** Metadata kunnen gevoelige informatie bevatten, waardoor instellingen ervoor kunnen kiezen delen ervan niet te publiceren. Instellingen maken dan een selectie van 'openbare metadata'. Musea houden in hun objectbeschrijvingen bijvoorbeeld bij wat de verzekeringswaarde van objecten is, of van wie een object gekocht is.¹⁵⁵
- **Samenwerking van instellingen.** Instellingen maken hun collecties vindbaar via metadata, waaraan ook trefwoordenlijsten (thesauri) worden gekoppeld. Bij het formuleren van deze metadata en gekoppelde thesauri is het in het belang van de gebruiker dat instellingen intensief samenwerken en een uniforme trefwoordenlijst hanteren.¹⁵⁶ De DERA die in 2018 is vastgesteld, biedt hiervoor kaders en uitgangspunten, onder meer voor het gebruik van gemeenschappelijke terminologie in metadata en voor het publiceren van erfgoed informatie als *linked open data*.
- **Digitaliseren en digitaal beheer worden volgens gesprekspartners veelal niet als hoofdtak beschouwd.** Gesprekspartners geven aan dat digitaliseren voor musea vaak niet een hoofdtak is, dat is namelijk het tentoonstellen van de collectie. Hierdoor wordt vaak geen budget vrijgemaakt voor het grootschalig digitaliseren (en digitaal beheren en beschikbaar stellen) van de collectie. Digitalisering door musea vindt weliswaar plaats, maar dient vooral ter ondersteuning van tentoonstellingen. Een voorbeeld dat in gesprekken wordt genoemd is dat specifieke delen van de collectie, bijvoorbeeld stukken die binnen een bepaalde expositie passen, gedigitaliseerd worden. In gesprekken wordt aangegeven dat archieven en bibliotheken daarentegen wel het verspreiden van informatie als hoofddoel zien, waarin digitalisering een grote rol speelt. Daarnaast beheren archieven en bibliotheken veelal tweedimensionale objecten, die zich makkelijker lenen voor digitalisering (bijvoorbeeld door het inscannen van boeken of documenten).¹⁵⁷

6.4. Organisatorisch

Objecten digitaliseren is een kostbaar en tijdrovend proces en veel erfgoedinstellingen hebben niet de tijd, mankracht en financiële middelen om hun collectie (volledig) te digitaliseren.¹⁵⁸ Hieronder worden enkele factoren genoemd die het voor organisaties moeilijk maken hun collectie te digitaliseren.

¹⁵³ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁵⁴ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁵⁵ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁵⁶ Taalunie (2018). Commissie digitaal erfgoed pleit voor open data. Via: <https://taaluniebericht.org/artikel/focus/commissie-digitaal-erfgoed-pleit-voor-open-data>.

¹⁵⁷ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁵⁸ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

- **Het ontbreken van een sectorbrede minimumeis voor digitale reproducties.** Er bestaan handleidingen die voorschrijven hoe fysiek materiaal gereproduceerd dient te worden,¹⁵⁹ maar er is geen uniforme (sectorbrede) eis voor het digitaliseren van fysieke collecties. Illustratief hiervoor is het feit dat de RCE digitaal materiaal toont zoals het wordt aangeleverd door instellingen.¹⁶⁰ Wel zijn er verschillende initiatieven of documenten beschikbaar waarvan instellingen gebruik kunnen maken. Het Nationaal Archief biedt bijvoorbeeld een handreikingsdocument.¹⁶¹ Daarnaast worden afhankelijk van de gebruikersgroep hoge eisen gesteld aan gedigitaliseerde objecten. Bijvoorbeeld wetenschappers die gebruik maken van objecten uit een archief hechten veel waarde aan details in fysieke objecten die veelal niet zichtbaar zijn in de digitale reproductie. Voor deze gebruikersgroep zal een gedigitaliseerd object eerder beschouwd worden als metadata dan als een volwaardige digitale reproductie.¹⁶²
- **De omvang van de collectie is groot.** Veel instellingen beheren collecties die dusdanig groot zijn dat een volledige digitalisering geen realistisch doel is. Veel collecties worden gekenmerkt door een zogenaamde 'long-tail' distributie. Dit betekent dat collecties vaak enkele topstukken bevatten die veel bekeken worden, terwijl een groot deel van de collectie weinig of niet bekeken wordt. Het gevolg is dat instellingen bij het digitaliseren voorrang geven aan deze topstukken. Vanuit het perspectief van de gebruiker is echter al het materiaal potentieel belangrijk, voor elk (digitaal) object is waarschijnlijk ten minste één persoon of instelling te vinden die er baat bij heeft.¹⁶³
- **Gebrek aan kennis bij instellingen.** Bij veel (kleinere) instelling is niet voldoende kennis beschikbaar om de collectie digitaal te ontsluiten en duurzaam beschikbaar te houden. In deze instellingen is men vaak wel in staat fysieke objecten digitaal te registreren (te voorzien van metadata), maar collecties worden bijvoorbeeld vaak niet gekoppeld aan platformen of gepubliceerd als Linked Data.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Een voorbeeld van een dergelijk voorschrift is de 'Handreiking vervanging archiefbescheiden' van het Nationaal Archief. Deze handleiding geeft informatie over het vervangen van informatie op papier door digitale informatie. Zie:

<https://www.nationaalarchief.nl/archiveren/kennisbank/handreiking-vervanging-archiefbescheiden>

¹⁶⁰ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁶¹ Zie: <https://www.nationaalarchief.nl/archiveren/kennisbank/handreiking-vervanging-archiefbescheiden>. Geraadpleegd op 01-02-2019.

¹⁶² Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten, voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁶³ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken, voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁶⁴ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

6.5. Overige belemmeringen

Tot slot zijn er nog enkele overig redenen voor instellingen om (delen van) hun collectie niet te digitaliseren. Deze redenen hebben betrekking op de karakteristieken van de erfgoedcollectie zelf.

- **Uniciteit.** Niet alle objecten in collecties zijn uniek. Een object kan bijvoorbeeld een boek waarvan meerdere instellingen een druk bezitten betreffen, of een historisch gebruiksvoorwerp waarvan meerdere exemplaren in collecties beheerd worden. In dit geval is het niet nodig dat elke instellingen een exemplaar digitaliseert.¹⁶⁵ Het ontbreken van een centraal digitaliseringsregister zorgt voor onduidelijkheid over wat wel en niet gedigitaliseerd is. Dit kan leiden tot dubbel werk bij verschillende instellingen door hetzelfde object te digitaliseren.
- **Toegevoegde waarde.** Materiaal is niet altijd de moeite waard om te digitaliseren. Collecties bevatten ook objecten die niet of nauwelijks ingezien worden. Zo hebben archieven bijvoorbeeld de plicht om veel overheidsmateriaal te bewaren. Het budget van een instelling kan in dit soort gevallen elders beter aangewend worden.¹⁶⁶
- **Beheerkosten.** Digitaliseren verhoogt de beheerkosten van de collectie, doordat deze zowel fysiek als digitaal beheerd wordt. Vooral bij objecten die weinig tot nooit geraadpleegd worden is het de vraag of de kosten die gepaard gaan met digitalisering gerechtvaardigd kunnen worden.¹⁶⁷

Uniciteit en gedrukte werken

Het boek “Metamorphosis insectorum Surinamensium” wordt beheerd door de KB maar is geen uniek werk. Tot op de dag van vandaag worden van dit werk drukken uitgegeven.

Dit voorbeeld is onderdeel van een casusonderzoek. Voor meer informatie zie bijlagen 4 en 5 van dit rapport.

¹⁶⁵ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken, voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁶⁶ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken, voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

¹⁶⁷ Informatie gebaseerd op gevoerde gesprekken met knooppunten. Voor een overzicht van de gesprekspartners zie bijlage 2.

Bijlage 1. Overzicht gebruikte literatuur

Bron/auteur	Jaar	Titel
Beeld en Geluid	2016	Beleidsplan 2016-2020
Beeld en Geluid	2013	Collectiebeleid
Beeld en Geluid	2017	De kansen op YouTube voor het delen van audiovisueel erfgoed
Beeld en Geluid	2017	Kennisbehoeften omtrent het beheer en behoud van audiovisuele materialen
Beeld en Geluid	2017	Jaarverslag Beeld en Geluid
Beeld en Geluid	2018	The Grand Tour
Beeld en Geluid	2018	Trendmonitor audiovisuele collecties in Nederland
Boekmanstichting	2017	Erfgoedpraktijken -meerstemmig en digital
CBS, Museumvereniging en RCE	2017	Museumstatistiek 2016
Coördinatiegroep Digitaal Erfgoed Zichtbaar	2016	Publieksbereik en zichtbaarheid van digitaal erfgoed
Culturele Coalitie Digitale Duurzaamheid	2015	Born digital erfgoed is bedreigd erfgoed
DBNL	2018	Jaarverslag 2017
ENUMERATE	2017	De digitale feiten 2016-2017 – core survey 4
Erfgoedhuis Zuid-Holland	2017	Verkenning haalbaarheid digitalisering erfgoedcollecties
Erfgoedinspectie, Ministerie van OCW	2015	De staat van erfgoed en archieven
Erfgoedinspectie, Ministerie van OCW	2012	Monitor Erfgoedinspectie – staat van de naleving 2011-2012. Bijlage: integrale lijst met antwoorden, toezichtveld collecties
Erfgoedinspectie, Ministerie van OCW	2013	Monitor erfgoedinspectie – de staat van de naleving 2011-2012
Erfgoedinspectie, Ministerie van OCW	2016	Monitor Erfgoedinspectie 2015-2016 -Monumenten en Archeologie
Erfgoedinspectie, Ministerie van OCW	2016	Zicht op de rijkscollectie – onderzoek naar het beheer van de rijkscollectie
Europeana	2015	A call to culture – Europeana 2020 strategic update
Europese Commissie	2017	Special Eurobarometer 466 – Cultural Heritage
Hans van Dormolen	2012	Richtlijnen Preservation Imaging Metamorfoze
Kennisland, Beeld en Geluid	2016	Open Data Reader
Koninklijke Bibliotheek	2017	Jaarverslag Koninklijke Bibliotheek 2017
Ministerie van OCW	2018	Cultuur in een open samenleving
Motivaction	2019	Digitaal cultureel erfgoed – gebruikersonderzoek. Rapportage van exploratief onderzoek naar de gebruiksprofielen van digitaal cultureel erfgoed. In opdracht van Netwerk Digitaal Erfgoed
Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid en BMC	2017	Onderzoek naar de kosten digitale duurzaamheid

Netwerk Digitaal Erfgoed	2018	DERA: Digitaal Erfgoed Referentie Architectuur
Netwerk Digitaal Erfgoed	2017	Inventarisatie provinciale en thematische portals
Netwerk Digitaal Erfgoed	2015	Nationale Strategie Digitaal Erfgoed
Netwerk Digitaal Erfgoed	2018	SURVEY digitale archieven in Nederland
Netwerk Oorlogsbronnen	2015	Overzicht van informatietechnologie voor het toegankelijk maken van oorlogsbronnen
OPEN	2018	Conceptdocument portals
Panteia	2016	Inventarisatie digitalisering cultuurproducerende instellingen
Pleiade	2018	Generieke gebruiksprofielen voor digitaal erfgoed
Pleiade	2010	Born-digital erfgoedmaterialen bij een selectie van Nederlandse instellingen – een verkennend onderzoek
Sociaal en Cultureel Planbureau	2018	Het culturele leven
Sociaal en Cultureel Planbureau	2011	Hoe cultureel is de digitale generatie?
Sociaal en Cultureel Planbureau	2015	Gisteren vandaag – erfgoedbelangstelling en erfgoedbeoefening
Sociaal en Cultureel Planbureau	2015	Media: tijd in beeld – dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie
Stichting DEN, GfK	2017	Netwerk Digitaal Erfgoed – nulmeting bereik digitaal erfgoed
Taaluniecommissie digitaal erfgoed	2018	Aanbevelingen over open data in de cultuursector

Bijlage 2. Overzicht gesprekspartners

Instelling	Gesprekspartner
Beeld en Geluid	Johan Oomen
CLICKNL	Patricia Alkhoven
Universiteit Leiden	Marco de Niet
DEN Kennisinstituut Cultuur en Digitalisering	Marcus Cohen
Europeana	Nienke van Schaverbeke
Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (KNAW)	Eric de Ruijter
Koninklijke Bibliotheek	Elsbeth Kwant
Museumvereniging	Amber Leguit
Nationaal Archief	Julia Romijn-Wixley
Nationaal Archief	Ina Dijkman
Netwerk Digitaal Erfgoed	Chris Groeneveld
Netwerk Digitaal Erfgoed	Marcel Ras
Netwerk Digitaal Erfgoed	Wilbert Helmus
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Bart Boskaljon
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Frank Bergevoet
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Maartje de Boer
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Esther Monteiro Snepvangers-de Groot
SIMIN (EYE Filmmuseum)	Walter Swagemakers

Gebruikersgroep	Aantal gesprekken
Creatieve bedrijven en beroepen	7
Erfgoedsector	3
Onderwijs	2
Wetenschap	12
Totaal	24

Tabel 9. Overzicht van het aantal interviews dat gevoerd is met verschillende gebruikersgroepen.

Bijlage 3. Toelichting gebruiksonderzoek

KWINK groep heeft voor deze nulmeting een enquête uitgezet in samenwerking met marktonderzoeksbureau Motivaction. Het uitgangspunt van de enquête is dat deze een representatieve afspiegeling moet geven van de Nederlandse burgers. Met het oog op dit uitgangspunt is gericht op de leeftijdsgroep 16 tot en met 70 jaar. De enquête is uitgezet onder het onderzoekspanel van Motivaction en heeft geleid tot een respons van 1.562.

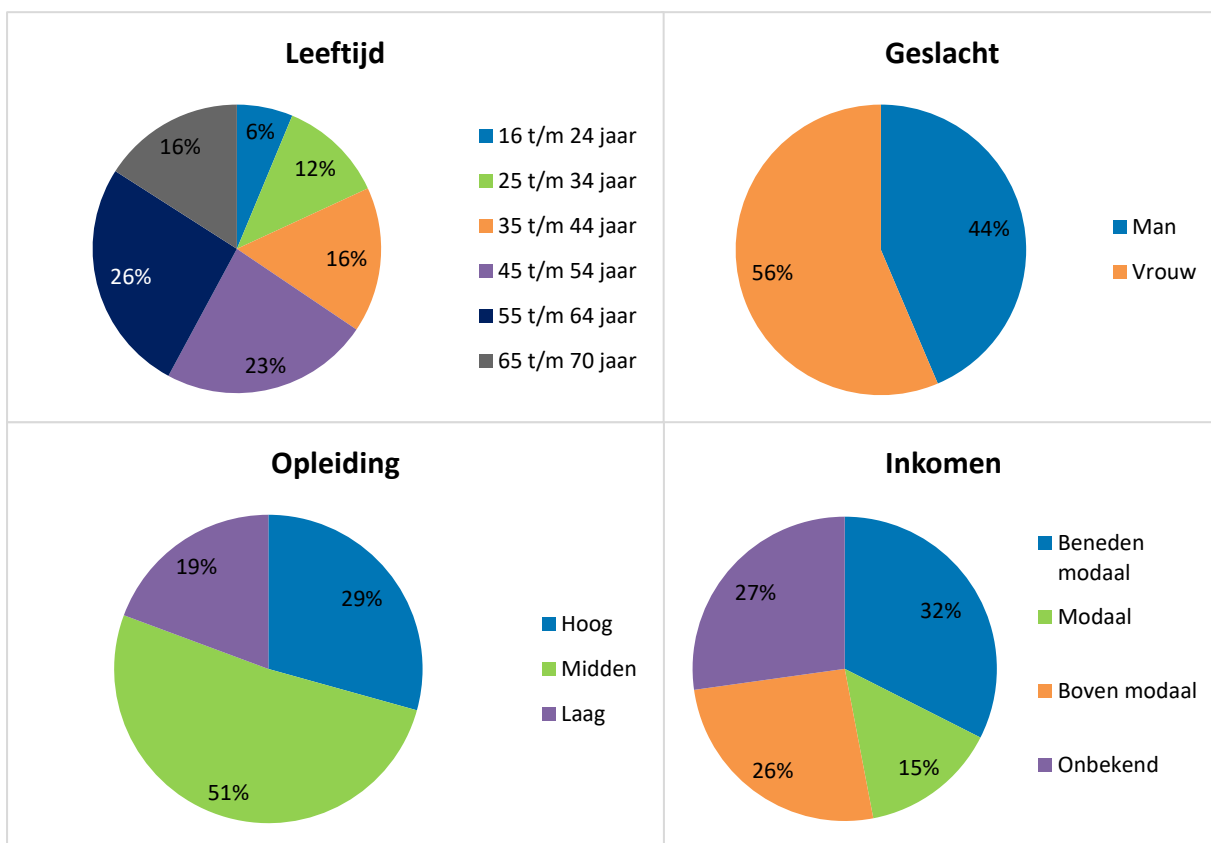
Betrouwbaarheid en validiteit

Een onderzoek gebaseerd op een representatieve steekproef geeft uitkomsten die geïnterpreteerd moeten worden met inachtneming van bepaalde waarschijnlijkheidsmarges. De grootte van de steekproef bepaalt de nauwkeurigheid op basis waarvan uitspraken gedaan kunnen worden. Het kan namelijk zijn dat de uitkomsten afwijken van wat we zouden vinden als we de gehele populatie bij het onderzoek zouden betrekken. Voor dit onderzoek is gekozen voor een steekproef van $n=1500$ zodat we de geïnteresseerden van cultureel erfgoed in beeld hebben en daar uitspraken over kunnen doen met een betrouwbaarheid van 95%. Bij een omvang van $n=1.500$ is bij een gevonden waarde van 50% de maximale onnauwkeurigheid 2,5%. Dat wil zeggen dat een gevonden percentage van 50% in de werkelijke populatie met 95% zekerheid tussen de 47,5% en 52,5% ligt. Bij andere gevonden waarden zijn de marges rondom de onnauwkeurigheid kleiner.

Om de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek verder te vergroten is aangesloten bij bestaande onderzoeken. Voor de vragenlijst is gebruik gemaakt van vraagstellingen en antwoordcategorieën van het SCP uit de Vrijetijdsomnibus. De formuleringen die in dit onderzoek zijn gebruikt zijn direct overgenomen in het kwantitatieve gebruiksonderzoek. Vervolgens zijn aanvullingen gedaan voor vragen die zijn gebaseerd op kwalitatief onderzoek van NDE naar gebruiksprofielen.

Achtergrondkenmerken respondenten

In de enquête zijn verschillende uitsplitsingen gemaakt die de respondenten indelen aan de hand van onder andere opleiding en inkomen. Om een beter beeld te geven van de karakteristieken van de respondenten zijn deze uitsplitsingen hieronder in grafiekvorm weergegeven. Bij het verwerken van de onderzoeksresultaten is middels een weging rekening gehouden met een eventuele over- of ondervertegenwoordiging van verschillende respondentengroepen ten opzichte van de werkelijke verdeling van de samenleving.¹⁶⁸

Figuur 11. Respondenten van het kwantitatieve gebruikersonderzoek, ingedeeld naar leeftijd, inkomen, geslacht en opleidingsniveau¹⁶⁹. $n = 1562$.

¹⁶⁸ Deze 'werkelijke verdeling van de samenleving' is gebaseerd op de Gouden Standaard van het CBS.

¹⁶⁹ De indeling in opleidingsniveau zijn als volgt: hoog (wo/hbo/post-doctoraal), midden (havo/vwo/propedeuse HBO/WO, mbo-2, -3, -4/VMBO theoretisch of gemengd/mavo) en laag (MBO-1, VMBO beroepsgericht/ibo/basisschool/geen opleiding).

Bijlage 4. Toelichting casusonderzoek

Deze bijlage omvat vijf casussen die betrekking hebben op digitaal erfgoed. Voor elk van deze casussen worden drie vragen beantwoord: Hoe vindbaar is het object? Op welke kanalen is het object toegankelijk? En wat zijn de gebruiksmogelijkheden? Met deze cases beogen wij een zo rijk mogelijk beeld te schetsen van objecten van digitaal erfgoed. Het beeld dat we geven van de casussen is niet representatief voor objecten van digitaal erfgoed maar dient een illustratie te geven van de grote variëteit van objecten. Om een zo divers mogelijk beeld te kunnen schetsen is gebruik gemaakt van vier criteria.

1. Verschijningsvorm van het object

Ten eerste kijken we naar de digitale verschijningsvorm van cultureel erfgoed. Er kunnen drie vormen worden onderscheiden:¹⁷⁰

- **Born digital erfgoed**
- **Gedigitaliseerd erfgoed**
- **Digitale informatie over erfgoed (metadata)**

In de selectie worden alleen objecten zelf meegenomen (geen metadata) aangezien het doel van het casusonderzoek is om te kijken naar de wijze waarop objecten toegankelijk zijn gemaakt. Wel wordt voor elk object in het casusonderzoek beschreven in welke mate er metadata beschikbaar is.

2. Type instelling

In de nulmeting digitaal erfgoed wordt onderscheid gemaakt tussen vijf typen erfgoedinstellingen:¹⁷¹

- **Archieven**
- **Bibliotheken**
- **Kennisinstellingen**
- **Media**
- **Musea**

Uit gevoerde gesprekken en de documentanalyse blijkt dat de beschikbaarheid, toegankelijkheid en vindbaarheid van digitaal erfgoed verschilt tussen verschillende typen erfgoedinstellingen. Om deze reden worden objecten geselecteerd die leiden tot een zo groot mogelijke variatie aan erfgoedinstellingen.

3. Nationaal en lokale instellingen

Uit gesprekken en de documentanalyse blijkt dat het vermogen van instellingen om te digitaliseren samenhangt met de omvang van de instelling. In de selectie van casussen worden daarom objecten meegenomen van zowel landelijke als lokale instellingen, waarbij de aanname is dat lokale instellingen doorgaans kleiner zijn (gemeten in termen van collectie-omvang en budget).

4. Bekendheid breed publiek van object

Populariteit is opgenomen als laatste criterium, met het oog op diversiteit in de mate waarin geselecteerde objecten bekend zijn bij het brede publiek. We hebben een aantal objecten gekozen die een bepaalde bekendheid genieten in de populaire cultuur. Daarnaast nemen we een aantal objecten mee die hoofdzakelijk bekend zijn voor mensen met een specifieke interesse.

¹⁷⁰ Zie hoofdstuk 2: definities voor de beschrijving van de verschillende soorten digitaal erfgoed.

¹⁷¹ Zie hoofdstuk 2: definities voor de beschrijving van de verschillende soorten digitaal erfgoed.

	Casus 1. Van Kooten en de Bie – de tweede langspeelplaat van het simplisties verbond	Casus 2. Metamorphosis insectorum Surinamensium van Maria Sybilla Merian	Casus 3. Transisalanía provincia, vulgo Overijssel	Casus 4. Parlementair stuk – uitslag raadgevend referendum associatieverdrag met Oekraïne, 13 april 2016 via tweedekamer.nl	Casus 5. Person to Person – Stansfield en Hooykaas (1998)
Toelichting object	<i>Langspeelplaat met verschillende sketches van het duo Van Kooten en De Bie. Beheerd door (onder andere) Beeld en Geluid en EYE.</i>	<i>Geïllustreerd boek over planten en insecten in Suriname uit 1705. Beheerd door de KB en Teylers Museum (Haarlem).</i>	<i>Kaart van de provincie Overijssel, 1743. Uitgegeven te Deventer door Jan de Lat. Beheerd door het Gelders Archief.</i>	<i>Een object dat voldoet aan de volgende kenmerken:</i>	<i>Videokunst in CD-vorm, beheerd door het Nederlands Instituut voor Mediakunst (tegenwoordig door LIMA).</i>
1. Oorsprong	Gedigitaliseerd	Gedigitaliseerd	Gedigitaliseerd	Born digital	Born digital
2. Type instelling	Media en Museum	Museum en bibliotheek	Archieven	Archief	Media
3. Nationaal en lokaal	Nationaal	Lokaal en nationaal	Lokaal	Nationaal	Nationaal
4. Bekendheid object	Populair	Niche	Niche	Niche/populair	Niche

Tabel 10. Overzicht van de casussen die geselecteerd zijn voor het casusonderzoek.

Bijlage 5. Resultaten casusonderzoek

Casus 1: Van Kooten en De Bie, De Tweede Langspeelplaat van het Simplisties Verbond

De Tweede Langspeelplaat van het Simplisties verbond bevat verschillende sketches van het duo Van Kooten en De Bie. De langspeelplaat is geen uniek object en wordt beheerd door verschillende instellingen, waaronder Beeld en Geluid en EYE.

Hoe vindbaar is het object?

Over het algemeen is het object goed vindbaar via de drie grootste zoekmachines.¹⁷² Zoekresultaten omvatten met name metadata, zoals een Wikipedia-pagina over het album en een pagina op de website 'Discogs'; een database die een overzicht geeft van uitgebrachte muziekplaten. Verder wordt het object te koop aangeboden op verschillende websites, bijvoorbeeld Bol.com, Marktplaats en iTunes. In de zoekresultaten van Google wordt tevens een aantal YouTube-video's weergegeven, die afzonderlijke nummers van de plaat bevatten. Zoekmachine Yahoo geeft bovendien afbeeldingen weer van de voorkant van de langspeelplaat.

Via welke kanalen is het object toegankelijk?

Het object is beschikbaar via een aantal kanalen. Verschillende streamingdiensten, zoals iTunes en Spotify, bieden de langspeelplaat tegen betaling¹⁷³ aan. De langspeelplaat is niet te beluisteren via het officiële YouTube-kanaal van de artiesten Van Kooten en De Bie, of via de website van Beeld en Geluid. Op de website van Beeld en Geluid wordt vermeld dat het materiaal niet online kan worden aangeboden vanwege auteursrechtelijke beperkingen. Bij gedigitaliseerde objecten is het wel mogelijk om op werkdagen bij de klantenservice van Beeld en Geluid opnames te beluisteren.

Verschillende nummers van de langspeelplaat zijn kosteloos te beluisteren via (onder andere) het niet-officiële¹⁷⁴ YouTube-kanaal 'Wim de Bie'. Een kanttekening hierbij is dat deze nummers in strijd met de Auteurswet op YouTube zijn geplaatst. Een andere weergave op YouTube, van de volledige langspeelplaat, is om deze reden niet meer te bekijken.

Hoeveel bezoekers raadplegen het object in 2017? (abonnees/volgers/websitebezoekers)

Het aantal bezoekers dat de langspeelplaat raadpleegde in 2017 is moeilijk in te schatten; de kanalen die het object beschikbaar stellen geven over het algemeen weinig informatie over het aantal keren dat een object wordt geraadpleegd. Op Spotify heeft Kees Van Kooten (onderdeel van het duo 'Van Kooten en de Bie' en op Spotify aangegeven als artiest van de plaat) 2.433 luisteraars per maand.¹⁷⁵ Het is echter niet duidelijk welk deel van deze luisteraars de Tweede Langspeelplaat van het Simplisties Verbond heeft beluisterd. Verder telt het officiële Youtube-kanaal van Van Kooten en de Bie 45.142 abonnees. Dit cijfer geeft vooral een indicatie van de populariteit van de artiesten, aangezien de langspeelplaat zelf op dit kanaal niet beschikbaar is. De inmiddels wegens auteursrechtenschending verwijderde YouTube-weergave van de volledige langspeelplaat

¹⁷² De drie meest gebruikte zoekmachines wereldwijd zijn respectievelijk Google (90,2%), Yahoo (3,7%) en Bing (3,2%). Via: <https://www.bovenaaninternet.nl/gebruikte-zoekmachines-wereldwijd/>. De gebruikte zoekterm: 'tweede langspeelplaat simplisties verbond'.

¹⁷³ Spotify biedt ook een gratis abonnement aan via welke nummers te luisteren zijn. In deze gratis versie ontbreken enkele functionaliteiten die wel aangeboden worden in de betaalde variant, zoals het downloaden en offline luisteren van nummers. Ook bevat de gratis abonnementsvorm reclames.

¹⁷⁴ Het account is niet officieel omdat het account niet beheerd wordt door Kees van Kooten of Wim de Bie.

¹⁷⁵ Spotify, zie: <https://open.spotify.com/album/2u2Ah10g9hE5W5YRqfffl2>, geraadpleegd op 29 januari 2019.

geeft wellicht de beste indicatie van de hoeveelheid bezoekers. Deze video is geüpload op 22 mei 2013 en sindsdien 13.996 keer bekeken.¹⁷⁶ Het is onduidelijk hoe lang de video op YouTube te bekijken is geweest.

Wat zijn de gebruiksmogelijkheden?

De Tweede Langspeelplaat van het Simplisties Verbond is relatief eenvoudig te beluisteren. De langspeelplaat is via streamingdiensten als Apple Music (onderdeel van iTunes) en Spotify online te beluisteren, zij het tegen betaling.¹⁷⁷ Op Apple Music is eveneens de plaat los aan te schaffen voor een bedrag van €4,99. Via beide diensten zijn individuele nummers af te spelen, door te spoelen en te pauzeren. Ook is een aantal individuele nummers van de langspeelplaat op YouTube gratis te beluisteren. Niet alle nummers zijn echter vindbaar, en deze nummers zijn in strijd met de Auteurswet geüpload.

De bovengenoemde streamingdiensten bieden verschillende mogelijkheden voor het delen van albums of individuele nummers. De Tweede Langspeelplaat van het Simplisties Verbond, of de gehele plaat, kunnen door middel van een link gedeeld worden via (onder andere) WhatsApp, Instagram, Facebook Messenger, Twitter en een sms-bericht. De ontvanger kan via de verstuurd link het nummer openen op de desbetreffende streamingdienst. Op YouTube zijn de individuele nummers te delen via sociale media als Facebook, Twitter, Google+, Reddit, Blogger, Tumblr, E-mail en Pinterest.

Het is mogelijk de langspeelplaat te gebruiken voor professionele (commerciële) doeleinden. Hiervoor kan op de website van Beeld en Geluid een aanvraag worden gedaan. Tarieven voor deze vorm van gebruik zijn niet direct beschikbaar. Ook is een aansluiting op de digitale catalogus van Beeld en Geluid vereist. Deze catalogus, 'DAAN', is een zakelijk dienst die beschikbaar is voor 30 euro per maand. Tot slot is het mogelijk bij Beeld en Geluid een afzonderlijke offerte aan te vragen voor het gebruik van de langspeelplaat.

Casus 2: Metamorphosis insectorum Surinamensium van Maria Sybilla Merian

Geïllustreerd boek over planten en insecten in Suriname uit 1705. Het boek is geen uniek object; er zijn meerdere drukken beschikbaar. Het object wordt onder andere beheerd door de KB en Teylers Museum (Haarlem).

Hoe vindbaar is het object?

Zoekresultaten van de drie grootste zoekmachines omvatten voornamelijk websites met informatie over het boek (metadata).¹⁷⁸ Ook tonen de zoekresultaten webpagina's van commerciële aanbieders, die het boek tegen betaling aanbieden. Het object zelf is toegankelijk via een aantal webpagina's, waarop het boek digitaal door te bladeren is. Deze pagina's worden aangeboden door enkele beheerders, waaronder de Koninklijke Bibliotheek.

Op welke kanalen is het object toegankelijk?

Metamorphosis insectorum Surinamensium is toegankelijk via een website die specifiek voor dit boek is opgericht door de Koninklijke Bibliotheek en Lannoo.¹⁷⁹ Op deze website is het boek online in te zien en te bestellen. Een digitale weergave van het boek is verder beschikbaar als 'digitaal topstuk' via de Koninklijke Bibliotheek.¹⁸⁰ De digitale weergave van de Koninklijke Bibliotheek omvat tevens contextuele informatie over

¹⁷⁶ YouTube, 'Koot & Bie – De tweede langspeelplaat van het Simplisties Verbond [Volledig]', zie: <https://www.youtube.com/watch?v=BVmDtGQiCvk>, geraadpleegd op 24 januari 2019.

¹⁷⁷ Diensten als Spotify en Apple Music bieden gebruikers volledige toegang tot hun collectie, tegen betaling van een vast bedrag per maand. Zoals eerder genoemd biedt Spotify ook een gratis abonnement aan, zij het met minder functionaliteiten.

¹⁷⁸ Gebruikte zoekterm: 'metamorphosis insectorum surinamensium'.

¹⁷⁹ Zie: <http://www.sibyllamerian.com/home.html>. Geraadpleegd op 24 januari 2019.

¹⁸⁰ Koninklijke Bibliotheek, zie: <https://www.kb.nl/themas/boekkunst-en-geïllustreerde-boeken/meer-geïllustreerde-werken/metamorphosis-of-de-verandering-der-surinaamsche-insecten>. Geraadpleegd op 24 januari 2019.

het boek en de schrijfster. Het aantal bezoekers dat het object raadpleegt via de bovenstaande kanalen is niet bekend.

Wat zijn de gebruiksmogelijkheden?

Zoals eerder is aangegeven is het boek online door te bladeren in een digitale widget. Dit is mogelijk via een website die door de KB, één van de beheerders van het object, is opgezet.¹⁸¹ Op deze website wordt het boek tevens te koop aangeboden, als uitgave van Lannoo en Koninklijke Bibliotheek. Verder is een digitale weergave van het boek beschikbaar op de website van de KB.¹⁸² In deze widgets kan door het boek heen gebladerd worden, kan worden ingezoomd en zijn de oorspronkelijke pagina's zichtbaar, inclusief de afbeeldingen. De pagina's zichtbaar in de widget zijn ingescande pagina's; dit betekent dat ze niet machineleesbaar zijn. Wel is het mogelijk om aan de rechterzijde van het scherm miniatuurweergaven te zien van de bladzijden met een titel (bijvoorbeeld 'schutblad'). Deze functie vergemakkelijkt het doorbladeren van het boek. De widgets voor het online doorbladeren van het boek bieden de mogelijkheid het boek te delen via Facebook, Twitter of andere websites.

Metamorphosis insectorum Surinamensium is ook beschikbaar als gratis, legale download.¹⁸³ Via de website van DBNL is het boek te downloaden in pdf-formaat en als ebook, in epub-formaat.¹⁸⁴ Het pdf-bestand bevat een tekstuele weergave van het boek, geen gescande pagina's. Ook het epub-formaat weergeeft een aangepaste versie, toegespitst op het gebruik van ebooks via andere apparaten. Tot slot wordt het boek door een aantal commerciële aanbieders aangeboden om te kopen als fysiek product, dit betreft een heruitgave van het originele boek.

Casus 3: Transisalanía provincia, vulgo Overijssel

Kaart van de provincie Overijssel, 1743. Uitgegeven te Deventer door Jan de Lat. Beheerd door het Gelders Archief.

Hoe vindbaar is het object?

De drie grote zoekmachines tonen verschillende resultaten die verwijzen naar de kaart.¹⁸⁵ Een van de zoekresultaten is een pagina van het Gelders Archief met daarop diverse kaartenverzamelingen, waaronder de transisalanía provincia. Overige zoekmachines geven soortgelijke kaarten weer, afkomstig uit andere jaren. De reden hiervoor is dat dezelfde titel voor verschillende kaarten wordt gebruikt. Tevens wordt het object in diverse uitvoeringen weergegeven op een aantal veilingwebsites. Buiten de zoekmachines is de kaart vindbaar via Archieven.nl; dit zoekresultaat verwijst naar de pagina van het Gelders Archief.

Op welke kanalen is het object toegankelijk?

Het object is toegankelijk via het Gelders Archief en Archieven.nl, waarbij de laatste verwijst naar het Gelders Archief.¹⁸⁶ Het is niet mogelijk het aantal bezoekers op deze kanalen te raadplegen.

¹⁸¹ Zie: <http://www.sibyllamerian.com/home.html>. Geraadpleegd op 24 januari 2019.

¹⁸² Koninklijke Bibliotheek, zie <https://www.kb.nl/themas/boekkunst-en-geillustreerde-boeken/meer-geillustreerde-werken/metamorphosis-of-de-verandering-der-surinaamsche-insecten>. Geraadpleegd op 24 januari 2019.

¹⁸³ De website van DBNL vermeld algemene regels met betrekking tot auteursrecht, deze geven een indicatie van de professionele gebruiksmogelijkheden. De pagina vermeldt dat het auteursrecht van een werk 70 jaar na de dood van makers vervalt. Aangezien het boek dateert uit het jaar 1705, valt hieruit te herleiden dat het boek zonder betaling of gebruiksbependingen mag worden hergebruikt. Deze informatie staat echter niet expliciet bij het object vermeld.

¹⁸⁴ Zie: https://www.dbnl.org/tekst/meri002meta01_01/colofon.php, geraadpleegd op 24 januari 2019.

¹⁸⁵ Gebruikte zoekterm: 'transisalanía provincia, vulgo Overijssel'.

¹⁸⁶ Gelders Archief, zie:

<https://www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven?mivast=37&mizig=210&miadt=37&miaet=1&micode=0509&minr=38236106&miview=inv2>. Geraadpleegd op 24 januari 2019.

Wat zijn de gebruiksmogelijkheden?

De kaart is online te bekijken via het Gelders Archief. Ook kan in deze weergave ver worden ingezoomd op een afbeelding in hoge resolutie. Het Gelders Archief biedt verder verschillende gebruiksmogelijkheden, waaronder het toepassen van (kleuren)filters op de kaart, of het opslaan van (ingezoomde) delen van de kaart. Verder kunnen gebruikers, als ze over een account beschikken, het object opslaan als favoriet. De afbeelding kan tevens legaal en gratis worden opgeslagen als jpg-bestand, met een resolutie van 6532 x 5184 pixels, in 300 dpi.

Onder de afbeelding wordt bij auteursrechten verwezen naar een disclaimer van het Gelders Archief met informatie over gebruikersvoorwaarden.¹⁸⁷ Op deze pagina staat niet duidelijk vermeld wat de gebruiksrechten zouden zijn voor de specifieke afbeelding. Wel wordt verzocht contact op te nemen middels een formulier, wanneer men wenst audiovisueel materiaal te gebruiken. Tot slot kan de kaart via de webpagina van het Gelders Archief gedeeld worden via Facebook, Twitter, Google+, Pinterest en via e-mail.

Casus 4: Parlementair stuk – Uitslag raadgevend referendum associatieverdrag met Oekraïne

Een parlementair stuk dat een verslag van een Tweedekamerdebat omvat. Dit debat heeft betrekking op de uitslag van het raadgevend referendum over het associatieverdrag met Oekraïne. Het stuk dateert van 13 april 2016 en wordt beheerd door de overheid op Tweedekamer.nl

Hoe vindbaar is het object?

Het parlementaire stuk is eenvoudig te vinden via de beheerende website, Tweedekamer.nl.¹⁸⁸ Dezelfde zoekopdracht levert echter geen resultaten op bij de drie grootste zoekmachines. De resultaten van deze zoekmachines leveren met name contextuele informatie op, zoals krantenartikelen over de uitslag. Het toevoegen van de datum aan de zoekopdracht leidt wel naar het juiste stuk.

Op welke kanalen is het object toegankelijk?

Het object is toegankelijk via verschillende overheidswebsites: Tweedekamer.nl en Overheid.nl. Op deze websites is niet inzichtelijk gemaakt hoeveel bezoekers het object raadpleegden.

Wat zijn de gebruiksmogelijkheden?

Het object is te lezen via een pdf-bestand, dat gedownload kan worden van de overheidswebsites. Het document is gratis beschikbaar. Het pdf-bestand is een tekstbestand, en daardoor machineleesbaar. Dit betekent dat het document met trefwoorden doorzocht kan worden. De overheidswebsites bieden geen aanvullende informatie met betrekking tot professionele gebruiksmogelijkheden. Verder is het document te delen via Facebook, Twitter en LinkedIn middels een 'delen' knop.

Casus 5: Stansfield en Hooykaas Person to Person (1998)

Videokunst in CD-vorm, beheerd door het Nederlands Instituut voor Mediakunst (tegenwoordig door LIMA).

Hoe vindbaar is het object?

Een zoekopdracht via de drie grote zoekmachines leidt naar de websites van Stansfield en Hooykaas.¹⁸⁹ Hier is de CD zelf niet te vinden, maar wel een aantal screenshots van de inhoud en een link naar het Nederlands Instituut voor Mediakunst (NIMk). De NIMk-website bevat een korte beschrijving van de auteurs, het werk en verschillende andere werken. Overige zoekresultaten, waaronder een pagina op de website van de RCE, tonen hoofdzakelijk screenshots van en informatie over het werk (metadata). Via een zoekopdracht op de website van de beheerende instelling (LIMA) – dus niet via een zoekmachine – zijn de individuele opnamen van de cd-

¹⁸⁷Disclaimer Gelders Archief, zie: <https://www.geldersarchief.nl/informatie/disclaimer>, geraadpleegd op 24 januari 2019.

¹⁸⁸Gebruikte zoekterm: 'uitslag referendum associatieverdrag Oekraïne'.

¹⁸⁹Gebruikte zoekterm: 'stansfield hooykaas - person to person'.

rom direct vindbaar. Op de site van de beherende instelling, het NIMk, staat dat het object tegen betaling verkrijgbaar is.¹⁹⁰ Het NIMk is sinds 2013 gesloten en haar rol is overgenomen door LIMA.¹⁹¹

Op welke kanalen is het object toegankelijk?

De inhoud van de CD zelf, dus niet de metadata, is uitsluitend via de beherende instelling (LIMA) toegankelijk.¹⁹² Het is niet mogelijk in te zien hoeveel bezoekers dit object raadpleegden via de website.

Wat zijn de gebruiksmogelijkheden?

LIMA biedt de mogelijkheid video's te bekijken op haar eigen website, te pauzeren en op volledig scherm af te spelen. 'Person to person' valt hier echter niet onder. Ook is het niet mogelijk het de video's direct (legaal) te downloaden.¹⁹³ Via de LIMA website is het wel mogelijk een prijsopgaaf aan te vragen (een prijs is niet vooraf zichtbaar) waarop binnen 48 uur gereageerd wordt. Bij het indienen van deze aanvraag moet men de 'purpose of order' aangeven, met keuze uit *online viewing*, *offline screening* en anders (*other*). Bij de 'check out' staat omschreven dat een prijs kan worden gehanteerd voor de aanschaf, afhankelijk van het geselecteerde doel van gebruik¹⁹⁴ (professionele gebruiksmogelijkheden inbegrepen). Tot slot biedt de website van LIMA de optie te delen via Facebook, Twitter, LinkedIn en een Embed-code voor websites. Deze laatste link lijkt echter niet te werken.

¹⁹⁰ Nederlands Instituut voor Mediakunst (NIMk), <http://www.nimk.nl/nl/stansfield-hooykaas>. Geraadpleegd op 29 januari 2019.

¹⁹¹ NIMk, zie: <http://www.nimk.nl/nl/organisatie/>. Geraadpleegd op 29 januari 2019.

¹⁹² LIMA, zie: <http://www.li-ma.nl/site/catalogue/agent/stansfield-hooykaas/1108>. Geraadpleegd op 29 januari 2019.

¹⁹³ LIMA, zie: <http://www.li-ma.nl/site/catalogue/agent/stansfield-hooykaas/1108>. Geraadpleegd op 29 januari 2019.

¹⁹⁴ LIMA, 'Check out', zie: <http://www.li-ma.nl/site/catalogue/order?uris=art%3A84>. Geraadpleegd op 29 januari 2019.

Bijlage 6. Onderzoeksprotocol

Deze rapportage betreft de resultaten van een nulmeting naar de beschikbaarheid, toegankelijkheid, vindbaarheid en het gebruik van digitaal erfgoed. Naar wij verwachten zal op termijn een eenmeting worden uitgevoerd met als doel de stand van zaken omtrent beschikbaarheid, toegankelijkheid, vindbaarheid en het gebruik van digitaal erfgoed te actualiseren en om ontwikkelingen in de tijd te kunnen detecteren.

In dit ‘onderzoeksprotocol’ worden handreikingen gegeven voor de opzet van een eenmeting, maar eerst wordt aangegeven wat de context is van dit onderzoek, aan welke informatie behoefte was en welke onderzoeksactiviteiten KWINK groep heeft ontplooid ten einde de informatie te verzamelen.

Over de context van dit onderzoek

In het regeerakkoord staat over digitale toegang tot erfgoed: ‘monumenten, kunstwerken en archieven willen we beschermen en toegankelijk maken, ook met behulp van digitalisering’. In de brief ‘Cultuur in een open samenleving’ uit maart 2018 heeft het kabinet daarom middelen beschikbaar gemaakt voor de digitale toegankelijkheid van erfgoed, archieven en collecties.

Het doel van de intensivering is het vergroten van het bereik en het actieve gebruik van digitale erfgoedcollecties: meer aandacht voor de (wensen van de) gebruikers, hun participatie en beleving. Het streven is om in 2021 90% van alle Nederlanders digitaal te bereiken met erfgoed en 30% actief te laten participeren in een erfgoed beleving. Deze streefpercentages zijn gebaseerd op een GfK onderzoek ‘Nulmeting Bereik Digitaal Erfgoed 2017’ en het SCP onderzoek uit 2015 ‘Gisteren vandaag’. Hieruit bleek dat 86% van de Nederlanders websites van erfgoedinstellingen, gemeenschappelijke erfgoedportals en bekende verhalenkanalen op het terrein van digitaal erfgoed bezoekt. Het SCP onderzoek beschrijft dat ruim een kwart van de bevolking aan erfgoedbeoefening doet; door historische voorwerpen te verzamelen of op te knappen, door een stamboom of een (lokale) historische gebeurtenis te bestuderen of door een ambacht of historische gebeurtenis uit te beelden.

Het doel is aldus om het bereik te vergroten (van 86% naar 90%) en om de actieve participatie te vergroten (van ruim een kwart naar 30%). Om voor de verantwoording na 2020 een basis te hebben voor de beoordeling van de bijdrage van de intensivering en om de kennisopbouw rondom digitaal erfgoed te vergroten, is een nulmeting naar de huidige stand van zaken rondom de digitale toegankelijkheid en digitale gebruik van erfgoed noodzakelijk.

Resultaten nulmeting

Uit deze nulmeting komt naar voren dat de interesse in cultureel erfgoed onder de Nederlandse bevolking groot is. 96% van de respondenten is (enigszins) geïnteresseerd in cultureel erfgoed. Van de 96% geïnteresseerden in erfgoed maakt 91% gebruik van digitaal erfgoed. Het gaat dan om respondenten die bij activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed gebruik maken van het internet. Denk aan onderzoek naar lokale of regionale geschiedenis (86%), onderzoek naar historische personen of gebeurtenissen (63%), stamboomonderzoek (78%) en fotografie, film, videokunst en grafisch ontwerp (63%). Van de gebruikers van digitaal erfgoed voert 75% minstens een van de activiteiten uit behorende bij de gebruiksprofielen.

Aanpak van de nulmeting (huidige onderzoek)

In dit onderzoek is eerst gepoogd de witte vlek te vullen door alle relevante studies op dit terrein te verzamelen en aan de hand daarvan te bezien of de onderzoeksvragen konden worden beantwoord. Uit die studies is aanvullende informatie naar boven gekomen die helpt bij het beantwoorden van delen van de

onderzoeksvragen, maar tegelijkertijd bleek informatie over het gebruik van digitaal erfgoed en informatie over de actieve participatie door burgers maar beperkt voor handen.

Daarom zijn door de onderzoekers diverse gesprekken met stakeholders gevoerd om op zoek te gaan naar alternatieve bronnen en aanvullende informatie.

- Wij hebben ervoor gekozen om gesprekken te voeren met de diverse knooppunten, omdat juist de knooppunten een goed zicht hebben (en zouden kunnen en moeten hebben) op elk een specifiek onderdeel van de erfgoedsector. In de gesprekken is door ons ook gevraagd naar andere organisaties of personen die interessante informatie voor ons onderzoek zouden kunnen hebben. Dat heeft ertoe geleid dat ook nog acht aanvullende gesprekken zijn gevoerd.
- Daarnaast hebben we ervoor gekozen om ten aanzien van de gebruikersgroepen (zoals algemeen publiek, wetenschap, et cetera) steeds één of meer gesprekken per gebruikersgroep te voeren ten einde te verkennen of er nog meer bronmateriaal is dat de onderzoekers reeds hadden verzameld. Ten aanzien van wetenschap hebben we twaalf individuele gesprekken gevoerd met wetenschappers van het Meertens Instituut en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (beide instituten vallen onder de KNAW). Voor de erfgoedsector is contact geweest met het Overlegorgaan Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland. Er is een schriftelijke uitvraag gedaan onder regionale erfgoedportals en er zijn twee telefonische gesprekken gevoerd. Gebruikers behorende tot de gebruikersgroep creatieve bedrijven en beroepen zijn benaderd via CLICKNL en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. In totaal zijn zeven gebruikers telefonisch gesproken. Voor het onderwijs zijn twee gesprekken gevoerd met educatieve uitgevers.

Op basis van de hiervoor genoemde gesprekken zijn onderzoeken, evaluaties, metingen en andere studies en documenten naar voren gekomen, die vervolgens in de documentanalyse zijn verwerkt. Dit leidde tot betere en rijkere antwoorden op de acht onderzoeksvragen die in dit onderzoek centraal staan, maar tegelijkertijd moest worden geconstateerd dat er nog steeds veel informatie ontbrak, met name over het gebruik (bereik en actieve participatie).

Dat is aanleiding geweest om in het kader van deze nulmeting een vragenlijst uit te zetten onder meer dan 1.500 Nederlanders om deze informatie over één van de gebruikersgroepen, namelijk de informatie- en ervaringzoekende burger zelf te verzamelen. Meer informatie over het gebruiksonderzoek is te vinden in bijlage 3.

Handreikingen voor de eenmeting

We geven in deze bijlage enkele handreikingen voor de opzet van deze eenmeting. We bevelen aan om ook bij de eenmeting vier methoden in te zetten:

- 1. Documentanalyse.** Het gaat om analyse van bestaand onderzoeksmateriaal op het gebied van digitaal erfgoed. In bijlage 1 is een literatuurlijst opgenomen. Wij bevelen aan om actualisaties van de onderzoeken die in bijlage 1 staan nader te analyseren, omdat daarmee ontwikkeling in de tijd zichtbaar worden. Met name voor de studies en onderzoeken waaraan wij refereren in de samenvatting en de paragrafen 'overkoepelende beelden' geldt dat gezocht zal moeten worden naar de meeste actuele studies, om vervolgens een vergelijking in de tijd kunnen maken. Zo bevelen we bijvoorbeeld aan om bij een eenmeting gebruik te maken van het meest recente ENUMERATE-onderzoek, omdat op basis daarvan kan worden geanalyseerd of sprake is van een toe- of afname als het gaat om ondervraagde instellingen en de mate waarin hun collectie is gedigitaliseerd (in 2017 aan dat gemiddeld 35% van hun collectie gedigitaliseerd is en de mate waarin hun collectie digitaal ontsloten is via een collectiedatabase (in 2017 gemiddeld 74%). Andere relevante onderzoeken zijn de Vrijetijdsomnibus van het SCP en enquête Museumstatistiek (samenwerking tussen RCE, CBS en de Museumvereniging).

2. **Interviews.** Gesprekken voeren met de vijf knooppunten in het Netwerk Digitaal Erfgoed ligt ook bij de eenmeting voor de hand, alsmede het interviewen van enkele andere relevante partijen die een kwalitatief beeld kunnen geven van het gebruik van vier van de vijf gebruikersgroepen: de wetenschap, creatieve bedrijven en beroepen, de erfgoedsector en het onderwijs. Ter inspiratie kan bijlage 2, waar een overzicht van gesprekspartners voor deze nulmeting is opgenomen, worden bestudeerd.
3. **Enquête.** De eerste gebruikersgroep – de informatie- en ervaringzoekende burger – is nader onderzocht doordat KWINK groep een enquête heeft uitgezet in samenwerking met marktonderzoekbureau Motivaction. De enquête is uitgezet onder het onderzoekspanel van Motivaction (leeftijdsgroep 16 tot en met 70 jaar en heeft geleid tot een respons van 1.562. Wij bevelen aan om bij de eenmeting dit onderzoek te herhalen en daarbij zo veel als mogelijk exact dezelfde vraagstelling te hanteren, zodat ontwikkelingen in de tijd goed waarneembaar zijn. Wij realiseren ons overigens dat er tussen de nulmeting en eenmeting voortschrijdend inzicht gaat ontstaan, die mogelijk aanleiding kan vormen om vragen aan te passen. Echter, wij adviseren terughoudend te zijn in het aanpassen van de vragenlijst, omdat de consequentie ervan is dat ontwikkelingen in de tijd niet of minder goed waarneembaar kunnen zijn (en daarin zit juist de toegevoegde waarde van het uitvoeren van een eenmeting (na een nulmeting). De onderzoekers hebben aan het ministerie van OCW de definitieve, gebruikte vragenlijst beschikbaar gesteld.
4. **Casusonderzoek.** Er is in deze nulmeting een casusonderzoek uitgevoerd waarin vijf digitale erfgoedobjecten in detail zijn behandeld. In het casusonderzoek is onder andere gekeken naar de vindbaarheid en de gebruiksmogelijkheden van de verschillende digitale objecten. Wij bevelen aan bij een eenmeting exact dezelfde casussen te nemen en vervolgens te bezien wat veranderingen zijn in vindbaarheid en de gebruiksmogelijkheden. Zo ontstaat een beeld van de ontwikkeling die plaatsvindt als het gaat om beschikbaarheid en gebruik van digitaal erfgoed.

Tot slot stellen we voor dat het ministerie van OCW verkent of er mogelijkheden zijn om aan te sluiten bij bestaande onderzoeken en data-uitvragen. Erfgoedinstellingen worden veelvuldig bevraagd. Waar mogelijk en relevant kan worden aangesloten bij bestaande onderzoeken om meer inzicht te krijgen in de beschikbaarheid, toegankelijkheid, vindbaarheid en het gebruik van digitaal erfgoed. We zien een aantal mogelijkheden. Bijvoorbeeld de ENUMERATE survey aanvullen met vragen over vindbaarheid, gebruik en belemmerende factoren. Ook de TrendMonitor Audiovisuele Collecties zou kunnen worden aangevuld met vragen over vindbaarheid en gebruik. Als laatste is ook de enquête Museumstatistiek (samenwerking tussen RCE, CBS en de Museumvereniging) een mogelijkheid om dit aan te vullen met vragen over vindbaarheid, gebruik en belemmerende factoren. Met het aanvullen van vragen aan de Museumstatistiek worden ook de Erfgoedmonitor van RCE en de Museumcijfers van de Museumvereniging aangevuld.

Nassaulaan 1
2514 JS Den Haag

+31 (0)70 359 6955
info@kwinkgroep.nl
www.kwinkgroep.nl